

STROKOVNI POSVET

o novem slovarju slovenskega jezika

Novi slovar slovenskega jezika

Slovar slovenskega jezika

Splošni terminološki slovar

Veliki slovar slovenskega jezika

pravorečje
normiranje
pomenoslovje
besednovrstnost
stilistika
zvrstnost
frazeologija
terminologija
etimologija
organizacija
leksikologija
pravopisje
pravorečje
normiranje
pomenoslovje
besednovrstnost
stilistika
zvrstnost
frazeologija
terminologija
etimologija
organizacija
leksikologija
pravopisje
pravorečje
normiranje
pomenoslovje
besednovrstnost
stilistika
zvrstnost
frazeologija
terminologija
etimologija
organizacija
leksikologija
pravopisje
pravorečje
normiranje
pomenoslovje
besednovrstnost
stilistika
zvrstnost
frazeologija
terminologija
etimologija
organizacija
pravopisje

Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika

23. in 24. oktober 2008

Uredil
Andrej Perdih

Ljubljana 2009

Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika

Uredil, magnetogram izdelal ter po potrebi prevedel iz hrvaščine, slovaščine in češčine: Andrej Perdih

Prevod slovaškega prikaza (str. 119–124): Diana Pungeršič

Jezikovni pregled: Martin Ahlin, Nina Ledinek, Mija Michelizza, Zvonka Praznik

Oblikovanje ovitka: Milojka Žalik Huzjan

Prelom: Simon Atelšek

Izdajatelj

Slovenska akademija znanosti in umetnosti

zanjo: Jože Trontelj

in

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

zanj: Marko Snoj

Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU

Zanj: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Tisk: Birografika Bori, d. o. o., Ljubljana

Naklada: 150 izvodov

Izid publikacije je omogočilo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'374(082)

811.163.6'373(082)

STROKOVNI posvet o novem slovarju slovenskega jezika (2008 ; Ljubljana)

Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika, 23. in 24. oktober 2008 / uredil Andrej Perdih ; [prevedel iz hrvaščine, slovaščine in češčine Andrej Perdih, prevod slovaškega prispevka Diana Pungeršič]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009

ISBN 978-961-254-114-9

244182528

© 2009, ZRC SAZU

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

Vsebina

I

Predgovor	5
Program Strokovnega posveta	7
 Uvodne besede in pozdravni nagovori	11
Janez Orešnik	11
Oto Luthar	11
Marko Snoj	12
 Prispevki in razprave	15
 Jakob Müller Kritične misli in zamisli o SSKJ	17
 Ada Vidovič Muha Poskus določitve meril slovarskega pomena	27
 Jerica Snoj Novi slovar: spodbuda za posodobitev slovenskega slovaropisja	37
 Vojko Gorjanc Jezikovnotehnološka podpora slovarskemu delu	45
 Erika Kržišnik Kam in kako s frazeologijo v novem slovarju	53
 Marjeta Humar Terminologija v novem slovarju slovenskega jezika	61
 Andreja Žele O geslovníku za novi slovar slovenskega jezika	75
 Marko Snoj Etimološke osvetlitve v novem slovarju slovenskega jezika	83

II

Pozdravni nagovor	
Jože Trontelj	95
Prispevki in razprave.....	97
 Tomo Korošec	
K izboljšanju redakcije členkov v SSKJ (Ob pripravah zasnov za novi slovar slovenskega jezika)	99
 Irena Stramljič Breznik	
Pomenski opisi rastlinskih poimenovanj v novem slovarju slovenskega jezika...	109
 Klára Buzássyová	
Slovar sodobnega slovaškega jezika (Z vidika zasnove in organizacije dela).....	119
 Dunja Brozović Rončević	
Organizacija Inštituta za hrvaški jezik in jezikoslovje.....	129
 Jožica Škofic	
Oznake za izgovarjavo v novem slovarju slovenskega jezika	135
 Peter Weiss	
Skupaj ali narazen v novem slovarju slovenskega jezika	145

Sklep Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša	
ZRC SAZU	153

Predgovor

Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU sta 23. in 24. oktobra 2008 v sejni dvorani SAZU priredila Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika. Namen posveta je bil zbrati najveljavnejša mnenja o tem, kakšen naj bo novi razlagalni slovar slovenskega jezika po obsegu, načinu prikaza in vsebini in kako naj se delo organizira, hkrati pa doseči čim višjo stopnjo soglasja glede navedenih vprašanj. Slovenska strokovna in laična javnost namreč soglašata, da naš jezik nujno potrebuje nov slovar, saj je od izida zadnje knjige Slovarja slovenskega knjižnega jezika minilo že 17 let, od pripravljalnih in konceptualnih del zanj pa že pol stoletja, poleg tega se današnji čas razlikuje od časa nastajanja tega slovarja po družbenem in ekonomskem redu, kar je deloma vplivalo tudi na vrednostni sistem naroda, in po bliskovitem vzponu sodobnih tehnologij.

Na posvet so bili povabljeni ugledni domači strokovnjaki različnih slovenističnih področij, povezanih s slovaropisjem, in iz vseh pomembnih javnih slovenističnih institucij. Sveže organizacijske izkušnje pri pripravi primerljivih slovarjev sta predstavili gostji iz nam jezikovno najbližjih dežel, Hrvaške in Slovaške.

Ta knjižica vsebuje na posvetu predstavljene prispevke in razprave, ki so sledile predstavitvam. Osnovna besedila prispevkov so praviloma objavljena taka, kot so jih avtorji posredovali uredniku po končanem posvetu, razpravljanja o njih pa taka, kot so jih udeleženci avtorizirali iz magnetograma, ki ga je iz zvočnega zapisa izdelal urednik. Kar je bilo na posvetu izrečeno v kakem tujem jeziku, slovaščini, hrvaščini ali češčini, je tu prevedeno v slovenščino.

Posvet in ta knjižica predstavljata prvi vsebinski korak na poti k novim enojezičnim razlagalnim slovarjem, temelječim na izročilu Slovarja slovenskega knjižnega jezika. Objavljena vsebina posveta je s tem dana v pretres širši strokovni javnosti in v razmislek vsem, ki so pristojni ali odgovorni za ohranitev, razvoj in polno življenje našega jezika.

Ljubljana, januarja 2009

Marko Snoj
predstojnik Inštituta za slovenski jezik
Frana Ramovša ZRC SAZU

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
INŠTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika

23. in 24. oktober 2008

PROGRAM

Sejna soba
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Novi trg 3, Ljubljana

ČETRTEK, 23. 10. 2008

Povezovallec: Janez Orešnik

9.00–9.10	UVODNE BESEDE IN POZDRAVNI NAGOVORI Janez Orešnik, Oto Luthar in Marko Snoj
9.10–10.00	Jakob Müller: Kritične misli in zamisli o SSKJ
10.00–10.50	Ada Vidovič Muha: Poskus določitve meril slovarskega pomena
10.50–11.10	Odmor
11.10–12.00	Jerica Snoj: Novi slovar: spodbuda za posodobitev slovenskega slovaropisja
12.00–12.50	Vojko Gorjanc: Jezikovnotehnološka podpora slovarskemu delu
13.00–15.00	Kosilo
15.00–15.50	Erika Kržišnik: Kam in kako s frazeologijo v novem slovarju
15.50–16.40	Marjeta Humar: Terminologija v novem slovarju slovenskega jezika
16.40–17.00	Odmor
17.00–17.50	Andreja Žele: O geslovníku za novi slovar slovenskega jezika
17.50–18.40	Marko Snoj: Etimološke osvetlitve v novem slovarju slovenskega jezika

PETEK, 24. 10. 2008

Povezovallec: Marko Snoj

9.00–9.10	POZDRAVNI NAGOVOR Jože Trontelj
9.10–10.00	Zinka Zorko: Dialektizmi v novem slovarju slovenskega jezika
10.00–10.50	Irena Stramljič Breznik: Pomenski opisi rastlinskih poimenovanj
10.50–11.10	Odmor
11.10–12.00	Klára Buzássyová: Slovník súčasného slovenského jazyka. (Z aspektu koncepcie a organizačných prác na tomto diele)
12.00–12.50	Dunja Brozović Rončević: Organizacija Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje
13.00–15.00	Kosilo
15.00–15.50	Tomo Korošec: Kvalifikatorska pojasnila in razlage členkov
15.50–16.40	Jožica Škofic: Oznake za izgovarjavo v novem slovarju slovenskega jezika
16.40–17.30	Peter Weiss: Pisanje skupaj ali narazen v novem slovarju slovenskega jezika

Udeleženci Strokovnega posveta o novem slovarju slovenskega jezika:

akad. dr. Dunja BROZOVIĆ RONČEVIĆ (Inštitut za hrvatski jezik i jezikoslovje in Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb)
dr. Klára BUZÁSSYOVÁ (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava)
izr. prof. dr. Vojko GORJANC (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani)
Marjeta HUMAR, prof. (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU)
prof. dr. Tomo KOROŠEC (Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani)
prof. dr. Erika KRŽIŠNIK (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani)
Jakob MÜLLER, prof. (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU)
mag. Jerica SNOJ (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU)
izr. prof. dr. Marko SNOJ (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani)
prof. dr. Irena STRAMLJIČ BREZNIK (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru)
doc. dr. Jožica ŠKOFIC (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Univerza na Primorskem)
prof. dr. Ada VIDOVIČ MUHA (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani)
dr. Peter WEISS (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU)
akad. prof. dr. Zinka ZORKO (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru in Slovenska akademija znanosti in umetnosti)
doc. dr. Andreja ŽELE (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU)

Drugi sodelujoči:

prof. dr. Oto LUTHAR (direktor ZRC SAZU in dekan Fakultete za humanistiko Univerze v Novi Gorici)
akad. prof. dr. Janez OREŠNIK (predstojnik Oddelka za primerjalno in splošno jezikoslovje Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti)
akad. prof. dr. Jože TRONTELJ (predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti in redni profesor na Medicinski fakulteti Univerze v Ljubljani)

Posvet je gmotno omogočilo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Uvodne besede in pozdravni nagovori

Spoštovani navzoči! Lepo pozdravljam vse, ki ste prišli na posvet s pomenljivim naslovom Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika. V naši sredi posebej pozdravljam gospoda direktorja Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, prof. dr. Ota Lutharja, gospoda predstojnika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, prof. dr. Marka Snoja, in našo gostjo iz Bratislave, gospo Kláro Buzássyovo. Ta posvet se dogaja v precej drugačnih okoliščinah, kakor so bile tiste, ki so vladale, ko se je snoval in izdeloval prvi SSKJ. Omenil bi samo dve stvari. Eno je silna razširitev korpusnega jezikoslovja. Korpusno jezikoslovje je danes tako rekoč že globalna zadeva. Na malo bolj lokalni ravni pa bi omenil nekaj, kar se najbrž že pozablja, in to je, da smo v zadnjem času dobili tudi zajetno slovarsko delo, ki ni nastalo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, je pa seveda slovenistično, in to je slovenski del Velikega angleško-slovenskega slovarja. Na tem mestu bi jaz svoje pripombe že končal, kot rečeno, iz časovnih omejitev, in prosim gospoda direktorja Znanstvenoraziskovalnega centra, da nam spregovori.

Janez Orešnik

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana

* * *

Kot vedno ob takih priložnostih vas najprej pozdravim v imenu celotnega Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Mislim, da med vami ni človeka, ki ne bi poznal naše hiše, mreže 17 inštitutov, med katerimi je Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša največji. Ko sem se zagledal v posebno polico sejne sobe Slovenske akademije znanosti in umetnosti in videl, da je skorajda ena tretjina produkcije na tej polici s tega inštituta, tudi to nekaj govori.

V svojem imenu bi še posebej rad izpostavil iniciativnost, ki jo zaznavam v tej ambiciji sklicati stroko in spregovoriti o teh vprašanjih. Vedno znova me zelo razveseli, kadar je v vlogi pobudnika razprave te vrste kateri izmed inštitutov ZRC. Seveda me dodatno vedno znova razveseli resnost in organiziranost in ko sem od prvih idej spremljal to pobudo, sem že takoj na začetku zaznal, da gre tu za zelo resen pristop, ki obeta, da bo v nadaljevanju pripeljal do tega, kar si pobudniki želijo. Po drugi strani pa mi je všeč tudi to, da ste se odločili za pogovor, kjer je osnovnim predstavitvam namenjeno nekoliko manj časa in veliko več časa razpravam. To so, vsaj po mojem

mnenju, najkvalitetnejša srečanja. Vsi med nami poznamo velike konference, velike simpozije, kjer gre samo za to, da v 15 minutah vsi oddrdrajo svoje teme in se to potem vpiše v bibliografijo in je zelo malo časa za resne diskusije. Zato so takšna srečanja še toliko bolj dragocena in tudi zato ne dvomim, da boste pri svojem delu uspešni. Pri njem vam želim ne samo veliko uspeha, ampak tudi veliko dobre volje in užitkov.

Oto Luthar
Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana

* * *

J. OREŠNIK: Zahvaljujem se gospodu direktorju za prijazne besede in zdaj prosim predstojnika Inštituta, prof. dr. Marka Snoja, da nam še on spregovori.

Spoštovani gostje, spoštovani gospod direktor, spoštovani kolegice in kolegi, današnji in jutrišnji posvet o novem slovarju slovenskega jezika je predvsem delovne narave, zato bo moja uvodna beseda zelo kratka.

Z veseljem povem, da ste se na vabilo k sodelovanju, ki smo ga poslali 15. septembra, odzvali prav vsi, nekateri resda s pridržkom, da se zaradi drugih obveznosti ne boste utegnili udeležiti vseh štirih sej. V ponedeljek pa je z utemeljenim razlogom sodelovanje žal odpovedala akad. Zinka Zorko, vendar ob tem obljubila svoje bodoče sodelovanje.

Zahvaljujem se najprej vsem prisotnim za pripravljenost dejavno sodelovati na tem posvetu. Zahvaljujem se tudi soprirediteljici Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, ki nam med drugim omogoča zasedanje v tem lepem prostoru, in Sektorju za slovenski jezik Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, ki posvet gmotno omogoča in od koder je prišla tudi pobuda zanj.

Namen posveta je predvsem ugotoviti in se, kolikor je mogoče, zediniti, kakšen razlagalni slovar Slovenci potrebujemo v prvi polovici 21. stoletja in kako ga narediti.

Naj bo to enozvezkovnik ali delo, ki bo po obsegu dosegalo ali celo preseglo SSKJ? Kako bo z vključitvijo lastnoimenskega gradiva, ne da bi se slovar spogledoval z enciklopedičnimi razlagami? Na nekatera konceptualna vprašanja bomo skušali odgovoriti v današnjih in jutrišnjih razpravah, druga bodo ostala izdelovalcem koncepta in bodočemu uredniškemu odboru.

Kot je bilo napovedano že v vabilu, se vse izrečeno na posvetu tonsko snema. Dva mikrofona sta nameščena na stropu, tako da ju šelesenje papirjev ne moti. Ker bo iz tonskega posnetka nastal magnetogram, iz tega pa tanjša publikacija, predlagam, da v razpravah govorimo le po eden naenkrat. Za lažjo pripravo publikacije vas prosim tudi, da mi besedila svojih prikazov v prihodnjih dneh pošljete po e-pošti.

Posvet je zaprte narave. Poleg s programa razvidnih povabljenih so tu prisotni le še Olga Ambróšová, ki bo skrbela za popolno sporazumevanje s kolegico dr. Buzássyovo, dr. Janez Dular kot predstavnik Ministrstva za kulturo in mladi raziskovalec našega inštituta Andrej Perdih, ki bo skrbel za tonsko snemanje ter kasneje za magnetogram in izdelavo publikacije.

Marko Snoj
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana

* * *

J. OREŠNIK: Zahvaljujem se gospodu predstojniku za ta nagovor. Prehajamo na delovni del, ki ga moram uvesti z nekaterimi protokolarnimi proposicijami. Dogovorjeno je, da bi vsak nastopajoči govoril do 10 minut, nakar bi sledilo približno pol ure razprave o besedilu nastopajočega. Razpravo bi vodil vsak nastopajoči sam in po možnosti naj bi se razprava na koncu izšla v neke sklepe o tem, kar je bilo povedano, po možnosti v soglasne sklepe, da bi bili dobra podlaga za kasnejše delo uredniškega odbora.

Prispevki in razprave

Sodelujoči: Klára Buzássyová, Janez Dular, Vojko Gorjanc, Marjeta Humar, Tomo Korošec, Erika Kržišnik, Jakob Müller, Janez Orešnik, Jerica Snoj, Marko Snoj, Irena Stramljič Breznik, Jožica Škofic, Ada Vidovič Muha, Peter Weiss, Andreja Žele

Jakob Müller

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana

Kritične misli in zamisli o SSKJ

Slovar slovenskega knjižnega jezika (1970–1991) je najpomembnejši slovenski slovar 20. stoletja, in sicer po zamisli, po vsebini in po obsegu, glede na delovni vložek (600 človeških delovnih let, po nekaterih izračunih pa celo več) pa je nedvomno tudi največje slovarsko podjetje slovenske zgodovine sploh. Seveda pa ima SSKJ tudi slabosti, pomanjkljivosti in napake. Ob odločitvi za nov slovenski slovar je zaradi vsega tega ne le razumljivo in koristno, ampak tudi potrebno pregledati in premisliti, kaj so kritiki, domači in tuji, SSKJ-ju očitali, katere konceptualne in izvedbene pomanjkljivosti in napake so opazili ter kaj so predlagali drugega in drugačnega.

Ker imam na voljo le 10 minut, bom izpostavil samo nekaj izbranih, načelnih tem.

Naslovniki SSKJ-ja so vsi uporabniki slovenskega jezika, pa tudi domači in tuji strokovnjaki, zato naj bi bil čim lažje razumljiv, obenem pa strokovno na ravni sodobnega jezikoslovja in slovaropisja.

Kritiki so ugotovili, da je slovar v nekaterih sestavinah (razlagah, ureditvi) za nejezikoslovca prezahteven, v nekaterih jezikoslovnih podatkih (besednih vrstah) pa zastarel.

Vrsta slovarja: SSKJ je enojezični, srednje velik slovar sodobnega knjižnega jezika. Izhodiščni koncept slovarja temelji na dejanski rabi zvrstno diferenciranega knjižnega jezika, kar pomeni, da temelji na funkcionalnosti in frekvenci besed in njihovih lastnostih: izraz, ki ni splošno rabljen in ni pogost, je v slovarju kvalificiran, tj. zvrstno, strokovno, časovno, ozemeljsko, pogostnostno zaznamovan.

Del domačih kritikov je izhajal iz tradicionalno pojmovanega enotnega knjižnega jezika, ki ga reprezentira leposlovje, in iz normativne dihotomije: lepo, primerno, ustrezno, domače : slabo, nepravilno, prepovedano, neslovensko, zato so slovar načelno odklanjali, so pa imeli marsikdaj prav, ko so kritizirali označitve ali razlage nekaterih besed ali besednih zvez.

Viri: SSKJ je delan na podlagi tiskanih besedil, med katerimi prevladuje beletristika, rekel bi, da celo starejša (druga polovica 19. in prva polovica 20. stol.), zato je kritika upravičeno ugotavljala, da je premalo publicističnih in žurnalističnih virov (iz obdobja 1970–1990 je slednjih le 3 % vseh virov), popolnoma odsoten pa da je govorjeni jezik, razen kolikor ni zapisan zlasti v leposlovnih delih. Načrtovalci slovarja so na začetku sicer obljubili, da bojo vsi viri navedeni v zadnji knjigi, vendar kljub številnim zahtevam kritikov obljuba ni bila izpolnjena.

Gradivo: SSKJ se je leta 1962 začel pripravljati na 2,2 milijona izpisov in bil dokončan pri 4 milijonih izpisov (Letopis SAZU 1991, 220–221); podatek 6 milijonov, ki ga nekateri navajajo, vključuje tudi gradivo, izpisano za zgodovinski slovar (Letopis SAZU 1993, 238). Gradivo je obsegalo 270.000 iztočnic, od katerih jih dve tretjini (180.000) v

SSKJ ni bilo sprejetih. Kriterij je bil statistično-presojevalni, vendar se je po dokončanju slovarja nesporno ugotovilo, da je bil prestrog (Bajt 1991, 1992 in Suhadolnik 1992), tako da bi imel SSKJ glede na gradivo lahko kakih 15.000 iztočnic več.

Iztočnice: Več kritikov pogrša lastna imena: osebna, zemljepisna, imena narodov, pa tudi imena ustanov. Razlog, da niso vključena, je po konceptu SSKJ njihova pomenska praznost, zato so zajeta samo kot apelativi in v zvezah (*Bela krajina*). Vključitev lastnih imen kritiki utemeljujejo z dejstvom, da so dovolj frekventni sestavni del knjižnega besedišča in da so uporabljana v slovarskih razlagah. Poleg imen kritiki pogršajo tudi kratice in simbole. V SSKJ so zajete samo obesedene kratice (*oef, tozd*), simboli samo nekaterih enot pa so navedeni v ponazarjalnem gradivu. Na predlog čeških kritikov so kot iztočnice navedeni prvi deli zloženek, npr. *avto...*, *elektro...*, medtem ko pripone kot iztočnice niso sprejete.

Pravopis: SSKJ pravopisno upošteva prevladujočo rabo, torej prakso, Toporišič 1971a je zahteval poslovenjeno pisanje tujk vsaj kot varianto, za zveze kot *ananas kompot*, *vikend hišica* pa tudi pisavo skupaj, in to na prvem mestu. Pisavo skupaj teoretično utemeljuje tudi Vidovič Muha 1988, 156–158, vendar se teoretični uvidi v jezikovni rabi niso uveljavili. Nasprotna je bila zahteva, naj se tujke pišejo v skladu s pisavo jezika, iz katerega izhajajo ali iz katerega so bile sprejete.

Pravorečje: Kritika je obravnavala predvsem izgovor črke *l* pred soglasnikom [gasilca/gasičca, gasilka]. Toporišič 1971b je predlagal ureditev po pomenskem načelu: izgovor [u] za besede, ki pomenijo moško osebo [plesauca], izgovor [u/l] za besede, ki pomenijo žensko [plesauka/plesalka], izgovor [l] za stvari [kuhalnica]. Rigler 1972 je postavil besedotvorno načelo: izgovor izpeljanke se ravna po izgovoru osnovne besede; v dejanski jezikovni rabi pa je veliko dvojnic, ki jih SSKJ seveda navaja, njihovo zaporedje pa je težko predvidljivo.

Naglas: SSKJ pri iztočnici navaja dinamični in tonemski naglas, naglase celotne paradigme pa v posebnih naglasnih shemah. Te so kritiki ocenili pohvalno, vendar s pripombo, da so za praktično ugotavljanje pretežavne. Tonemsko naglašanje za knjižni jezik sicer ni predpisano, vendar tako govori dobra polovica Slovencev, v knjižnem jeziku pa se paradigma tonemov razlikuje od narečne, zato ga je treba nekako gojiti (Rigler 1968).

Frekvenca: V poskusnem snopiču SSKJ (1964) je pri vsaki iztočnici navedena tudi frekvenca pojavitev, in sicer od najvišje (10) do najnižje stopnje (1). Glede na sorazmerno majhen obseg gradiva in glede na njegovo zvrstno nestrukturiranost je bil podatek o frekvenci lahko samo subjektiven. Pač pa so ohranjeni splošni frekvenčni kvalifikatorji: redko, raba peša, raba narašča.

Kvalifikatorji: Standardizirane oznake, ki določajo slovarsko enoto glede na zvrstnost, so po mojem mnenju temeljna kvaliteta SSKJ, vendar potrebna sistemske in distribucijske preureditve in preveritve. Kritiki so se ustavljali zlasti ob kvalifikatorjih publicistično, ekspresivno, knjižno, pesniško. Oznake za sleng SSKJ nima.

Posebno pozornost je kritika namenila slovničnim kvalifikatorjem, zlasti nesklonljive-mu prilastku (*fresko slikarstvo*) in v povedni rabi (*jutri bo megleno*). Prvo naj bi bilo del zloženke, drugo pa povedkovnik, vendar je slednja kategorija besednovrstno sporna (Žele 2003). Vsekakor pa je upravičeno in utemeljeno in prislova ločevati členek. Kritika je zahtevala pri samostalniki tudi označevanje živosti ter ločevanje podvrst zaimkov, števnikov, prislovov, členkov, medmetov.

Razlage: SSKJ-ju kritika očita premajhno sistemskost razlag, njihovo nestrjenost, okornost, abstraktnost in pomenske nepravilnosti, zavrača pomensko prazne hierarhične razlage (*barok je slog med renesanso in klasicizmom*), nesprejemljiva je tudi sklicevalna razlaga glagolniških iztočnic, feminativov in nekaterih pridevnikov. Namesto razvrščanja pomenov po pogostnosti (splošne) rabe predlaga kritika razvrščanje po semantiki besednega okolja, ugotovljeni na podlagi korpusnega jezikoslovja (Kosem 2006).

Pomenske povezave: V SSKJ so iztočnice povezane z neoznačeno sopomenko, kadar so označene ali če so tujke. V obratni smeri slovar povezanosti ne kaže. Po ugotovitvah kritikov so sopomenke preredke, premalo izčrpne, premalo sistemske, pomenskih povezav med enakovrednimi, neoznačenimi slovarskimi enotami pa sploh ni. Tudi protipomenke so navajane preredko. Pri strokovnih botaničnih in živalskih imenih SSKJ navaja tudi latinsko ustreznico, ki jo kritiki pogrešajo pri imenih splošnega jezika, npr. pri *lipovcu*, *lubenici*, s čimer bi bilo manj težav pri identificiranju.

Zgledi: Slovnične (zlasti skladenjske) in pomenske lastnosti iztočnic so v SSKJ prikazane z iztržki (na bistvene sestavine skrženo besedno zvezo), pri individualnih in posebnih rabah pa s citati. Kritiki opozarjajo na dolgoveznost, na pomanjkanje vsakdanjih, temeljnih, najbolj tipičnih kolokacij, predvsem pa kritizirajo razporeditev zgledov na osnovi slovničnih meril (npr. pri samostalniku so najprej navedene glagolske zveze, in sicer od imenovalnika do orodnika, nato zveze z levim prilastkom, zveze z desnim prilastkom, nato posebne besedne zveze). Namesto tega formalnega principa, ki zahteva od uporabnika jezikoslovno izobrazbo, predlagajo razporejanje po pomenskem načelu, sklicujoč se na temeljni namen slovarja: nuditi uporabniku informacijo o pomenu leksikalne enote, vendar noben kritik ne nakaže, kako predlagano ureditev izpeljati, da ne bi bil uporabnik pri iskanju podatka še bolj izgubljen.

Gnezdenje: Uvrščanja iztočnic pod iztočnico druge vrste (npr. izpridevniških prislovov in izpridevniških samostalnikov pod pridevnik, deležnikov oz. deležij pod glagol ipd.) kritika ni zavračala, pač pa je opozarjala na primere, ko pomeni podiztočnice niso razloženi.

Veliko kritičnih ugovorov je v zvezi s frazeološkim gnezdом, ker so vanj, sicer nameremo, vnesene tudi nefrazemske leksikalne enote in ker je zaporedje teh enot urejeno po formalnih, ne pomenskih lastnostih (besedna vrsta, sklon, abeceda), v terminološkem gnezdου pa po abecedi strok.

Frazemi: Po mnenju kritikov je prikaz frazemov ena najmanj urejenih sestavin SSKJ: frazemi niso dovolj jasno ločevani od drugih leksikalnih enot, v gnezdου so premešani z nefrazemi, največja njihova napaka pa je, da pogosto nimajo slovarske oblike, oznaeka ekspresivno pa jim je pogosto pripisovana nesistemska.

Termini: V SSKJ so strokovni izrazi zajeti po treh merilih: srednješolska izobrazba, pojavljanje v poljudnostrokovnem in splošnem tisku ter mnenje področnih strokovnjakov. Nekatera področja so zajeta v premajhnem obsegu (računalništvo, komunikacije), nekateri termini pa so po mnenju kritikov prespecialni (*ciklofrenija*). O latinskih ustreznicaх rastlinskiх in živalskiх imen je bilo nekaj povedano že zgoraj. Vsekakor se zdi abecedna razporeditev večbesednih terminov po strokah in njihovo navajanje pri vseh glavnih, polnopomenskih sestavnih besedah za uporabnika slovarja prijaznejša. Sodelovanje slovaropiscev s področnimi strokovnjaki je kritika pohvalila, sicer pa je to tudi pomembna zahteva terminografske teorije.

Etimologija: SSKJ etimologije besed ne navaja, in sicer iz načelnega in praktičnega razloga: slovar naj prikazuje sodobno, sinhrono rabo jezika; v šestdesetih, ko se je SSKJ začel delati, še ni bilo niti prve knjige slovenskega etimološkega slovarja.

Izvor: Nekateri kritiki si pri tujkah in nižje pogovornih besedah želijo zgodovinski oz. puristični podatek o njihovem jezikovnem izvoru.

Navedenke

Drago **Bajt**, 1991, Dohitevanje in prehitevanje, Delo, 33 (12. 12.), 291, 13.

Drago **Bajt**, 1992, Zgodba o ž-ju : Odgovor Stanetu Suhadolniku. Naši razgledi, 41 (20. 3.), 6, 167–168.

Iztok **Kosem**, 2006, Definijski jezik v Slovarju slovenskega knjižnega jezika s stališča sodobnih leksikografskih načel, Jezik in slovstvo, 51 (2006), 5, 25–45.

Letopis SAZU, 41. knjiga, 1990 (1991), 221.

Letopis SAZU, 43. knjiga, 1992 (1993), 238.

Jakob **Müller**, 1996, Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (1960–1992), Razprave, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, 15, 187–234.

Jakob **Rigler**, 1968, Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku, Jezik in slovstvo, 13, 6, 192–199.

Jakob **Rigler**, 1971, H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ, Slavistična revija, 19, 4, 433–462.

Jakob **Rigler**, 1972, H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ, Slavistična revija, 20, 2, 244–251.

Stane **Suhadolnik**, 1992, SSKJ in SP : Odgovor J. Toporišču in D. Bajtu, Naši razgledi, 43 (3. 4), 7, 198.

Jože **Toporišič**, 1971a, Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I, Slavistična revija, 19, 1, 55–75.

Jože **Toporišič**, 1971b, Pravopis, pravorečje, in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I, Slavistična revija, 19, 2, 222–229.

Ada **Vidovič Muha**, 1988, Slovensko skladiščno besedotvorje ob primerih zložen, Ljubljana.

Andreja **Žele**, 2003, Slovanska obravnava povedkovnika, Jezik in slovstvo, 48, 2, 3–15.

Pripis 1: V zvezi z odločitvijo za slovar slovenskega standardnega jezika (SSSJ), enozvezkovni ali večzvezkovni, menim, da bi moralo biti izhodišče projekta čas, v katerem naj bi bil slovar narejen. Npr. če bi bilo na voljo 1 leto za kadrovske, tehnološke (programske), gradivske in konceptualne priprave in 6 let za izdelovanje slovarja, ki naj bi imel 80.000 slovarskih sestavkov – kar je spodnja meja večjega slovarja –, bi bilo potrebno vsako leto napisati 13.333 člankov. Če računamo, da bi imelo leto 10 efektivnih mesecev (1 mesec dopusta, 1 mesec rezerve za nepredvidene izostanke in za zamude), vsak mesec pa bi imel 22 efektivnih delovnih dni, bi bilo potrebno na dan napisati skupaj 67 slovarskih sestavkov, torej bi moralo npr. 10 avtorjev dnevno napisati 6,7 članka, kar je glede na izkušnje pri SSKJ (2,5 članka na delovni dan) zelo veliko. Vendar je bil SSKJ delan z listkovnim gradivom in »pešč«, novi slovar pa bo delan na elektronskem korpusu in s pomočjo računalniškega programa. K zvišanju »proizvodnje« slovarskih člankov na časovno enoto bi verjetno prispevala tudi slovaška organizacija dela, pri kateri isti slovarski članek izdeluje več specializiranih slovaropiscev (za slovnico, razlage, frazeme, terminologijo). Specializacijska delitev

dela je bila deloma uporabljana že pri SSKJ. Pri projektnem izračunu bi bilo potrebno preizkusiti tudi količino uporabnosti slovarskih rešitev iz SSKJ.

Pripis 2: V zvezi s pobudo dr. Ade Vidovič Muha za slovenski strokovni slovar (SSS) menim, da je pobuda dobra in uresničljiva. Časovno izhodišče: 6 mesecev priprav (koncept, gradivo, računalniški program, strokovni svetovalci) + 5 let izdelovanja SSS s 150.000 termini. Gradivska osnova: terminologija v SSKJ, slovenski terminološki slovarji, slovenski srednješolski učbeniki, poljudnostrokovna in nestrokovna periodika.

Izračun: V 5 letih 150 000 terminov, v 1 letu 30 000 terminov, v 1 mesecu 3 000, v 1 dnevu 136,3 termini; če bi bilo 10 slovaropiscev, bi moral vsak izdelati 13,6 slovarskih člankov na dan.

Tudi za ta model je potrebno narediti preizkus na izrazih iz SSKJ, učbenikov, strokovnih slovarjev, posebej pa še za čas, potreben za formuliranje novih, še neuslovarjenih strokovnih razlag, nato pa po potrebi spremeniti postavke računskega modela.

RAZPRAVA

A. VIDOVIČ MUHA: Ker sem kar nekaj časa preživela ob tem slovarju, mislim da 15 let, sem si upala vzeti prvo besedo z nekaj pripombami v zvezi z zelo izčrpnim in zelo zanimivim komentarjem kritik v zvezi s slovarjem. Šla bom po vrsti, tako kot sem si zapisala pripombe, najprej v zvezi z oznako žurnalistično, kot praviš, oziroma v slovarju je publicistično. Presenečena sem, da je samo 3 % besedišča s to oznako. Sem prav razumela?

J. MÜLLER: Ne oznake, ampak virov. V obdobju 1970–1990 je v celotnem izpisanem gradivu delež časopisnih, žurnalističnih virov 3 %.

A. VIDOVIČ MUHA: O tem kvalifikatorju bi bilo dobro povedati tudi to, da je hote ali ne-hote, zavestno ali spontano, nosil s sabo tudi takrat negativistični prizvok. Publicistično nam je pomenilo stilno slabo. To je škoda in mislim, da je treba do tega kvalifikatorja oziroma te oznake in nasploh do tega gradiva nujno drugače pristopiti. Naslednje: osebno sem prepričana, da imamo šest milijonov izpisov, in tudi v predavalnici poudarjam študentom, da nekako od tretje, četrte knjige naprej ima ta slovar približno šest milijonov izpisov. Vendar nič hudega. Če se prav spomnim, so češki in slovaški leksikologi in leksikografi menili, da je dva in pol milijona izpisov minimum, na podlagi katerega lahko nastaja verodostojen slovar. Seveda ne kakršnih koli izpisov, ampak zvrstno uravnoteženih izpisov. Ta številka mi je ostala v spominu. Tretja stvar, ki me je morda še najbolj zmotila, je vprašanje leksikografskega jezika. Tako razumem spotikljaje kritikov, da so razlage okorne, da bi jih bilo treba bolj leposlovno izraziti in da naj bi se ob njih bolj razpisali. Ker sem v veliki meri na podlagi tega gradiva oblikovala svoje Leksikalno pomenoslovje, lahko verodostojno rečem, da razlage izkazujejo leksikografski jezik, vzorec, ki temelji na *genus proximum* in *differentia specifica*, če uporabim mednarodni citatni izraz, se pravi na uvrščevalnosti in razločevalnosti, znotraj tega pa so prav gotovo tudi kakšne nerodnosti. V načelu pri leksiki, ki prenese razlago s pomenskimi sestavnimi, o tem bom sama kakšno besedo rekla kasneje, se mi zdi, da se da lepo vzpostaviti razlagalni vzorec, tako da bi bila pri tovrstnih kritikah zadržana.

Mogoče sem spet napak razumela, da so sinonimi navedeni samo pri tujkah oziroma prevzetih besedah. Sam dobro veš, da to ne drži, da imamo sinonime navedene v smislu zvrstnega oziroma slogovnega vrednotenja. To se pravi, da imamo sinonim

naveden v primeru, ko gre za nadrednost – podrednost, se pravi, ko ima razlagani leksem zaradi svoje kakršne koli slogovne oznake – pogovornost, kronološkost idr. – nadrejeni sinonim. Vzemimo samo primer *čitati* – *brati*. Pri *čitati* imamo za podpičjem naveden sinonim *brati*. Pri navajanju sinonimov gre torej za slogovno-vrednostni pristop, ki je lasten temu slovarju.

Strinjam se, da je frazeologija nerodno in kdaj neustrezno uvrščena. Rekla bi, da imamo del frazemov, t. i. sestave, ki nimajo konotativnega pomena, uvrščene za posevno črto – količek – in ne v gnezdu, tip *gozdna pot*, *cestni promet*; gre torej za vrstni pridevnik plus samostalnik. Predvsem ta tip po moji izkušnji ni v gnezdu, ker pač ne potrebuje posebne razlage.

Etimologija je posebno vprašanje, o katerem bomo govorili. Dobro, da se za označevanje izvora prevzetih besed nismo odločili. Zelo nerodno bi se bilo odločati, kam bo spadal *križ*, kako bomo razlagali *hiša*, kdaj lahko še vedno govorimo o prevzeti besedi.

J. MÜLLER: Podatek o šestih milijonih gradiva za SSKJ je napačen, v številki je upoštevano tudi gradivo, izpisano za tezavrus in je iz starejšega obdobja, približno 60.000 ali 80.000 iz Dalmatinove Biblije itd., sicer pa so podatki v akademskih letopisih. V zvezi z leksikografskim jezikom mislim, da je jezik razlag v slovarju dostikrat zelo trd, če ga primerjamo s takim pristopom, kot ga ima npr. Cobuild, kjer se neposredno obrača na ljudi, postavlja v neko situacijo, rekel bi pragmatično, tako da bi bilo dobro premisliti o drugačnem konceptu razlag.

Pri sinonimih bi dodal, da je kritika pogrešala predvsem to, zakaj pri domači besedi ni navedene tudi prevzete besede, če se vsaj enako močno pojavlja. Sinonimija je v SSKJ res precej enostranska in tudi premalo sistemska. Vidi se, da nismo imeli sinonimnega slovarja, tega še zdaj nimamo, je pa v nastajanju. Še bolj redko je upoštevana antonimija. Pri frazemih bi rekel, da je frazem napisan na ravni rabe jezika, ne na ravni sistema. Mislim, da so kritike upravičene tako glede oblike kot glede vezljivosti frazemov. Seveda pa veda o frazemih v slovenščini ob začetku SSKJ ni bila kaj dosti razvita, kar se očitno pozna.

V. GORJANC: Glede leksikografskega jezika – zdi se mi, da se bo to vprašanje odprlo, ko bomo zares govorili o konceptu slovarja. Najbrž je odgovor o tem, kakšen naj bo definicijski jezik, povezan s tem, kakšen slovar sploh gradimo in za koga. Vprašanje sorazmerno majhnega deleža publicističnih besedil je nekaj, kar je bila gotovo slabost Slovarja slovenskega knjižnega jezika, vendar so bili viri za tisti čas razumljivo izbrani. Z današnjega zornega kota gre za to, da bodo viri gotovo prevrednoteni glede na to, kako danes razumemo vire za leksikografsko delo. Tisto, kar se mi zdi največji presežek slovarja v takratnem prostoru, je izhodišče opisa v dejanski rabi. To se mi zdi nekaj, na čemer bi morali graditi tudi naprej. Analiza rabe, eksplikacija norme – tu bi bil v prihodnje prostor za prevrednotenje jezikovnih opisov tako na ravni leksike kot tudi leksikalne slovnice – tistega dela slovnice, ki se povezuje z leksiko – in posledično tudi za prevrednotenje slovenskih pravopisnih pravil na podlagi tistega, kar je dejanska raba.

J. MÜLLER: Dopolnil bi samo to, da je pri opisih treba oznake, s katerimi se raba izraza opisuje, sistemsko in distribucijsko močno predelati. Vsekakor pa mislim, da je to osrednji dosežek slovarja, kot ste rekli.

E. KRŽIŠNIK: Najprej bi rekla v zvezi z lastnimi imeni, da del lastnih imen v SSKJ je, na primer *Rdeči križ*, *Bela hiša*. Tega ni tako malo, kot bi si na prvi pogled mislili.

Ni res, da tega sploh ni notri, vsaj v frazeološkem gnezdu oziroma med večbesednimi poimenovanji, je pa res, da niso gesla. Čeprav je v frazeološkem gnezdu to neke vrste geslo. Druga stvar, kratice in simboli – če se zdaj govori o tem, ali kratice in simbole da ali ne, jaz mislim, da so nujne take rabe kot *Še na oemve skočim, pa ...* Ali je to sploh še kratica ali že nekaj drugega? V zvezi z definicijami moram reči, da tip definicije *avarski: nanašajoč se na Avare* meni res nič ne pomeni, še zlasti, ker lastnoimenskega pojma *Avar* ni; enako tudi *glagolnik od*. Ne glede na to, ali se konceptualno odločamo za eno ali drugo skrajnost, čeprav skrajnosti verjetno ne bo, bi bilo treba take vrste definicije pomenskoinformativno osmisliti.

V zvezi s publicistiko sta se od srede 20. stoletja zgodili dve stvari. Spremenila se je publicistika sama, njeno besedilo in njen jezik, in spremenil se je njen vpliv na naslovnike, na govorce, na jezikovno skupnost. Kdaj sem o tem postala prepričana? Takrat, ko sem ugotovila, da Havránek sploh nima publicistične zvrsti. Takrat mi je bilo jasno, da to sploh ni napaka, ampak da preprosto ta del besedil takrat ni bil tako različen od nekega drugega dela besedil, da bi se osamosvojil v svojo zvrst. To se pravi, da je moral biti v tem smislu drugačen. To je tudi eden od razlogov, da publicistika kot vir takrat ni mogla biti prepoznana kot tako pomemben vir besedil kot danes. Še v zvezi s terminologijo in frazeologijo – dva primera se mi zdita skrajna, kot *sila*, kjer je *delovna sila* v frazeološkem gnezdu, *višja sila* pa v terminološkem.

K. BUZÁSSYOVÁ: Pridružila bi se mnenju, da publicistika tistih časov, kot je omenila gospa kolegica, res ni bila tako razvita, a tudi danes obstaja mnenje, da je publicizem kot kvalifikator zelo težko določiti. Moje češke kolegice, ki so se ukvarjale z neologizmi, na primer Olga Martincová, sploh nimajo tega kvalifikatorja, ker so ugotovile, da bi bil publicizem koš, v katerega bi lahko dali skoraj vse. Mi v svojem novem slovarju imamo publicizem, vendar je zelo težko z njim delati in pogosto bi morali imeti med poševnicami publ., hovor. V kratkem enozvezkovnem normativnem slovarju ima kvalifikator za publicizem, publ., pogosto podobno konotacijo, kot je povedala kolegica Vidovič Muha, da je nekoliko negativno, v smislu hitro prevzetih anglicizmov, kot so *líder* namesto *vodca*, ali pa *klišé*, ki še nimajo mesta v knjižnem jeziku. Zelo se zavzemam, da bi sinonimom v prihodnje posvečali veliko pozornost tudi v splošnem razlagalnem slovarju.

Na Slovaškem imamo to prednost, da imamo zelo dober enozvezkovni slovar sinonimov. V njem se dobro razlikuje med nevtralnimi sinonimi ali sinonimi iste komunikacijske ravni, za razliko od zaznamovanih, ekspresivnih, nižje pogovornih in tako dalje. V svojem slovarju razlikujemo geselske članke, sinonime, ki so z iste stilistične ravni in jih je v besedilih zares mogoče zamenjati, zato imajo pred seboj oznako *syn*. Poleg tega so navedeni tudi takšni sinonimi, na primer *syntax : skladba* v jezikoslovni terminologiji, ki ima domači in mednarodni izraz, ki ju je pogosto mogoče zamenjati in imata obe obliki visoko frekvenco. Te uporabljamo kot podporni sinonim. Geselska beseda ima vedno svojo razlagalno perifrazo, za njo pa je naveden sinonim kot dopolnitev razlage. Ta je lahko iz druge slogovne zvrsti, po možnosti nevtralne, pri zaznamovanih, ekspresivnih geselskih ali pokrajinskih besedah pa jih podpirajo sinonimi iz nevtralnega jezika.

J. MÜLLER: Mislim, da smo lahko zadovoljni, ker je bil zdaj že zgodovinski slovar na pravi poti tudi glede sinonimov pa tudi publicizmov, samo da bi bilo potrebno ta vidik bolj izdelati in okrepiti. Tudi pri nas so bili sinonimi uporabljeni kot dodatna informacija pri razlagah. Tudi pri nas se je, kot je povedala kolegica Ada, upoštevala

stilistična oziroma vrednostna razlika in smo upoštevali nevtralni kriterij, tako da bi tukaj morali pristop izpopolniti, nikakor pa ne zavriniti.

A. VIDOVIČ MUHA: V zvezi z leksikografskim jezikom in Collins-Cobuildovim primerom – kaj je tu storjenega drugače, kolikor poznam Collins-Cobuildov slovar? Ne lastim si pravice, da obvladam pristop, kot ga ima Collins-Cobuildov slovar, vendar kolikor sem ga prelistala, lahko rečem, da princip razlaganja ostaja, le da imamo opraviti z ustavčenostjo nestavčne besedne zveze. Če se vprašamo, kaj je *smreka* – smreka je drevo. V Collins-Cobuildu najdemo: *smreka je drevo, ki ima take in take lastnosti. Kava v enem izmed pomenov: kava je tekočina rjave barve s tako in tako funkcijo.* Če je hallidayevski tip stavčne razlage poljudnejši, tip *Kdo/kaj je kaj*, ni nobenih posebnih problemov, saj hierarhija, nadrednost in podrednost, v bistvu ostaja. Vendar ne vem, če gre samo za to. Kar se tiče kolegice Kržišnik in zgleda, ki ga je dala, verjamem, da so posamezne napake. Ko sem skušala tipologizirati kvalifikator *ozko knjižno*, sem ugotovila, da je tipološko mogoče zajeti približno 75 do 80 % tovrstnih primerov. Ta približna ocena velja tudi za ločevanje stalnih imenskih zvez od drugega gradiva s poševno črto. Pač so napake: 30 ljudi je delalo en skupni projekt – slovar. Zdi se mi, da smo bili pri tako obsežnem delu vendarle precej enotni. Če bomo iskali posamezne napake, jih bomo pač našli. Vseeno pa se mi zdi, da so omenjene stalne besedne zveze ostale zunaj terminoloških gnezd.

J. MÜLLER: V zvezi z razlagami bi rekel samo še to, da razlage niso samo pojmovne, da z višjim pojmom razlagano nekam uvrstimo, nato pa dopolnimo z diferencialnimi elementi. Prav pri angleških slovarjih se mi zdi, da uporabljajo in so razvili tudi pragmatične razlage, ko pri določenih stvareh ne povedo, kaj to je, ker je preveč komplicirano, ampak povedo, kako, zakaj, v katerem položaju se uporablja. To je ena izmed možnosti, ne rečem, da edina in najboljša, ampak za nekatere stvari se mi zdi, da je ta razlaga boljša, zlasti, kot je kolegica omenila, pri razlagah s slovničnimi kategorijami, ko povemo, da je neka beseda npr. glagolnik. Ne vem, kako bi to rešili, vsekakor je to problem, ker povprečni uporabnik ne ve, kaj je glagolnik. Pri iztočnici glagolnik pa je neka zapletena razlaga, ki je spet ne bo razumel. Tukaj razlagamo rabo besede, ne pa tistega, kar je s to besedo izraženo.

A. VIDOVIČ MUHA: Tule pa moram reagirati. Prvič, kdo je povprečni uporabnik, kaj s tem mislimo. Starostni razpon je zelo velik. Z izobrazbenega vidika je to lahko nekdo s končano srednjo šolo. Tip *nanašajoč se na, glagolnik od* se mi zdi, da ni tako zgrešen. Pove samo, da je to nekaj, kar nima svojega lastnega pomena, ampak se pomensko naslanja na motivirajočo besedo; takšna bi bila lahko tudi razlaga kot v *zvezi z/s ...*, lahko tudi *pridevnik od ...*, lahko bi bila tudi kakršna koli druga besednovrstna oznaka; v teh in podobnih primerih se pač informacija o pomenu prenese na tisto besedo, ki je motivirala pridevnik, ki je pri *glagolniku od* motivirala samostalnik ipd. Tip *nanašajoč se na* ali v *zvezi z* ali *glagolnik od* je v neposrednem smislu res samo slovnična, besednovrstna informacija, v posrednem pa tudi v smislu pomena motivirajoče besede.

J. OREŠNIK: Prosil bi gospoda Müllerja, da s kratkimi besedami poda neko zaključno izjavo, potem pa moramo razpravo prekiniti. Bo pa seveda možnost vrniti se na enaka in ista vprašanja tudi po naslednjih nastopih.

J. MÜLLER: V razpravi se je pokazalo, da se sodelujoči strinjajo v zvezi z osnovnim označevanjem rabe besed in njihove stilne vrednosti. Razen tega mislijo, da bi bilo potrebno prevrednotiti tudi publicistično oznako, zlasti v smislu razširiti jo in ji dati

tudi pozitivno konotacijo, ker imajo v sodobnem jeziku lahko tudi publicizmi pozitivno vrednost. Glede leksikografskega jezika oziroma razlag se mnenja nekoliko razlikujejo, opozoriti pa je treba na to, da so razlage odvisne od določitve naslovnikov oziroma namena slovarja, kot je opozoril gospod Gorjanc. V zvezi s frazeologijo se je v razpravi pokazalo, da jo je potrebno v slovarju formalno in vsebinsko izpopolniti, enako pa tudi sinonimijo, ki jo je treba bolj sistemsko uveljaviti.

Ada Vidovič Muha
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Poskus določitve meril slovarskega pomena

Naj mi bo dovoljeno najprej čestitati Inštitutu za slovenski jezik, ker se je odločil poseči na področje aktualnega slovarstva, kar se mi zdi izjemno pomembno. Vse, kar se je zgodilo s slovenščino v zadnjih 15 ali 18 letih, ni nikjer zares ovrednoteno niti pomensko popisano; v tem smislu smo v velikem zaostanku. Zelo mi je žal, da ni nastal enozvezkovni slovar v času, ko je bila še zelo živa konceptualna zavest sodelavcev Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ko kolegice in kolegi, ki so od začetka sodelovali pri tem slovarju, še niso odšli v pokoj. Upam, da se bo to dalo vendarle nadoknaditi, saj je kolektivni duh slovarstva tudi pri mlajših kolegih živ in ustvarjalen. Čestitam novemu vodstvu, predvsem predstojniku inštituta dr. Marku Snoju, in prosim, da vztrajate pri tem delu. Ob vsebinsko in organizacijsko izdelanem konceptu novega slovarja verjamem, da bodo ustrezne državne institucije imele razumevanje za tako bazično delo in ga finančno podprle.

Naslov mojih nekaj besed je kar zahteven. Tako kot pri vseh svojih prispevkih na slovarsko tematiko so tudi tu pomembne moje dolgoletne izkušnje pri Slovarju slovenskega knjižnega jezika, saj me usmerjajo v iskanje sistemske povezanosti oz. odvisnosti pomenskih rešitev. Seveda vem, da takšne, kot jih najdevamo v SSKJ, niso edine možne; če drugega ne – nove, korpusne gradivne zbirke zahtevajo novo metodologijo. Vendar kljub vsem pomislekom se mi zdi, da nekatera leksikografska spoznanja, vezana na pomen oz. pomensko predstavitev, kot jo prinaša SSKJ, izhajajo iz narave jezika in da kot taka ostajajo veljavna.

Moj prispevek se torej nanaša na (pomensko)razlagalni tip slovarja, pri čemer je tako strukturiranje pomena kot posledično tudi tip razlage odvisen od vrste denotata oz. z drugimi besedami: kaj poimenujemo, vpliva na to, kako poimenujemo. Torej:

I Kaj in kako poimenujemo – tipološki pregled

1 Denotat, izražen s stavčnimi členi – leksika v vlogi stavčnih členov; gre za stavčnočlenske besedne vrste; te pa so:

1.1 sestavine pomenske podstave (propozicije) povedi: samostalniška beseda, glagolska beseda, prislovna beseda zunanjih okoliščin (kraj, čas); endogeni leksemi

1.2 zunaj pomenske podstave stavčne povedi: pridevniška beseda kot pomenska »modifikatorka« samostalnika in prislovna beseda notranjih okoliščin kot pomenska »modifikatorka« glagola; eksogeni leksemi

Pod 1.1 in 1.2 sodijo tudi njim ustrezne stalne besedne zveze (leksemi), tip *gozdna pot*, *pralni stroj*, tudi *bela smrt*, *belo blago* ali *filozofija eksistence*; *fonološko opisati*, *ambulantno pregledati*; (*hoditi*) *gor in dol* – (*človek*) *dobrega srca*; (*truditi se*) *na vse kriplje*.

Ubeseditev pomena (razlaga) je možna s pomenskimi sestavinami (semi) – nestavčni

A. Vidovič Muha, Poskus določitve meril slovarskega pomena

tip razlage, razen pri delu prislovov notranjih okoliščin, tip *zelo*, in zunanjih okoliščin, tip 3; upoštevati je potrebno tudi različnost strukturiranja razlage pri endogenih leksemih glede na eksogene.

2 Govorno dejanje (GD)

2.1 zunajjezikovna sredstva – vedenjski vzorci

2.2 jezikovna sredstva

2.2.1 zakrita – medmet, členek

2.2.2 izražena – načeloma v določenih zunajjezikovnih okoliščinah (leksikaliziran sporočanje-pragmatični pomen)

3 Prvine govornega dejanja – pomen določljiv glede na:

3.1 prostor nahajanja govorečega: prislovna beseda kraja, tip *tu*, *zgoraj*

3.2 trenutek govorjenja: prislovna beseda časa, tip *sedaj*, *včeraj*

3.3 govorečega in ogovorjenega: osebni zaimki za 1. in 2. osebo

4 Razmerji v jeziku

4.1 priredno: vezniška beseda

4.2 podredno: vezniška beseda, predložna beseda

5 Stavčno zgrajena minimalna besedila: pregovori, reki

2–5: pomenska predstavitev v obliki stavčne povedi.

II O slovarskem pomenu, merilih za določanje tega pomena, je kar nekaj napisanega, tako da bom v glavnem samo prikazala spoznano.¹ Nekoliko se bom ustavila ob vprašanju pomenskih sestavin, zlasti kategorialnih, in ob vprašanju zakritih govornih dejanj.

1 Skupino leksemov,² ki omogoča ubeseditve slovarskega pomena s pomenskimi sestavinami (semi), lahko ločimo od vseh drugih, saj samo ta skupina do določene stopnje formalizira slovarski pomen v smislu koncentričnih krogov, kar pa ne izključuje hierarhičnosti, se pravi smiselnega razmerja med pojmovno širšim, splošnejšim in pojmovno ožjim, posebnim. Zunanji obod koncentričnih krogov predstavljajo kategorialne pomenske sestavine (KPS), srednji in notranji pa uvrščevalne (UPS) in razločevalne (RPS).

1.1 KPS so, kot vemo, definicijske (prepoznavne) lastnosti stavčnih členov, ki jih konkretizirajo posamezne besedne vrste. Prav glede na to, katere KPS so tiste, ki so znotraj temeljnega osebkovo-povedkovnega stavčnega vzorca nepogrešljive, jih je mogoče ločiti na t. i. temeljne in odvisnostne. Dejstvo je, da je osebkovo mesto (prvi delovalnik) določeno s spolom, katerega nosilec je samostalniška beseda, povedkovo

¹ Omenim naj nekaj pomembnejših objav: Pomenska tipologija leksemov glede na vrsto denotata. (V: Požgaj-Hadži, ur.) *Zbornik referatov z Drugega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja v Šmarjeških Toplicah od 5. do 6. aprila 2001*. Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta, 2003, str. 37–48; *Slovensko leksikalno pomenoslovje*, Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000; Kategorialnost leksemov med slovarjem in slovnico. Posebna številka SR, Ljubljana, 2006, str. 23–43/377–401.

² Zakaj *leksem*, *leksika* in ne *beseda*, *besedišče*? Leksem ima lahko izrazno podobo uslovarjenega stavka (S), stalne (nestavčne) besedne zveze in seveda izrazne besede. Ločiti je torej potrebno med pojmom izrazna beseda in slovarska beseda; samo slednja ustreza pojmu leksem.

(povedje) pa z vidom,³ ki ga izraža glagol. Vemo, da gre za temeljni prostorsko-časovni danosti, ki ju odseva jezik s svojo sposobnostjo izraziti (prostorsko) statičnost – samostalniška kategorija spola, in (časovno) procesnost – glagolska kategorija vida kot absolutnega (slovarskega) časa oz. trajanja. Prehod samostalnika iz osebkove v povedkovo vlogo pomeni izgubo relevantnosti temeljne KPS spola in s tem odvisnih KPS samostalnika ter pridobitev relevantnosti temeljne KPS vida in odvisnih KPS glagola; zgled: *Predsednik je končal sejo* : *Sosed je predsednik* 'predseduje'. V konkretnem primeru temeljna KPS spola – samostalnik *predsednik* – pogojuje tudi nerelevantnost odvisnostnih KPS tega izvirnega samostalnika, torej človeško, konkretno, števno, ko je prešel v povedkovnik – *je predsednik* 'predseduje' – nedovršnik (vid).⁴

1.2 K odvisnostnim (OKPS), ki jih pogojuje spol, samostalniška beseda torej, sodijo, kot vemo, človeškost, živost, števnost (pogoj skladenjsko prepoznavnega števila), oseba, abstraktnost, sklanjatev (pogoj skladenjsko prepoznavnega sklon), pri glagolu pa (z določenimi pomisleki) intenca glagolskega dejanja (skladenjska vezljivost). Z vidika slovarja jezika se odvisnostne KPS vgrajujejo tako v UPS kot v RPS,⁵ kar pomeni, da vplivajo na prepoznavnost pomenske členitve, seveda znotraj posameznih leksemov, npr. abstraktno, neštevno → konkretno, števno. Zgled: *Njegova dobrota me je ganila* : *Pojedli so vse dobrote*, ali (pri antropocentričnih metaforah – sprememba KPS na ravni UPS) živo → človeško. Zgled: *osel* 'žival' : *osel* 'človek' ipd.

KPS so res posebej zanimive, ker, kot vemo, povezujejo slovar s slovnico – stavek, stavčno poved s pomenskofunkcijsko medleksemsko – leksem kot besedna vrsta – in znotrajleksemsko pomensko opredelitvijo. Na kratko lahko povzamemo, da je slovarski pomen tovrstnih leksemov, torej leksemov s tovrstnimi denotati, mogoče predstaviti strukturalno; kot je znano, gre za slovarsko vrednost.

2 Zunaj možnosti pomenskosestavinske predstavitve ostajajo, kot smo že omenili, prav gotovo leksemi z denotatom govornega dejanja, slovnicih razmerij in besedila oz. deli besedil.

2.1 Govorna dejanja so lahko posredovana nejezikovno – gre za uslovarjenje različnih vedenjskih, v bistvu kulturnih vzorcev, tip *premikati glavo navzgor in navzdol* 'izraziti soglasje', ali jezikovno, ta pa so lahko zakrita ali izražena. Na zakritem govornem dejanju temeljijo medmeti in členki – o njih bo nekaj več besede – izraženi pa so različni leksikalizirani jezikovnovedenjski vzorci kot pozdravi idr. Izkušnja z reševanjem pomenskih vprašanj v SSKJ je podlaga trditvi, da leksikalizacija govornih dejanj zahteva stavčni tip ubesedenja pomena ob še morebitnih pojasnilih zunanjih (pragmatičnih) okoliščin. Govorna dejanja torej ne tvorijo pojmovno širših ali ožjih slovarskih struktur, ampak, skladno s svojo naravo, je vsako govorno dejanje celota zase.

2.2 Ustavili se bomo ob zakritih govornih dejanjih, ki jih izražajo medmeti. Razlaga zakritih govornih dejanj – medmetov – ima obliko stavka z osebima glagoloma *izraziti* ali *posnemati* – *izraža*, *posnema*; različnost razlagalnih glagolov dejansko ločuje medmete na dve veliki skupini – razpoloženske in namerne na eni strani – pomensko (glede na denotat) je v razlagi ustrezen glagol (*Kdo*) *izraža* – in na posnemovalne –

³ Izražanje absolutnega (slovarskega) časa je, kot vemo, pri slovanskem glagolu morfemsko; v smislu sposobnosti glagola izražati procesnost v najširšem smislu (absolutnost časa glede na samostalniško besedo) so primerjave z neslovanskimi jeziki še posebej zanimive.

⁴ Tu se ne dotikamo dvofunkcijskosti osebne glagolske oblike v smislu njene morfemske sestave, tip stavka *Predseduje-š* oz. *Je (bil/-a) predsednik*.

⁵ Tudi s tega vidika bi bilo njihovo nadaljnje hierarhiziranje še posebej zanimivo.

razlagalno ustrezen glagol je (*Kdo*) *posnema*. V celoti jih kot vršilec dejanja (osebek) opredeljuje dejstvo, da je že po naravi stvari – antropocentrični vidik medmetov – osebek vedno *kdo*, torej *človek*. Vzorec z glagolom *izraziti*: Vd Glag_{os} Prisl_n Sam_4 – (*kdo*) *izraža kaj (kako)*, pri čemer Vd $\rightarrow$ *kdo (človek)*, $\text{Glag}_{\text{os}} \rightarrow$ *izraža, kaj* $\rightarrow$ (pri razpoloženjskih) 'veselje, bolečino /.../', $\text{Prisl}_n \rightarrow$ *z glasovi* $\leftarrow$ glasovno, npr. *z aj* '(kdo) izraža telesno bolečino', torej 'kdo izraža z (medmetom *aj*) telesno bolečino', *juhuhu* '(kdo) izraža (z medmetom *juhuhu*) veselje, razigranost'. Prisotnost (drugega) naslovnika ni vedno nujna, saj sta lahko naslovnik in tvorec v isti osebi. – Pri namernih medmetih, se pravi vabnih, usmerjevalnih in odganjalnih klicih, ko je naslovnik žival, morajo biti dane zunajjezikovne okoliščine, v slovarju lahko izražene s pomenskimi pojasnili. V SSKJ je vprašljiva predstavitev denotata v obliki velelnega stavka, npr. *ta* klic *psu* 'pridi sem', *muc* klic mački 'pridi sem'. Tudi tu namreč govoreči z rabo medmeta izraža svojo namero v zvezi z gibanjem, obnašanjem živali. Tudi če je naslovnik človek, tip *psst*, gre za izraženost namere. – Pri posnemanju živalskega oglašanja oz. slišane sploh, ko je razlagalni glagol (*Kdo*) *posnema (koga/kaj)*, se seveda pojavlja vprašanje, katera oglašanja, zlasti živali, imajo svoj jezikovni (leksikalni) ustreznik. Zdi se, da gre predvsem za živali, s katerimi prihaja človek pogosto v stik, npr. nekatere divje živali (lisica, volk, zajec ipd.), oz. za tiste, ki živijo stalno v človekovi bližini, kot so to prav gotovo domače živali.

S sporočanjkega vidika so si torej blizu razpoloženjski in namerni medmeti; posnemovalni poskušajo antropomorfizirati »govorico« živali oz. slišane sploh.

3 Za konec lahko rečemo samo, da je mogoče s slovarskim metajezikom razločevalno izražati svet skladno s temeljnimi lastnostmi denotatov, ki ga sestavljajo.

RAZPRAVA

A. ŽELE: Če smem že na samem začetku pripomniti, da je bil nam, ki smo prišli kasneje, ko je bil Slovar slovenskega knjižnega jezika že končan, zelo potreben uzaveščen pristop k tipom leksike. Potreben nam je tudi za nadaljevanje. Ne bom rekla, da nam ni bilo dano spremljati vsega procesualnega dela, ampak zdaj je nujno, da imamo tudi učbenik, priročnik, vključno s prejšnjimi internimi pripomočki. Zdaj je to osmišljeno tudi teoretično in uzaveščeno. Ta pristop, ki zelo olajša nadaljnje leksikografsko delo, in nerazdružljivost slovarja in slovnice, torej kategorialne sestavine in uzaveščanje kategorialnosti, zelo olajša delo novejšim generacijam. To nam predstavlja teoretično mrežo, ozadje, trdnjšo podlago za lažje leksikografsko delo. Recimo v okviru predložne rabe v SSKJ smo lahko govorili o izvrstnem jezikovnem čutu sestavljavcev, zdaj pa imamo ta pristop k tem tipom leksike tudi dovolj teoretično uzaveščen in podan, zato nam bo s tega vidika veliko lažje. Poudariti je potrebno tudi, kako se slovnica organsko utaplja v slovaropisno delo. Leksikalno pomenoslovje je izhodišče, ki nam olajša delo. Predvsem govorim v imenu generacije, ki ji ni več treba sprotno spremljati od primera do primera vseh možnih izjem ali odstopanj oziroma nam ni treba prav od začetka vsega delati.

A. VIDOVIČ MUHA: Ne jezikovni čut – gradivo je bilo. Zelo smo verjeli gradivu, zelo pomemben vir je bil. Spominjam se akademika Riglerja, kako mu je bila pomembna anketa. Kako je iskal znotraj inštituta, tudi fakulteto je pritegnil. Ni bil toliko pomem-

⁶ Vd = vršilec dejanja, Glag_{os} = osebna glagolska oblika, Prisl_n = načinovni prislov, Sam_4 = samostalni v tožilniku.

ben jezikovni čut, ampak potrditev jezikovnega čuta z anketo, potrditev rabe torej. Takrat se je začelo to, kar je zdaj zopet tako zelo v ospredju – raba torej. Dostikrat je bilo to stališče tudi kritizirano, zakaj raba, zakaj ne predpis. Zlasti starejša generacija je bila v tem smislu do slovarja izjemno kritična.

M. SNOJ: Jaz skušam na slovarje, zlasti ko gre za bodoče slovarje, gledati čim bolj s stališča uporabnika. Slovar bo namenjen uporabnikom, ne piscem. Ali bi bilo pri abstraktnih pojmi primerno vključiti strokovne definicije? *Smrt* in *življenje* imata svoje biološke in medicinske definicije. Spomnim se definicije pojma *užitek*, ki ga psihologi razlagajo kot *presežek pri zadovoljevanju potrebe*. To razume vsak že na srednješolski stopnji. Morda imajo določene stroke za abstraktne pojme že formulirane dobre definicije.

A. VIDOVIČ MUHA: Strinjam se z vami, da je treba imeti naslovnika v zavesti. V tem smislu je bila včasih huda polemika s terminologi. Klepetalnica smo rekli sobi, v kateri smo živo diskutirali s terminologi, ki so pač hoteli uveljaviti svoj, načeloma taksonomski razlagalni vidik. Pri nas pa je Suhadolnik zelo trdno stal za tem, da ne sme biti v razlagi nobenega izraza, ki je terminološko oziroma kakor koli slogovno zaznamovan. Razlaga mora vsebovati pojme, ki niso terminološki, npr. *smrt*, *ljubezen*, *užitek* so bila stanja, čustva. Zelo nam je bila v pomoč tako imenovana razlagalna kartoteka. Priznam, da takrat nisem razumela njene v bistvu strukturalne funkcije, ki je veliko pripomogla k usklajenosti razlag; zelo žal mi je bilo, ko je v 80. letih ta kartoteka izginila in se ni več nadaljevala, vsaj kolikor vem. Se motim?

M. HUMAR: Uporabljali smo jo do konca in mislim, da se je nadaljevala vseskozi, vsaj kolikor imam v spominu. Brez tega bi bili izgubljeni, kartoteka je bila resnično dobra opora. Tudi kartoteka sinonimov je bila izredna opora za delo. Pri novem slovarju bodo prav tako potrebne določene kartoteke, zdaj seveda računalniško vodene. Za usklajeno delo so nujno potrebne.

Ali lahko še nekaj vprašam? To je pravzaprav še iz prejšnjega dela. Zanimajo me razlage, ki smo jim rekli *nanašajoč se na, glagolnik od*, ki so bile velikokrat kritizirane, pa nismo našli kake boljše rešitve in jo je težko najti. Te razlage so bile uporabljene zlasti zaradi ekonomičnosti. Če bi hoteli drugače razlagati, bi pri *ženska oseba od* ali recimo pri *glagolnik od* morali ponavljati razlage od glagola ali samostalnika moškega spola. Na eni strani so bile te razlage moteče, na drugi strani pa je, zdaj gledam s stališča terminoloških slovarjev, če razložite *moška oseba, ki dela to in to, ženska oseba, ki dela to in to*, za uporabnike zaradi ponavljanja moteče. Kakšna bi bila boljša rešitev? Glede razlag jo je najbrž težje najti, najbrž si med tema dvema možnostma, da vzameš nanašalno razlago ali da razlago ponavljaš. Če bi se temu želeli izogniti, bi moral biti slovarski članek drugače oblikovan. Pri takem načinu, da posebej izkazujejo glagolnike in pridevnike, pa se verjetno ne da drugače.

Drugo vprašanje se veže na pomen, morda pa tudi na prejšnje poročilo o kritikah v zvezi s protipomenskostjo. Protipomenskost je bila v slovarju knjižnega jezika redko kdaj predstavljena in redko upoštevana. Dejansko je bila samo dodatek k pomenu. Če se je ustvarjalcu slovarja zdelo, da pomen ni bil dovolj dobro razložen za vsakdanjega uporabnika, potem je bila dodana protipomenka. V kritikah je bilo rečeno, da so bile protipomenke navajane zelo nedosledno oziroma da jih je veliko premalo, kar je seveda tudi res. Zanima me, kako zdaj gledamo na to? Zdaj smo približno v enakem položaju, kot je bil vsak avtor Slovarja slovenskega knjižnega jezika. Takrat slovarja protipomenk nismo imeli in ga tudi danes še nimamo. Praksa nesistematičnega nava-

janja protipomenk se uveljavlja tudi v strokovnih slovarjih. Zanima me, kakšno je zdaj naše stališče do tega vprašanja: ali naj slovar dosledno navaja protipomenke? Treba pa je reči še to, da je bilo pri samem delu sinonimiji posvečene veliko pozornosti, antonimiji pa ne. Pregledala sem tudi zapisnike uredniškega odbora SSKJ: o antonimiji se ni razpravljalo. Ti dve vprašanji se mi zdita s stališča pomena zanimivi.

A. VIDOVIČ MUHA: Če smem odgovoriti najprej na zadnje vprašanje o antonimiji. Mogoče je storjen majhen korak naprej s tem, da vemo, da je antonimija definicijska lastnost tako imenovanih mernih pridevnikov, in sicer v izhodiščnem pomenu – tistem pomenu, kjer pridevnik nima tipičnega desnega prilastka, kot npr. *globok pet metrov*; približno ves nabor teh antonimno se pojavljajočih pridevnikov bi bil: *globok – plitev*, *dolg – kratek*, *velik – majhen*, *visok – nizek*, *težek – lahek* in *mlad – star*; mislim, da je to vse. Kot rečeno, tudi pri tej skupini ni več antonimnosti v primerih, ko imamo desno dopolnilo kot *dolg dva milimetra* ali pa *petsto kilometrov* ali pa *star en mesec* ali pa *sto let*. Desno dopolnilo, ki konkretizira prostorsko ali časovno razsežnost, izloča protipomenskost. Paradigmatski vidik je pomemben kriterij, enak sintagmatskemu, za določanje pomena.

Drugače pa je antonimija problem – s tem sem se zelo živo srečala v Leksikalnem pomenoslovju – ki ga nisem znala ujeti v neko opredelitev tako, kot sem to naredila v zvezi z leksikalno sinonimijo ali hipernimijo in drugimi medleksemskimi povezavami. Naštela sem samo tipe antonimije, v glavnem po Lyonsu, in sicer t. i. dopolnjevalna antonimija, se pravi *mož – žena*, skrajnostna, tip *velik – majhen* (– *srednji*), tip vektorska ali usmerjena, *odpreti – zapreti*, in tip *kupiti – prodati*; pri slednji gre za spremembo aktantskih mest idr. Tipološko je antonimija v Leksikalnem pomenoslovju opisana, pomenska realizacija teh tipov pa prav gotovo zapletena, kot rečeno, razen pri manjši skupini pridevnikov, ki so kot merni tudi sicer posebej opredeljeni. Morda bi bilo treba na podlagi spoznanega po mojem storiti korak naprej.

Pri nanašalnih razlagah sama ne vidim posebne zadrege. Lahko bi uporabili v zvezi z ..., skratka, povezati je potrebno tvorjenko z motivirajočo besedo. Ali je to nanašanje ali je to glagolnik ... Nanašanje je v bistvu besednovrstna oznaka, ker dobro veš, da če dobi glagolnik dodatni pomen, se ta ne razlaga več z *glagolnik od*, ampak s posebno razlago: *žganje je glagolnik od žgati*, drugi pomen je pa *tekočina, ki nastane pri žganju alkoholnih pijač*. Nanašalna razlaga bi bila možna samo v primerih, ko res ni nobenega dodatnega oziroma novega pomena razen prehoda ene besedne vrste v drugo.

V. GORJANC: Že prej sem se želel oglasiti ravno v zvezi z nanašalnimi razlagami. To je nekaj, čemur bi se moral slovar absolutno izogibati, zato ker to v resnici ni nobena razlaga. To, da zdajle ne poskušamo niti razmišljati, da bi našli neki nov sistem, se mi ne zdi dobro, kajti nekaj podobnega se nam zgodi pri prislovih, ki jih imamo kot podiztočnico pri pridevniku, ker jih zelo hitro odpravimo samo z enim zaznamkom ali pa seveda s tem, da posredno prenesemo pogled oziroma definicijo nekam drugam. In najbrž bi potem tudi kontekstualizacija, nekaj, kar je *glagolnik od*, nujno potrebovalo več informacij. To se mi ne zdi nekaj, kar bi bilo zame sprejemljiva razlaga.

J. OREŠNIK: Jaz se iz svojih mladih let spomnim, kako so bile silno zavzete razprave v časopisju ravno o tem *glagolnik od* in *ženski spol od*. Tega uporabniki niso želeli sprejeti, in mislim, da bi moral slovar poiskati novo rešitev, ki ne bi bila ravno ponavljanje, na kar ste že prej opozorili, ampak ki bi bila vendarle do uporabnika bolj prijazna.

K. BUŽÁSSYOVÁ: Tudi jaz bi želela povedati nekaj besed o glagolniku. Mi v svojem

slovarju poznamo glagolnik, ki ima ravno tako pomensko strukturo kot glagol, iz katerega je narejen, vendar ima veliko glagolnikov v slovaščini terminološko funkcijo in lastne pomeni, nekateri enega, drugi dva. To je koristno zapisati v slovar, kajti pri nas ima veliko glagolnikov lastno geslo. Imamo tudi glagolnike od glagolov zvoka: *zvučanie*, *bzučanie* pri muhah in pticah, v lovski terminologiji. Lahko gre za sinonimijo *bzukot*, *mukot*, nekateri pa imajo tudi lastne pomeni. Ne govorim o popolni substantivizaciji, kot *viazanie* – *naviža*, ki so v drugih slovarjih navedeni kot samostojni leksemi.

A. VIDOVIČ MUHA: Na izredno pomemben segment leksike ste opozorili. Res gre za znanstveno besedilo, za katero je značilna, med drugim, tudi večja raba glagolnikov. Že Vodušek je ugotavljal samostalniškost izražanja kot posebnost tovrstnih besedil. Namreč, v znanstvenih besedilih pride do nerelevantnosti glagolskih skladenjskih kategorialnih lastnosti, kot so zlasti čas, tudi naklon in način. Znanstveno besedilo odlikujejo torej glagolniki, katerih raba je lahko posledica jezikovne ekonomičnosti, izražene z opustitvijo omenjenih nerelevantnih lastnosti.

A. ŽELE: Izredno me veseli, da sem tukaj dobila potrditev tistega, kar sem hotela tudi sama poudariti. Že prej je bilo poudarjeno, da je treba malo bolj upoštevati pomensko osamosvojitev tvorbenih pomenov. Ko bo v nadaljevanju upoštevana pomenska osamosvojitev tovrstnih tvorb, glagolnikov in podobno, se bo to skrčilo. Pripomnila bi še nekaj glede sinonimije in antonimije. Ali se sme to vseeno obravnavati kot zgolj podpora pomenskim razlagam, kot podporni sinonim? Retorično sprašujem, ker že sama pomenska razlaga namiguje, kdaj je sploh ustrezno dodati bodisi podporni sinonim ali antonim. Tukaj ne vidim zadrege.

A. VIDOVIČ MUHA: Absolutno, paradigmatski in sintagmatski vidik sta težišči tega leksikalnega pomena. Po eni strani je besedilno okolje tisto, ki sporoča, da se s pomenom nekaj dogaja, po drugi pa seveda tudi drugačne medleksemske povezave. Ena izmed pomembnih medleksemskih povezav je tudi sinonimija. Ne razumem, kaj misliš s pojmom podporni sinonim, ali gre za sinonim, to se pravi, ali gre za isti denotat, ki ga drugače poimenujem in ima funkcijo v jeziku samo zaradi konotacije, ker ima še dodatno vrednost. Antonimi so pa tudi seveda pomagalo, vendar se mi zdi, da jih imamo premalo jasno opredeljenih.

J. SNOJ: Ponovila bi nekaj v zvezi s sklicevalnimi razlagami. Da ne bi bilo kakšne pomote – pri redakciji pri SSKJ se je točno ločevalo med definicijskimi razlagami in vsemi drugimi. Reklo se jim je sklicevalne ali razvezovalne. Na eni strani torej definicijske razlage, na drugi pa: *nanašajoč se na*, *pridevnik od*, *glagolnik od* in še nekatere te vrste. Če je bila možnost, da se je stvar profilirala kot slovarski pomen, v smislu, kot je SSKJ pojmoval slovarski pomen, potem je bila samoumevna definicijska razlaga. V drugih primerih se je slovar zatekal k sklicevalnim razlagam, seveda v povezavi s količino gradiva, ki je po navadi bila za takimi besedami; s tem se je prikaz racionaliziral, pri čemer se je upoštevalo merilo: če so v gradivu trije merodajni izpisi, potem mora biti beseda upoštevana (npr. svojilni pridevnik). V tem primeru je prišla v poštev tudi sklicevalna razlaga (*svojilni pridevnik od*). Ločevanje med definicijskimi razlagami in sklicevalnimi razlagami je SSKJ imel v konceptu in mu je posvečal tudi veliko pozornosti. V realizaciji pa so tudi napake, zlasti pa se zdaj ne moremo zavedati, kako se je mesto posamezne besede v času spreminjalo. Npr.: beseda, pri kateri danes v SSKJ preberemo *glagolnik od*, je zdaj lahko beseda, za katero vsi želimo imeti definicijsko razlago. Rada bi poudarila, da so to res vprašanja,

ki zadevajo zasnovo. Slovarska zasnova se mora glede na namen slovarja odločiti, ali bo prenesla take razlage ali se jim bo popolnoma ognila. S stališča informativnosti in s stališča posredovanja podobe o jeziku gotovo niso zaželeni.

Še pripomba v zvezi s sinonimi, glede na to, da na tem posvetu ni napovedan poseben prispevek o sinonimiji. Mislim, da je vprašanje zasnove tudi to, katero funkcijo se bo namenilo sinonimom v slovarju. Vprašanje je zelo povezano z obsežnostjo slovarja in s tem, kako ima v celoti predvideno informativnost. V SSKJ je bila vloga sinonimov s stališča izkazovanja sopomenskosti v resnici drugotna, pač pa se jim je zelo posvečala pozornost zaradi prikazovanja normativnosti. Pri SSKJ-ju je bila normativnost tisti element, ki je odločal o tem, koliko je sinonimije. Če pa ugotavljamo, da je protipomenk zelo malo, moramo upoštevati, da so merila za protipomenskost za slovenščino na gradivu premalo preizkušena. Zato si je težko zamisliti, katere vrste protipomenskosti bi slovar lahko prinašal. Razlika je v tem, kako se merila kategorije, kot je protipomenskost, sestavijo v obliki načrta, drugo pa je, kako se ta merila v slovarju uresničujejo. Protipomenskost je, kar se tega tiče, bolj problematična kot sopomenskost. Prepričljiv dokaz je to, da je tudi pri tujih slovarjih, ki v veliki večini prinašajo protipomenskost, tako iz uvoda kot tudi iz realizacije težko ugotoviti merila, po katerih so protipomenke zbrane.

A. VIDOVIČ MUHA: Če in ko bo protipomenskost v slovarju upoštevana, je v uvodu nujno povedati, za kateri tip protipomenskosti se je slovar odločil. Razen za merne pridevnike, torej leksiko, ki ima srednjo vrednost, *velik – srednji – majhen*, se protipomenskosti ne da kar tako prenašati v slovar.

J. MÜLLER: V zvezi s protipomenskostjo se mi zdi, da je nujno treba upoštevati količino kolokacij. Če je v korpusu dovolj zvez tipa *ne belo ne črno* ali *ne majhno ne veliko*, je treba s stališča uporabnika protipomenki pri eni in pri drugi iztočnici navesti.

Povedal bi še nekaj v zvezi s slovničnimi razlagami, s katerimi smo se izognili pomenskimi razlagam. Seveda se da vse to povedati direktno. Da ne rečemo *glagolnik od* in da ne delimo (to bi se mi zdelo najbolj vprašljivo) pomenskih enot glagolnika, da ne bi enega dela glagolnika dali pod glagol, kot damo deležnike in deležja, drugi del pa bi osamosvojili, moramo pomene glagolnika razložiti. To pa pomeni pragmatičen pristop. Če nekdo žvižga, je to *žvižganje*: to, da nekdo žvižga, to, da žvižgaš, to, da človek žvižga, to, da vlak žvižga, torej dejanje, lahko pa je *žvižganje* glas, ki nastane s tem, da človek ali neka naprava žvižga. Mislim, da se te stvari pomensko, zlasti s pragmatičnega stališča, da zelo lepo razložiti, kar nas prav sili, da natančneje premislimo, ali gre za dejanje ali za rezultat dejanja ipd. Rezultat moramo opisati. To bi se dalo tudi pri pridevniku, kjer pa je najbrž nekoliko težje. Tisti, ki bo iskal informacijo, kaj pridevnik *slovenski* ali *vaški* pomeni, ne bo iskal vseh pomenskih možnosti, s katerimi se ta pridevnik veže. Ni nujno, da rečemo *nanašajoč se na*, kar je nerodno, neživo. Rekel bi, da je v SSKJ-ju to nekoliko okorno oziroma odmaknjeno od življenja in vsakdanjosti. Dosti boljše bi bilo, če bi rekli *ki je v zvezi s Slovenci ali Slovenijo* oz. *ki je v zvezi z vasjo*. Mislim, da bi morali iti v to smer, da bi ohranili pomensko širino, da ne bi razbili pomenov takih besed. Vedeti moramo samo, da je ta pridevnik povezan s kom ali s čim.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Vrnila se bom k antonimiji, ki je bila omenjena. Tako kot je bilo povedano, je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika v glavnem označena raznokorenska (leksemska) antonimija. To se pravi ravno pri teh pridevnikih *dober – slab*, *težek – lahek* in tako naprej. Mislim, da ko se bo določil izbor terminološke leksike,

bo verjetno tudi več priložnosti za to, da se vključi druga, tj. istokorenska (tvorbena) antonimija, ki je je po mojih občutkih največ ravno v strokovnem izrazju, recimo *delec* v fiziki in protipomenka *antidelec*. Tu se bo verjetno pojavilo več možnosti za vključevanje antonimije, kot je rekla kolegica Želetova, kot podpora razlagi, kaj je npr. *delec*.

J. OREŠNIK: Gospa Ada, prosim, če bi povedali nekaj sklepnih misli.

A. VIDOVIČ MUHA: Če grem po vrsti: enotnost slovnice in slovarja se nekako potrjuje (Andreja Želetova), to se pravi, če prav razumem, sestavine klasične slovnice se kažejo kot relevantne pomenske sestavine kot kategorije sestavine tudi v slovarju, kar ni nič novega, če pomislim na Hallidaya in tako naprej. Tudi iz de Saussurjevih Tečajev je mogoče sklepati na to. Potrjuje se pomembnost gradiva in jezikovnega čuta. Gradivo za slovar mora biti ustrezno konceptu, zasnovi slovarja. Relevantnost gradiva glede na koncept je temeljnega pomena.

Izpostavljena je bila pomembnost naslovnika (predstojnik inštituta, kolega Snój). Prav gotovo pomembna pripomba v smislu nepodleganja terminološkim zahtevam. Če delamo slovar za neterminološkega uporabnika, če smem tako poljudno reči, potem naj ne bi bile razlage take, da bi vsebovale terminološke pojme. Velika diskusija o antonimnosti; sama sem izpostavila štiri tipe antonimov, ki so določeni v Leksikalnem pomenoslovju.

Kolegica Breznik je opozorila na korenske in drugomorfemske obrazilne antonimije. To je deloma zajeto; če razmišljam v primeru njenega koncepta *delec* – *antidelec*, je to vprašanje razmerja med predponskim obrazilom in korenskim morfemom, in da ne gre tu za istovrstno antonimnost oziroma da tu pojmov ne razumem čisto dobro. Mogoče bomo še kasneje rekli kakšno na to temo. Vprašanje antonimov: da, medleksemsko razmerje je to, vendar je nujna opredelitev, ki bo lahko nastala šele na podlagi analize gradiva. Torej nekje sredi slovarskega dela, kar je čisto v redu.

Veliko diskusije je bilo o razlagah tipa *nanašajoč se na*, o razlagah, ki opredeljujejo drugačnost besedne vrste, to se pravi drugačno kategorialno pomensko sestavino, drugo (uvrščevalnost in razločevalnost) pa ostane vezano na motivirajočo besedo. Tu bi posebej poudarila opozorilo kolegice Buzássyove v zvezi z znanstvenim jezikom in razlago *glagolnik od*. Zelo zanimiva je bila pripomba kolege Müllerja v zvezi z močjo oziroma pogostnostjo leksemov, ki potrebujejo te vrste razlago, zato nujnost take vrste razlaganja. Prosim, če me dopolniš, nisem dobro razumela tvojega zadnjega nastopa. Vprašanje medleksemskih paradigmatških povezav – kdaj navajati sinonime in kdaj antonime? Hipernimi seveda niso tako velik problem, saj se pokrivajo z uvrščevalno pomensko sestavino, z *genus proximum*.

Jerica Snoj
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana

Novi slovar: spodbuda za posodobitev slovenskega slovaropisja

I

Prispevek posreduje zamisel treh glavnih področij neposredne izdelave slovarskega besedila, kjer bo pri novem slovarju v primerjavi s slovenskim slovaropisnim izročilom moralo priti do posodobitev. Premišljanje je torej zastavljeno tako, kot da je vsebina, obseg in namen novega slovarja že določen in je na vrsti naloga izdelati vzorčni izsek geslovnika in vzorčne slovarske sestavke. Dejansko je tako sestava geslovnika kot izdelava slovarskega sestavka neposredno odvisna od temeljnih postavk zasnove, ki pa ji današnji posvet šele utira pot. Glede na to je o slovaropisni izvedbi mogoče premišljati edino v okviru presoje, kaj je v slovenskem slovaropisnem izročilu že prisotno in kako v novem slovarju to izročilo razumno uporabiti.

Da bi bilo bolj jasno, zakaj se poudarja slovaropisni pristop, navajam misel Dwighta Bolingerja, ki duhovito meni, da je slovaropisje po svojem bistvu nenaravna, celo protinaravna dejavnost. Bistvo te dejavnosti je, da trga besede iz njihovega naravnega okolja in jih prestavlja v nenaravno urejene vrste (abeceda). Pri tem pa je velik del strokovne prizadevnosti namenjen temu, da se popravi in prikrije škoda, ki pri tem nastane; slovaropisje mora namreč izumljati raznovrstna pomagala, kot so slovarske razlage, sobesedilna ponazorila, sinonimi, slovnične oznake in drugo, da čim bolj nadomesti vse tisto, za kar je beseda v slovarju osiromašena, ker je iztrgana iz svojega naravnega okolja.

Če v luči te ocene pogledamo na novi slovar, potem lahko z olajšanjem ugotovimo, da so sredstva, potrebna za slovarski prikaz besedja in pomenja slovenskega jezika, že izdelana in preizkušena. Namreč, Slovar slovenskega knjižnega jezika (v nadaljevanju okrajšano SSKJ) je v skladu s slovaropisno teorijo časa, v katerem je nastajal njegov koncept, uspel zgraditi enovit in učinkovit sistem slovaropisnih sredstev, ki so omogočila razmeroma popoln prikaz pomenske ravnine. To na prvi pogled samoumevno dejstvo (zares samo na prvi pogled samoumevno, SSKJ v tej zahtevi lahko tudi ne bi bil učinkovit in ne uporaben) ima ob snovanju novega slovarja odločilno vlogo: pomenoslovna vprašanja, relevantna za slovaropisni prikaz pomenske specifičnosti slovenskega jezika, so bila v SSKJ večinoma prepoznana in ustrezno rešena. Novi slovar ima v tem vnaprej zagotovljen trden in zanesljiv temelj. SSKJ odlikuje notranja usklajenost slovaropisnih rešitev in doslednost pri spoštovanju sprejete slovarske zasnove. V tem postavlja slovaropisno izročilo novemu slovarju razmeroma visoke zahteve. Namreč, novi slovar bo nastajal v materialno in duhovno zelo drugačnem času in prostoru in bo moral posredovati podobo precej drugačnega jezika in drugačnega sveta, kot je bila tista pri SSKJ. Zato je pač potrebna posodobitev celotnega sistema slovaropisnih postopkov in slovarskih rešitev.

II

Posodobitve so povezane s posameznimi koraki neposredne priprave slovarskega besedila. Okvirno se razvrščajo na tri področja: 1. gradivo, 2. upoštevanje novejših jezikoslovnoteoretičnih spoznanj o pomensko relevantnih slovničnih lastnostih in 3. tehnično-organizacijsko področje.

Kaj se znotraj vsakega od teh področij predvideva kot posodobitev:

Na področju **gradiva** posodobitev zadeva troje funkcij gradiva: 1. gradivo kot izhodišče za sestavo geslovnika, 2. gradivo kot temelj pomenske analize za pomensko še ne razčlenjene lekseme, ob že obstoječih pomenskih analizah pa kot osnova za dopolnitve in popravke, in 3. gradivo kot vir ponazoril jezikovne rabe.

Knjižnemu gradivu se kot nujna posodobitev pridružuje korpusno gradivo. Za potrebe primarne pomenske analize, na kateri temelji razlagalni slovar po svoji definicijski specifičnosti, za slovenski jezik še ni praktičnih izkušenj, kako uporabljati korpusno gradivo. (Da ne bi bilo nesporazuma: pogreša se izkušnje, ki so rezultat sistematično organiziranega slovaropisnega postopka, ki se podreja določeni slovarski zasnovi in stvarnemu cilju izdelave slovarja. Te vrste izkušenj za slovenski jezik še ni veliko, preprosto iz razloga, ker se na osnovi korpusnega gradiva še ni izdeloval noben temeljni razlagalni slovar.) Podatki iz korpusa bi morali biti za uporabo v redakciji ustrezno pripravljeni in gospodarno odbrani. Neposredno iskanje, kot ga sedaj omogočata FidaPLUS in Nova beseda, je zamudno in težko združljivo s konkretnim ciljem sestave slovarskega sestavka, ki se mora podrežati zahtevi, da so iz korpusa pridobljeni podatki pravilno interpretirani, in zahtevi, da se delo v doglednem času zaključi. To velja kar za vsa področja gradivne uporabe: izdelava geslovnika, pomenska analiza, izbira ponazarjalnega gradiva. Pri tem predstavlja posebno vprašanje uravnoteženost korpusa, in sicer uravnoteženost glede na koncept slovarja. Te verjetno ne bo mogoče doseči samo mehansko, pač pa bo v določeni meri potreben ročni specialni (problem-ski) izpis, zlasti za zajetje inovativnosti umetnostne jezikovne zvrsti.

Drugo področje posodobitev vključuje **upoštevanje novejših jezikoslovnih spoznanj o slovničnih lastnostih, povezanih z izražanjem pomenov**. Mišljena so novejša spoznanja, ki prispevajo k natančnejšemu in popolnejšemu razmejevanju in opisovanju pomenov. Do njih je slovenistično jezikoslovje v mnogih primerih prihajalo prav na osnovi podatkov, kot jih vsebuje SSKJ, pogosto v obliki kritike tistega, kar so jezikoslovci iz slovarja uporabili. Novi slovar bi moral vse to kritično upoštevati. Za ugotovitve, ki se preverijo kot slovaropisno uporabne, je nato večinoma potrebno na novo poiskati ustrezen način, kako v neposrednem slovarskem besedilu izraziti in uporabiti tisto, kar ugotavlja jezikoslovje neobremenjeno z nalogami slovaropisja.

Novejša jezikoslovna spoznanja bodo zlasti vplivala na posodobitve v teh točkah: 1. postavitev iztočnic, 2. ločevanje frazeoloških slovarskih enot od nefrazeoloških, 3. vezljivost in 4. sistem zvrstno-stilnih oznak.

Nekaj misli ob vsaki od njih:

(1) Pri postavitvi iztočnic so v ospredju spremembe: ločevanje lastnostnih pridevnikov od vrstnih pridevnikov v samostojnih iztočnicah; stanjski pridevniki, ločeni od deležnikov in razlagani enakovredno ostalim pridevniškim besedam; povedkovnik kot samostojna besednovrstna kategorija; pridevniški prislovi kot samostojne iztočnice; osamosvojitev členkov. V splošnem bi moralo novo iztočničenje odražati sodobno

jasnejšo predstavo, kaj je slovarska enota oz. leksem, pač vzporedno temu, kot se je pogled na slovarsko enoto ostril znotraj slovenističnega slovarskega pomenoslovja. Enotno pojmovanje, kaj je slovarska enota, bi moralo utemeljevati odločitve o prikazovanju glagolnikov, svojilnih pridevnikov, posamostaljenih pridevnikov in še nekaterih drugih kategorij.

(2) Z enotnim pojmovanjem slovarske enote je posredno povezano tudi doslednejše ločevanje frazeoloških slovarskih enot od nefrazeoloških, in sicer tako na ravni stalnih zvez kot frazemov sploh. Novi slovar bi se moral ustrezno okoristiti z izpopolnjeno frazeološko teorijo (v primerjavi s časom, ko se je sprejemal koncept SSKJ) in s temeljito kritiko, ki jo je doživela frazeologija v SSKJ.

(3) Tretja jezikoslovna posodobitev zadeva vezljivost kot kategorialno lastnost zlasti glagolskih in pridevniških leksemov. Vezljivost v specifični pomenskorazločevalni vlogi na ravni slovarskega pomena je namreč v SSKJ v precejšnji meri upoštevana v pomenski analizi in v ponazorilih; ob sodobnem napredku vezljivostne teorije, dandanes celo slovarsko konkretizirane, mora novi slovar oskrbeti smiselni način formalnega izkazovanja vezljivosti. V splošnem razlagalnem slovarju mora ta sistem oznak nemoteče dopolnjevati obvestilnost same razlage in ponazoril. (Vprašanje je bilo v zvezi s pomensko analizo in pomensko razčlemba glagola aktualno že med nastajanjem SSKJ, vendar zaradi zvestobe izbrani zasnovi ni imelo možnosti nobenega razvoja.) Vprašanje je odprto tako glede načina kot obsežnosti izkazovanja te lastnosti.

(4) Četrta jezikoslovna posodobitev zajema sistem zvrstno-stilnih oznak. Posodobitev na tem področju je nujna, pa tudi zelo občutljiva, ker v vsakem primeru vključuje vrednotenje poimenovalnih možnosti. Tudi v primeru, da novi slovar ne bo imel tako eksplicitno določene normativne vloge, kot je to bilo v SSKJ, bo s sistemom oznak podpiral določen vrednostni pogled na jezik. Kot najbolj popoln jezikovni priročnik bo nosil odgovornost za bolj ali manj zahtevno predstavo o tem, koliko natančen in koliko stilno razčlenjen jezik želimo imeti.

V naštetih točkah so bile izbrane glavne posodobitve, ki imajo izhodišče v novejših jezikoslovnoteoretičnih spoznanjih in ki zadevajo neposredno oblikovanje slovarskega besedila. Posodobitve, ki bi jih lahko narekovala sama zasnova novega slovarja, niso niti omenjene. (Primer za slednje bi lahko bili npr. t. i. posebni slovarski sestavki, ki po zgradbi in vsebini odstopajo od tekočega slovarskega besedila in so namenjeni tematsko zasnovanemu prikazu slovničnih pojmov ali česa podobnega.)

Ostaja še tretje področje posodobitev, ki vključuje **tehnično in organizacijsko izvedbo dela**. Pogled nazaj v slovaropisno delavnico SSKJ je lahko s stališča današnjih tehničnih možnosti samo idilična starinska slika. Gledano s stališča dokončanega SSKJ in njegove vsestranske uporabnosti ali gledano primerjalno s kakšnim drugim novejšim slovaropisnim delom, pa je več kot jasno, da so bili tako tehnični kot organizacijski postopki pri izdelavi SSKJ dobro premišljeni in so zanesljivo vodili k zastavljenemu cilju. Za novi slovar je še le treba iznajti nove, usklajene s sodobnimi tehničnimi možnostmi.

III

Za zaključek dajem v presojo povzetek povedanega: Zasnova načrtovanega slovarja bo nova, sredstva za opisovanje pomenov pa se bodo verjetno v temelju zgledovala pri že preizkušanih in bodo večinoma njihova posodobitev. To je ena od možnih poti k

novemu slovarju. Slovaropisna dediščina, obstoječa tako v SSKJ kot v slovenističnem slovarskem pomenoslovju, v materializirani obliki zagotavlja, da ta pot vodi k cilju.

RAZPRAVA

V. GORJANC: Najprej glede tistega, kar je meni bliže, torej, kako uporabljati korpusno gradivo. Po mojem ne drži to, da sistematično korpusno gradivo pri kakšnem obsežnem slovarskem projektu v slovenskem prostoru ni bilo uporabljeno in da teh izkušenj ni. Akademik Orešnik je na začetku omenil Veliki angleško-slovenski slovar s slovenističnim delom. Za slovenistični del je bila usposobljena ekipa in gre za zelo veliko delo, pri katerem je bil uporabljen referenčni korpus slovenskega jezika. Torej ta vedenja in znanja v slovenskem prostoru so.

Najbrž bi bilo zelo narobe, če bi bil proces učenja celostne uporabe korpusa v slovaropisju del slovarskega dela. To se najbrž ne bi izšlo. Mislim, da mora biti avtomatizirani postopek uporabe korpusov že prej usvojen v leksikografskem kolektivu in tukaj je tujih izkušenj veliko, tudi vrsta referenčnih tujih šol glede uporabe korpusov v leksikografiji, med drugim lansko leto v Opatiji in letos v Barceloni. To pripravljajo izkušeni leksikografi z angleškega govornega področja in o tem se je tudi poročalo v slovenskem strokovnem tisku. Hkrati pa seveda nenehno potekajo referenčne leksikografske konference, na katerih se nenehno pojavljajo predstavitve uporabe korpusov, prikazujejo se metode in izboljševanje metod in postopkov korpusne analize in se o tem nenehno poroča tudi s čisto konkretnimi predstavitvami in tudi s predhodnimi delavnicami, na katerih se lahko s tem sproti seznanjamo. Drži, da je temelj za naprej slovaropisna dediščina, vendar bi se meni zdelo zelo velika škoda, če časa pripravljavanja koncepta novega slovarja ne bi izkoristili za diskusijo o novih pogledih.

Še enkrat se bom navezal na kolega Müllerja. Diskusija o definicijskem jeziku se mi zdi ključnega pomena. Če bomo rekli, da bomo tu za temelj vzeli slovaropisno dediščino in bo novi slovar in novi definicijski jezik temeljil na tem, se mi zdi to zamujen čas in se mi zdi res škoda, če tega ne bi v tem trenutku storili.

A. ŽELE: Prej smo govorili o slovnici, torej o deležu in organskosti. Opozorjeno je bilo, naj se končno reši vrstnost. Pri tem omizju nisem najbolj poklicana za to vprašanje, ampak mislim, da bo o tem ravno pri pridevniki še govora. O tem so bile napisane cele razprave že v 70. letih prejšnjega stoletja in zdaj bi bila prilika, da se pri novem razlagalnem slovarju dokončno doreče tudi pomenska vrstnost.

Druga stvar pa je povedkovnik. To je pomenskoskladenjska kategorija, ki je slovarsko ne bi reševali na nivoju besedne vrste. Slovar je po svoje idealna priložnost, da se povedkovnik prikaže z zgledi pomenskih odtenkov znotraj razlage iztočnic. Ne gre za vprašanje rabe oznake povedkovnik, to je lahko zgolj oznaka za rabo, ki kaže določen pomenskoskladenjski odmik leksema pri rabi. Še enkrat moram poudariti, da se je pokazalo, da je bila vezljivost zelo lepo vključena v Slovar slovenskega knjižnega jezika že do sedaj in da je potrebna samo še dodelava z zgledi, da se malo več pozornosti posveti njihovem navajanju in da se vezljivost doreče s pomočjo bolj tehtno izbranih zgledov.

A. VIDOVIČ MUHA: Na Vojka bi se obrnila v zvezi z njegovim stališčem, da imamo slovar v slovenskem prostoru, ki je nastal na podlagi korpusa. Dobro veš, da je to dvojezični slovar in da je to slovar, ki izhaja iz angleščine, se pravi angleško-slovenski slovar. Slovar, ki lahko privzame in prevzame zasnove dvojezičnih slovarjev,

ki so nastali v angleškem okolju. To je od zunaj razmeroma preprostejša pot glede na to, da želimo imeti slovensko-slovenski razlagalni slovar, kjer gre za popis slovenskega pojmovnega prostora sodobnega časa. Mislim, da je zasnova neprimerljiva. Skozi zgodovino imamo veliko dvojezičnih slovarjev, ki izhajajo iz drugega jezika, iz nemščine; šele Pleteršnik s predhodniki od Kopitarja prek Miklošiča in Levstika – če naštejemo samo glavne – se je zavedal, kaj pomeni napisati dvojezični slovar, ki izhaja iz slovenščine, kaj pomeni sestaviti samo geslovník za tak slovar, se pravi, popisati slovenski pojmovni svet in iz njega izhajati. Kaj pomeni napisati razlagalni slovar, pa seveda natančno ve tisti, ki ga je delal.

Za zgled bi raje vzela Collins-Cobuilda in druge slovarje, ki so v tujini že nastali na podlagi korpusa, kar si tudi posredno predlagal s tem, ko si rekel, da v tujini imajo tega veliko. Delavnice in pogovori so zelo koristni, ampak verjemi, da ko prideš v korpusno gradivo, tako kot smo mi prišli v kartotečne škatle listkovnega gradiva, si v morju, ki ga je zelo težko preplavati, če nimaš vsaj grobega koncepta. Vsaj načeloma se moramo odločiti, kako razlagati. Dragocena so razmišljanja v smislu sklicevalnih razlag tipa *nanašajoč se na* ... Sicer pa ko bo kolega natančno razložil, kako razume razlagalni slovar, se bom z njim morda strinjala ...

Da ne bi bila predolga – dobro bi bilo slišati, kako konkretno bi se pomen interpretiral znotraj korpusa. Zunaj je seveda najprej problem označevanja pridevnikov, nekaterih samostalnikov, kolikor vem, korpus FidaPLUS povedkovnika nima. Zdi se mi, da bi bilo treba v korpusu, ki bi bil podlaga novemu slovarju, najprej poseči v dopolnitev, nikakor ne spremembo, dopolnitev besednovrstnih opredelitev. Zdaj grem pa že v detajle, se opravičujem.

V. GORJANC: Samo repliko, menim, da se s kolegico ne razumeva, jaz niti z besedo nisem omenil zasnove. Ko sem se oglasil, sem govoril o tem, da je bilo vprašanje, kako uporabljati korpusno gradivo. O tem je v slovenskem prostoru dovolj izkušenj in izkušnje so bile pridobljene pri slovarskem projektu. Ne govorim torej o zasnovi slovarja, govorim samo o tehničnih stvareh, o postopkih korpusne analize, ki pa so v osnovi identični za tak ali drugačen slovar. Zadnjega vprašanja pa, moram reči, ne razumem, kako naj bi korpusno jezikoslovje počelo nekaj s kategorialnimi lastnostmi, tega vprašanja pa ne razumem.

A. VIDOVIČ MUHA: Korpusno jezikoslovje se verjetno mora ukvarjati tudi z enim segmentom, ki mu pravimo kategorialne lastnosti, to se pravi s slovnično-slovarskim segmentom. To sem mislila, pa sem bila morda preveč preskakujoča. Ta segment pri korpusnem jezikoslovju verjetno poznaš, če pomislim na tvojo oceno Hallidaya.

J. OREŠNIK: Jaz bi tukaj rad samo vskočil s kratkim zagovorom Velikega angleško-slovenskega slovarja. Seveda na zasnovo prihodnjega SSKJ to ne bo imelo nobenega vpliva, vendar je tukaj veliko slovenističnega dela, recimo na področju besedotvorja. Način, katera besedotvorna sredstva so uporabljena v slovenskih prevodih, je popolnoma slovenistična zadeva. Če se neka beseda kot *inhibiting* prevede z *zavirajoč*, pa se potem zraven pozabi različek *zaviralen*, potem to kaže na neko pomanjkljivost na področju besedotvorja. To zdaj omenjam, ne da bi hotel o tem slovarju reči kaj slabega, ampak samo, da vidimo, kakšna je ta problematika. Mislim, da bodo sestavljavci novega SSKJ morali tudi ta slovar upoštevati. To samo mimogrede. Ne bi želel, da bi se razprava v tej smeri nadaljevala, ker po mojem ne bi bila plodna.

K. BUZÁSSYOVÁ: Novi slovaški slovar smo začeli delati s kombinirano metodo, tako s klasično kartoteko, po kateri so delali prejšnje slovarje iz 60. let, kot tudi s korpusom,

ki se je postopno povečeval. Takoj na začetku smo delali s kombinirano metodo. Takrat je imel korpus, torej elektronska kartoteka, 30 milijonov besed, zelo malo, to je zadostovalo samo za enozvezkovnik. Šele leta 2002, tri leta pred zaključkom, se je začel razvijati slovaški narodni korpus kot samostojni oddelek našega inštituta in v kratkem času, v poldrugem letu, ko smo končali, je imel 300 milijonov besed, zdaj ima 350 milijonov korpusnih besed.

Večji del slovarja je bil koncipiran še brez bogatega korpusnega gradiva in predelati je bilo treba skoraj celotne geselske članke na podlagi novega, bistveno obsežnejšega korpusnega gradiva. Tudi naslednje zvezke bomo izdelovali kombinirano. Po 50 letih delamo slovar sodobnega jezika tudi z določeno diahronično perspektivo, zato je to naporno, ampak tako bomo nadaljevali.

V drugem zvezku, ki ga pravkar pripravljamo, imamo že nove tehnologije, imamo Sketch Engine, ki omogoča lažje iskanje najpogostejše kolokacije besede. V prvem zvezku lahko najdete kolokacije, ki morda niso najfrekventnejše, ker nismo imeli tehničnih sredstev, v drugem zvezku bo to že bolje, ravno zaradi boljših orodij za iskanje po korpusu.

E. KRŽIŠNIK: To so res konceptualna vprašanja, ki smo jih zdaj začeli, jaz pa bi se majčkeno oddaljila od tega. Rečeno je bilo, da je bistveno določiti definicije ali način definiranja pomena, pa bi rada opozorila na nekaj, kar je Ada prej rekla. Opozorila je na definicije v SSKJ-ju, ki so bile za tisti čas ene najbolj modernih v slovaropisju sploh, to je *izraža kaj*, hkrati bi pa rada opozorila na razliko med definicijo *izraža kaj* in definicijo *rabi se, da govorec izraža kaj*. To sta dva različna aspekta pomenske definicije. Prej je bilo rečeno, da ima Collins-Cobuildov slovar samo stavčni izraz. Tole je bistveni premik vidika, s katerega se gleda na opis, čeprav je to samo en tipski primer.

A. VIDOVIČ MUHA: Tip razlage *izraža kaj* sem uporabila, ko sem govorila o treh oziroma štirih tipih denotatov in nisem govorila s tem v zvezi o Collins-Cobuildu. O njem sem govorila v zvezi s pomenskosestavinskimi oziroma semskimi tipi razlag, o tipu *Kaj je kava? Kava je tekočina* in dalje razločevalno glede na vse druge tekočine. *Kdo izraža kaj* se nanaša na tisti denotat, ki je govorno dejanje, ali tisti denotat, ki je v zvezi z govornim dejanjem; tudi zakrita govorna dejanja, medmeti in členki, sodijo sem. O tem doslej nisem govorila. Medmeti in členki so uslovarjena zakrita govorna dejanja z bistveno medsebojno razliko seveda – da ne bi bila predolga.

E. KRŽIŠNIK: Oprosti, jaz sploh nisem govorila o tem, kaj si ti govorila. Govorila sem o tipu razlage. Ko smo govorili o konceptu in je bilo rečeno, da je pomenska razlaga, tip, izbor kot ena od konceptualnih stvari pomemben, sem opozorila na razliko med razlago *nekaj v jeziku izraža kaj* in razlago *nekaj v jeziku se rabi, da govorec izraža kaj*.

A. VIDOVIČ MUHA: Moram odgovoriti. Samo na kratko: *Izraža kaj* je zmeraj *kdo* – torej *človek*. *Kdo izraža s pomenom gesla kaj*. Samo to. Zmeraj je pa izražajoči *kdo*.

A. ŽELE: Jaz bi se še v zvezi z gradivom, ki je bilo tudi izpostavljeno, navezala na dr. Buzássyovo, na njeno pripombo. Prav je, da povemo tudi naše stanje. Več kot 15-letni premor bo pri nas reševalo listkovno gradivo, ki je bilo zbrano konec 80. let in v 90. Tam je veliko predvedenja naših sestavljavcev Slovarja slovenskega knjižnega jezika, veliko truda vloženega, tam so zabeleženi novi pomeni leksemov, ki so sicer že vključeni v slovar slovenskega jezika, to se pravi, imamo manjšo zbirko listkov-

nega gradiva, ki je še kako dragocena in selektivna s stališča dodajanja pomenov ali novoopomenjanja že obstoječe leksike v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, zato mislim, da je nujna kombinacija listkovnega gradiva, ki je dobro, zelo premišljeno izbrano in neke vrste prehodna dediščina avtorjev pri slovarju, in prehod na delo s korpusi. Ne smemo zanemarjati tega predvedenja, ki ga imamo, in ga moramo izkoristiti. Nevarnost je sedaj, da se ga nekako preskoči, da se ne upošteva že zabeležene listkovne kartoteke, ki prinaša nove pomene že obstoječi leksiki.

V. GORJANC: Spet smo pri konceptu. Kaj želimo? Če bi mene vprašali, kaj si predstavljam kot novi slovar slovenskega jezika, je to seveda korpusni slovar. Obstoječe listkovno gradivo je nekaj, kar je zgodovina in je metodološko samo moteče. Ne gre. Glede zgodovine je to zelo dragoceno, je pa metodološko moteče.

E. KRŽIŠNIK, A. VIDOVIČ MUHA: Zakaj?

V. GORJANC: Zato ker to ni korpusno grajeni slovar, ki temelji na enovito strukturirani bazi podatkov.

J. SNOJ: Glede na to, da vidim, da je vprašanje gradiva najbolj pereče in ima tudi zares veliko težo v zvezi s kakršno koli novo zasnovo, mi je žal, da nisem uspela biti zelo jasna, da o gradivu govorim z zelo neposrednega stališča sestavljanja slovarskih sestavkov. Nikakor nisem pri tem mislila prezreti tega, da je zelo veliko na tem področju narejenega, da je zelo veliko tega védenja že zbranega, saj je vendarle v zadnjih dveh desetletjih ogromno slovarjev, ki so narejeni s korpusnim gradivom. Nisem hotela vsega tega bodisi izničiti bodisi prezreti in poudarjam, da gre v zvezi z novim slovarjem za to, kako opremiti slovenski korpus, ki bo ustrezal zasnovi tega slovarja, da bo neposredno za redaktorja čim bolj uporaben.

Če na bolj banalni ravni povem, kaj me skrbi pri tej stvari, je to neposredna izkušnja, kaj lahko zdaj redaktor počne z edinima dostopnima korpusoma, s FidoPLUS in z Novo besedo. Gre za to, spet na zelo banalni ravni, da je preveč zamudno, če je to vgrajeno v neposredno sestavljanje slovarskih sestavkov. Poudariti sem hotela samo to, da je samo po sebi umevno, da bo korpus osrednje gradivo novega slovarja, tukaj ni nobenega vprašanja in ne more biti dvoma, ker to preprosto ne more biti drugače, drugo je pa, da redaktorski postopki niso prilagojeni temu viru oz. da ta vir ni ustrezno opremljen za slovaropisno uporabo.

Zahvaljujem se profesorici Vidovič za to pojasnilo, za ta poudarek, da je specifičnost razlagalnega slovarja enega jezika zelo močna, čeprav je mogoče res tako, da se tega zaveda samo tisti, ki dela slovar. V zvezi z delom pri SSKJ se je velikokrat pripominjalo: saj bi lahko hitreje delali, saj imajo drugi slovarji že vse pomene popisane, to se samo pogleda v tuji slovar in hitro prilagodi razlago in zglede. To je mnenje zelo merodajnih oseb, ki so ocenjevale naše delo, pa žal, verjetno zaradi pomanjkanja izkušenj, niso mogle preko te ocene.

V resnici je specifičnost posameznega jezika tako močna, da pri slovaropisnih postopkih zahteva, da ne bom rekla izumljanje novega, ampak vsaj avtentično preverjanje po tujih vzorih predpostavljenega ali prevzetega. Hotela sem poudariti, da teh izkušenj v zvezi z enojezičnim razlagalnim slovarjem, ki je nekaj drugega kot dvojezični slovar, manjka. Da se ne ve, kako bi se s sedaj razpoložljivim korpusnim gradivom racionalno postopalo. Zaradi tega poudarjam slovaropisni vidik: ves čas imam pred očmi to, da je potrebno napisati slovarski sestavek. Slovaropisec ni korpusni učenjak, ni poznavalec korpusnih izkušenj v svetu, ker praviloma to ne more biti, pač pa mora

oblikovati slovarski sestavek, ki zvesto odraža stanje v jeziku. Mogoče sem pomanjkljivo informirana, ampak za enojezični razlagalni slovar slovenskega jezika mislim, da teh izkušenj še ni.

Kar pa se tiče dopolnilnega listkovnega gradiva, mislim, da je do določene mere nepogrešljivo. S tem ne mislim, da bi se na način, kot je bilo aktualno pri SSKJ, v velikem organiziralo ekscerpiranje ali kaj takega. Po mojem bi bil problemski izpis še zmerom aktualen za izbrana področja zaradi tega, ker je tudi uravnoteženi korpus za potrebe razlagalnega slovarja nekaj drugega (tj. manj zadovoljiv) kot za potrebe reprezentiranja slovenskega jezika. V tem okviru mislim, da je ekscerpcija v smislu problemskega izpisa pravzaprav zaželena. Mislim, da se v okviru možnosti da predvideti tista področja, ki bodo v korpusnem gradivu a priori premalo izkazana. Če bo novi slovar v konceptu toliko ambiciozen, da bo želel razmeroma na široko pokrivati slovensko besedje, bo moralo priti tudi do tega problemskega izpisa.

M. HUMAR: Inštitut za slovenski jezik je napravil popis besed, ki so ostale v kartoteki za splošni slovar, ki niso bile upoštevane v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ker so imele v tistem času premalo izpisov. To je t. i. Slovensko besedišče. Mislim, da je to tudi eno od takih pomožnih del, ki ga bo najbrž treba pri zdajšnji redakciji upoštevati, ker bo urednik opozorilo na kontinuiteto oziroma na to, kako se je določena beseda razvijala v času od zajetja za slovar pa do zdaj. S tem mu bo olajšano, da mu ne bo treba iskati po kartoteki. In če to besedo potem najde v korpusu, lahko zapise primerja.

Druga stvar: zelo sem skeptična, kako bomo obdelovali terminologijo s pomočjo korpusov. Tukaj je stvar zelo problematična in bo treba napraviti nove izpise. Če bomo hoteli zajeti novejšo terminologijo, je po mojem poznavanju premalo literature vključene v korpus.

J. OREŠNIK: Hvala lepa. Ali bi vi, gospa kolegica, želeli še kaj povedati ali se zadovoljujete s tem, kar ste proti koncu omenili?

J. SNOJ: Mislim, da se iz diskusije dobro vidi, da je gradivo zelo pomembna točka vsega premišljanja o novem slovarju, in mislim, da se bo vprašanje še podrobneje obravnavalo v zvezi z naslednjim prispevkom, ki bo osredotočen na to področje.

Vojko Gorjanc
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Jezikovnotehnološka podpora slovarskemu delu

Uvod

Vsak slovarski projekt danes nujno potrebuje močno jezikovnotehnološko podporo, vse odločitve o jezikovnotehnološki podpori pa morajo biti sprejete pred začetkom dela pri slovarju. Lahko bi jih strnili v tri sklope:

- gradnja jezikovnih virov,
- analiza jezikovnih virov in
- izdelava slovarja in upravljanje z jezikovnimi podatki v podatkovni zbirki.

Osnova za premisleke pri vseh treh sklopih pa je slovarski koncept, torej kakšen slovar želimo izdelati.

Jezikovni viri

Temeljni jezikovni viri za slovarje so seveda korpusi. Pri tem bi v slovenskem prostoru morali zasledovati idejo komplementarnosti jezikovnih virov, obstoječe združevati in jih nadgrajevati, iz analize stanja oblikovati načrt za dopolnjevanje ali oblikovanje novih virov glede na vrsto slovarskega projekta.

Smiselno je seveda graditi na obstoječih, pri čemer bi moral biti cilj glavni dinamično rastoči referenčni korpus, tudi s komponento govora – govornega korpusa oz. podkorpusa; govorni korpusi so namreč vnesli v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja povsem novo kvaliteto v slovarske opise, danes pa si brez govorne komponente ne moremo predstavljati kvalitetnega jezikovnega vira za slovarske opise.

Ob tem se pri jezikovnih analizah kaže potreba tudi po ad hoc korpusih, torej korpusih, ki jih za specifično analizo naredimo sproti. Orodje za ciljano gradnjo korpusa, ki ga zgradimo za osvetlitev določenega jezikovnega fenomena, je npr. orodje WebBoot-CaT (<http://sketchengine.co.uk/>), izhodiščno sicer namenjeno terminološkemu delu.

Analiza jezikovnih virov

Spletni konkordančniki, ki jih imamo na voljo pri slovenskih korpusih, za slovarsko delo niso primerni, na voljo pa je vrsta drugih zmogljivejših in za slovarsko delo prilagojenih orodij; seveda pa obstaja tudi možnost izdelave povsem novega orodja za korpusno analizo. Smiselna se zdi odločitev za uporabo obstoječega in morebitno nadgradnjo. Obstoječe orodje, ki se pri tem ponuja, je orodje Sketch Engine podjetja Lexical Computing Ltd. (<http://sketchengine.co.uk/>). Prednosti tega orodja so v njegovi zmogljivosti, saj kombinira statistične modele s skladišnimi, hkrati pa je odprto za programsko nadgradnjo, podjetje namreč razvija razširitve glede na zahteve posameznih uporabnikov. Za slovenščino pa ima orodje še eno veliko prednost: preizkušeno je namreč na slovenščini, in sicer na korpusu FidaPLUS. Prav tako pa je bilo

uporabljeno že pri večjih slovarskih projektih, tudi projektih slovanskih jezikov in pri večjih založniških hišah, npr. pri založbi Oxford University Press.

Izdelava slovarja: orodja za njegovo gradnjo

Izdelava slovarja je danes v bistvu izdelava obsežne leksikalne podatkovne zbirke, standardizirano zapisane zbirke jezikovnih podatkov. Računalniška orodja za gradnjo podatkovne zbirke ter hranjenje in upravljanje podatkov v njej so v bistvu orodja za upravljanje z jezikovnimi podatki. Omogočajo nadzor nad zgradbo celotne podatkovne zbirke ali posameznih vnosov, enovitim zapisom podatkov, predvsem ko gre za metainformacije, in seveda vsebino podatkovne zbirke. Tovrstna orodja so še posebej pomembna zaradi velikega števila sestavljavcev slovarja.

Tudi pri izbiri orodja za izdelavo in nadzor nad podatkovno zbirko je možna odločitev za že obstoječe sisteme upravljanja leksikalnih podatkovnih zbirk ali razvoj novega, pri čemer se zdi tudi tu ustreznejša odločitev izbira obstoječega že preizkušenega orodja, predvsem pa tudi takega, za katerega se ponuja zanesljiva in dovolj močna programska podpora.

Sklep

Slovarsko delo danes je izrazito interdisciplinarno in je lahko zares uspešno z ustrezno jezikovnotehnoško podporo, zato bi bilo v slovenskem prostoru nujno povezovanje akterjev, ki tovrstna vedenja imajo, tako tistih s področja jezikovnih tehnologij kot tudi specialistov za področje leksikografije, ki jih v slovenskem prostoru sploh ni tako malo. V zadnjih letih se je namreč ob različnih jezikoslovnih projektih v slovenskem prostoru izsolala cela generacija mlajših strokovnjakov za področje leksikografije, ki izjemno dobro pozna sodobno leksikografsko teorijo in prakso. Ob tem pa bo potrebno po mojem mnenju spremeniti tudi izhodiščni odnos do avtorskega dela, ko gre za skupinsko delo, na kar opozarja tudi Evropska listina za raziskovalce: pri skupnem delu je nujno upoštevati načela intelektualne lastnine ter skupno last nad podatki v primeru raziskave, ki se opravlja v sodelovanju, ne glede na status raziskovalca v raziskovalni skupini in področje njegovega dela. Če naj bi bilo delo v prihodnje pri slovenističnih projektih uspešno, bo pri skupinskih delih treba nujno bistveno spremeniti odnos do sodelujočih v takih projektih, in sicer tako, da se bo enakovredno upoštevalo vse akterje raziskovalnega procesa.

Za konkretni razmislek o jezikovnotehnoški podpori, prepričan pa sem, da tudi glede vseh ostalih odločitev, pa je najprej potreben jasen koncept novega slovarja slovenskega jezika.

RAZPRAVA

A. ŽELE: Dve stvari sta tudi za nas zagotovo aktualni, vendar bi prosila kolega, da malo bolj konkretizira to, kar je aktualno. Naj ponovim sintagmo: komplementarnost jezikovnih virov. Zelo pomembna stvar, ki si jo lahko razlagam tudi po svoje, zdaj pa bi rada konkretizacijo tudi s tvoje strani. Potem pa tudi tisto, kar je kolegica lepo izpostavila – ciljno gradnjo korpusa. Ves čas govorimo o gradnji korpusa v slovarske namene. Mi imamo tudi korpus Nova beseda. Ti dve zvezi pa se mi zdita zelo aktualni za nas, to sta komplementarnost jezikovnih virov in ciljna gradnja korpusa. Kako je s tem v primeru slovarja slovenskega jezika?

V. GORJANC: Ne vem, kdo je tisti, ki bi take jezikovne vire povezal, ampak dejstvo je, da imamo na voljo korpus, ki pokriva 90. leta, potem imamo na voljo korpus, ki je odlično pokrila zadnje desetletje, potem imamo Novo besedo, ki pokriva nekaj novega, nekaj starejšega, imamo specializirane korpusne, imamo vrsto korpusnih projektov, ki niso objavljeni, ki so nastali v okviru doktorskih disertacij. To niso majhni korpusi, to so včasih zelo obsežne podatkovne zbirke.

Treba bi bilo doseči, da iz tega nastane en sam korpus, ki bo enotno, enovito označen in bo največji jezikovni vir, ker so že vsi v taki fazi, da so procesirani podatki, treba se je odločiti samo za enovit zapis take podatkovne zbirke in potem ni nobenih težav. Jaz vidim največjo težavo v tem, da se odločimo za enovit zapis. Večina korpusov se trenutno odloča za en tip zapisa, Nova beseda ima drug tip zapisa in drug tip označevanja. Na Inštitutu Jožef Stefan poteka aktivnost za standardizacijo označevanja na ravni skladenjskega in oblikoslovnega označevanja, tako da bi tukaj morali najti neki skupni prostor delovanja, zato da pridemo do enega vira. Med seboj so si komplementarni, niso si konkurenčni, večinoma ne.

Drugo je pa ciljna gradnja, omenjal sem jo pri ad hoc korpusih, torej pri tistih korpusih, kjer pri takem jezikovnem delu seveda nimamo dovolj jezikovnih podatkov. Do tega sigurno pride tudi pri manjših analizah, kaj šele pri gradnji novega slovarja. Ta orodja, ki pa so na voljo, pa s pomočjo zasejanih besed omogočajo gradnjo korpusa, ki je bolj tematsko usmerjen. Drugo vprašanje pa je, kako se lotiti tistega segmenta, ki je povezan s skladnjo.

A. VIDOVIČ MUHA: Začel si s tremi problemskimi sklopi, če sem si prav zapisala. Pri slovarju, verjetno tako kot pri slovnici ali pri kakšnem drugem pomembnejšem bazičnem jezikoslovnem delu, recimo če bi delali jezikovnosistemsko stilistiko, ki jo zelo pogrešamo, je potrebna najprej gradnja in potem obdelava jezikovnih virov. Tu bi dodala: na podlagi aktualnih spoznanj jezikoslovja. Tretji vidik, ki se pa nas tiče, si nekako izravnal, ampak verjetno je to usmerjeno v izdelavo jezikovnega vira za slovar; znotraj tega bi naredila še en umik: za slovar, ki ima tak in tak koncept. Tak in tak zato, ker ne vem, kako naj mu rečem. Razlagalni? Prav gotovo. Te tri stvari niso izenačene. Vse te tri stvari (gradnja korpusa, obdelava in, recimo, namenska obdelava) so absolutno potrebne, nujne za novi slovar.

Kaj zdaj to časovno pomeni? Izdelava korpusnega gradiva za slovar, potem pa seveda za tak slovar, kot smo si ga zamislili. Če sem konkretna, v našem prostoru je seveda nekaj ljudi, ki so sposobni tak korpus oblikovati, to se pravi, gradivni korpus za slovar slovenskega jezika. Kako do tega korpusa priti po poti, ki bo časovno uveljavljiva? Oprosti, sama sem navdušeno govorila o korpusu pred desetimi, petnajstimi leti, ampak do zdaj še nimamo razlag slovarja, ki bi moral nastati na podlagi korpusnega gradiva, kljub temu da sem ves čas mislila, da je korpus temeljni pospeševalnik takšnega slovarja.

Omenila bi še pripombo v zvezi z izključevalnostjo leksikografskih centrov v svetu, ki imajo tudi slovarske rezultate. Mislim, da se bo nadaljevala pozitivna tradicija. Slovarniki smo bili resnično povezani s takrat aktualno institucijo, Ustavom pro jazyk český, in deloma tudi Slovaško. Bili smo odprti, sprejemljivi, veliko smo se naučili, verjetno pa je tudi od nas kakšna zadeva potovala v obratno smer; bili smo v zvezi tudi z rusko leksikografijo, nemško. Tudi danes ni ali ne bi smel biti problem zvez z velikimi leksikografskimi šolami. Zadrega nastane, če bi postali grobi aplikativci angleških leksikografskih vzorcev. Leksikografska, tako kot druga jezikoslovna spoznanja je

nujno predelati v smislu jezika, ki po svoje razume in vidi svet; tako se njegova smiselnost tudi utemeljuje. Ne želim biti patetična, vendar aplikativci ne smemo postati. Da, nujno je biti zraven, vendar z zavestjo posebnosti lastnega oz. vsakega jezika.

Še enega pojma nisem razumela, upam, da sem si prav zapisala: izdelava slovarja ima enako vrednost kot izdelava podatkovnih zbirk. Verjetno je šlo za nekoliko ekspresiven poudarek – podatkovna zbirka je podlaga dobrega slovarja, ni pa slovarju enakovredna.

E. KRŽIŠNIK: Glede časovne dimenzije: koliko časa bi to trajalo? Druga stvar, védenje o korpusnem slovarskem pristopu temelji na angleškem jeziku in anglističnem jezikoslovju. Jaz sem za to, kar sem pripravila, pregledala kar nekaj slovarjev in samo za primer sem našla dva problema. Beseda je v angleškem slovarju kot etiketa, pod njo je pa potem ta ista beseda pridevnik, prislov, samostalnik in glagol. Druga stvar, ki mi je bila tudi problematična: meja med besedo in besedno zvezo je v slovanskih jezikih bistveno drugačna, kot je v angleškem. To samo toliko kot malo ponazoritve.

V. GORJANC: Bom šel od zadaj. Ko sem govoril o predvsem angleških leksikografskih šolah in korpusnem pristopu, sem mislil čisto metodološko glede analize korpusnih podatkov. Tukaj so nekateri postopki analize korpusnih podatkov vendarle jasno jezikovno neodvisni in drugi jezikovno odvisni. Seveda se pri jezikovno odvisnih ne moremo nasloniti na angleški prostor. Seveda se pa pri jezikovno neodvisnih, statističnih in tako naprej, lahko metodološko naslanjamo nanje.

Potem pa glede treh segmentov. Za vse tri segmente mislim, da je treba najprej vedeti, kakšen slovar delamo. Torej ne samo pri gradnji korpusa za namene takega in takega slovarja, tu pravzaprav še najmanj. Tudi orodja za analizo so za namene slovarja. Za nekatere namene je ta konkordančnik, ki ga imamo na spletu, popolnoma dovolj. Seveda za gradnjo enojezičnega slovarja ne. Ravno tako pri izdelavi in upravljanju podatkovne zbirke. Tukaj gre mogoče samo za nesporazum. Zame je obstoječi Slovar slovenskega knjižnega jezika, če bi bil označen enovito, leksikalna podatkovna zbirka.

M. SNOJ: Ali lahko dodam pojasnilo o podatkovni zbirki? To je računalniški terminus technicus. V primeru geselskega sestavka to pomeni, da je prvo polje geselska beseda, drugo zaglavje, tretje prvi pomen. Temu se pač reče podatkovna zbirka. Nič omalovažujočega.

M. HUMAR: Samo eno pripombo sem še hotela reči. Meni se zdi vprašanje korpusa zelo pomembno. Slovar slovenskega knjižnega jezika je temeljil na listkovnem gradivu, ki ga je izdelala cela četa ljudi. Kaj takšnega v sodobnem času sploh ni več mogoče, tudi finančno ne verjamem, da bi bilo mogoče. Mislim, da bi bilo vprašanje korpusa potrebno zelo domisliti in priti do njega v doglednem času.

J. OREŠNIK: Jaz imam pa praktično vprašanje, ali so obstoječa orodja primerna za statistično obdelavo slovenščine. Kajti to bi pomenilo, da morajo biti korpusi, na katerih se uporabijo ta orodja, popolnoma lematizirani, drugače statistike ni. Ali to imamo?

V. GORJANC: Čisto popolnoma lematiziranega korpusa ne bomo imeli nikoli. Je pa orodje Sketch Engine tisto, ki trenutno najboljše uporablja lematizirani korpus in ki uporablja tudi gramrel, tj. gramatične vzorce za slovenščino, in analizira tudi oblikoslovno označeni slovenski korpus glede na vrhnje oblikoskladenjske oznake.

J. OREŠNIK: Saj ne gre za to, da je to orodje kakorkoli slabo. To orodje je gotovo odlično. Vprašanje je, kakšni so slovenski korpusi. Recimo če vzamem glagol *iti* z

vsemi njegovimi oblikami. Ali je *gre*, *šel* dovolj povezano z *iti*, da je na tej podlagi možna statistika?

V. GORJANC: Pri tem ja, pri glagolu *biti* pa ne. Mislim, da priti do kvalitetnega korpusa, če pustimo zdaj segment govornega korpusa, bi se dalo sorazmerno hitro. Tu ni problem čas, tu je bolj problem denarja in uskladitve dela, dogovor med posameznimi partnerji, kakšen ta korpus bo.

J. OREŠNIK: Meni se pa zdi, da je problem časa zaradi tega, ker si ne predstavljam, da bi korpus ustvarili na strojni način in da izvedbe ne bi preverili ročno. Jaz si tega ne predstavljam, meni se to zdi nemogoče.

V. GORJANC: Izvedbe česa? Ne razumem.

J. OREŠNIK: Recimo, da vam neki program strojno lematizira korpus. Potem sledi po mojem nujni korak, da se rezultat tega dela preveri ročno.

V. GORJANC: To se je v razmerju med Fido in FidoPLUS zgodilo. Preverilo se je lematizacijo pri Fidi in se dodalo novo lematizacijo pri korpusu FidaPLUS in se pri oblikoskladenjskih oznakah dodalo razdvoumljanje.

J. OREŠNIK: In to se vam zdi časovno neproblematično?

V. GORJANC: To je že narejeno in za slovarski projekt, v slovaškem prostoru imamo iste izkušnje, pri Čehih ravno tako, so se ti korpusi izkazali kot popolnoma ustrezni za tovrstno delo. To je eno, drugo, časovno zamudno, pa je gradnja govornega korpusa. To pa je nekaj, kar je velik problem.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Samo tole bi opozorila. Glede pridobivanja gradiva: verjetno se bo moral korpus razširiti in vemo, da je v FidaPLUS veliko takega gradiva, kjer se ga je dalo relativno hitro dobiti, ker so ga avtorji odstopili, tam, kjer pa kdo ni odstopil, pa tega gradiva nimamo. Zdaj pa bo verjetno treba tudi terminološko gradivo dodelati, kako bo pravzaprav to narejeno? Da bo še naprej uravnoteženo glede na določene zvrsti (publicistika, terminologija ipd.), kako se bo to reševalo z avtorskimi pravicami?

V. GORJANC: Korpus FidaPLUS je bil že bistveno bolj uravnotežen glede teh meril kot korpus Fida, saj s tem, ko je v ta korpusni konzorcij prišla Fakulteta za družbene vede z vsemi podatki o branosti, vplivnosti določenega besedila, so se parametri vključevanja upoštevali in se je ciljno zbiralo gradivo, ne tako, kot si ti sugerirala ...

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Aha, mogoče je bilo tako pri Fidi.

V. GORJANC: Da se je zbiralo tista besedila, ki so bila na voljo? Ne, zbiralo se je ciljno gradivo. Druga težava je pa seveda, ampak to je spet vprašanje koncepta slovarja, referenčni korpus ne bo imel enakovredno zastopane vse terminologije, ampak tisto, ki se pojavlja v besedilih, ki so z vidika teh parametrov relevantna. Če pa hočemo graditi terminološke korpuse, smo pa čisto nekje drugje.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Ne ne, ne mislim terminološkega korpusa, ampak takega, ki bo lahko podpora novemu slovarju.

J. SNOJ: Če čisto praktično pogledamo stvar, gre spet za to, da se sklicujemo na problem zasnove, kakšno gradivo bo zasnova slovarja predpostavljala. Mislim si, da bi bilo s stališča konkretnih leksikografskih potreb mogoče FidoPLUS, ki je do neke mere velik korpus, opremiti s temi orodji, pri čemer bi se vedelo, da korpus ni narejen točno v skladu z zasnovo, ki je tudi še nimamo. Da bi to bila krajša pot, da se čim

prej sproži postopek, v katerem bi se že zbrano korpusno gradivo prilagodilo tudi univerzalnim potrebam slovenskega slovaropisja. Saj ne gre za to, da bi tukaj načrtovani slovar s svojo zasnovo imel posebne zahteve glede tega, kako naj sestavljaavec slovarskega sestavka v korpusu čim lažje pride do vseh relevantnih podatkov. Mislim, da gre za razmeroma univerzalne zakonitosti uporabe korpusa v praktičnem slovaropisju, in temu bi pač prilagodili obstoječi korpus, da ne bi prišlo do sklicevanja, da se pravzaprav nič ne da ukreniti.

V. GORJANC: Ali lahko samo odgovorim? Jaz sem vmes že omenil – korpus FidaPLUS je znotraj orodja Sketch Engine. Treba se je samo dogovoriti z lastniki avtorskih pravic korpusa in pa plačati licenco za Sketch Engine. S študenti nenehno uporabljamo Sketch Engine. Na terminološki šoli, ki smo jo letos na začetku septembra organizirali skupaj z ZRC SAZU, Inštitutom za slovenski jezik, smo imeli dvakrat polne predavalnice na delavnici, kjer smo predstavljali ravno orodje Sketch Engine in tudi tako izdelavo besednih skic za slovenščino na podlagi korpusa FidaPLUS kot tudi izdelavo specializiranih korpusov s pomočjo orodja WebBootCaT.

A. VIDOVIČ MUHA: Kaj lahko povzamem, kakšen tip slovarja naj bi imeli? Velja, da bi bil to razlagalni slovensko-slovenski slovar. Se s tem strinjamo? Naprej smo se pa ustavili. Ali bo to slovar določene zvrsti, ki ji pravim knjižni jezik, ali bo to slovar knjižnega jezika z znižanim standardom in bi mu rekla standardna slovenščina. Če razmišljam naprej, se mi pojavlja vprašanje v zvezi s korpusom na ravni geslovnika. Kaj bo geslovnik? Bistvo zgodbe pri tem slovarju – katero leksiko bomo vzeli kot tisto, ki bo temeljno ogrodje slovarja?

Tu se vzpostavlja razmerje z govornim korpusom. Vemo, da je govorni prenosnik nekaj popolnoma drugega kot pisni prenosnik. Tudi na leksikalni ravni bo dal podobo sodobnega jezika kar precej drugačno, ne upam si reči, koliko drugačno, ampak vendarle drugačno kot pa pisni korpus. Sprašujem se, ali bo tudi govorjeni jezik v te vrste slovar vključen. To se mi zdi težko vprašanje, saj ne vem, kako je sploh obsežen govorni korpus; zdi se mi, da če bi bili sposobni narediti razlagalni slovar srednjega tipa na pisnem gradivu, na pisnem prenosniku, bi veliko naredili za slovenščino, za kulturo jezika, mogoče tudi za terminologijo. Verjetno ni pravi trenutek, pa vendar moram ponoviti večkrat tudi zapisani stavek: nujno potrebujemo splošni terminološki slovar.

K. BUZÁSSYOVÁ: Imam dve pripombi. Eno o terminološki leksiki v korpusih. Pri Slovaškem narodnem korpusu imamo težave tudi zato, ker je veliko strokovne literature prevodov tujejezičnih avtorjev v slovaščino, in so težave z avtorskimi pravicami, z zakonodajo, zato je korpus strokovnega jezika in terminologijo težko izdelovati, zato je vaš dvom delno upravičen. Veliko delamo s papirnimi različicami poljudnoznanstvene literature, tudi čisto strogo znanstveno terminologijo. Zelo čutimo pomanjkanje govornega korpusa. Za slovaščino so ga začeli ustvarjati šele letos, ker je tu vprašanje denarnih sredstev. Imamo možnost prepisov, v češčini pa je stanje boljše, ker so prej začeli s tem. Pojavljajo se nekateri problemi z lematizacijo in označevanjem besednih vrst. V slovaščini se na primer del prislovov ločuje od pridevnikov samo z dolžino, te pa korpusi niso sposobni zaznati. Pri tem je potrebna dodatna ročna lematizacija. Del lematizacije smo opravili avtomatizirano s pomočjo gospoda Hajiča. S češkimi kolegi zelo dobro sodelujemo, s profesorjem Čermákom, k nam so hodili predavat. Drugo pa je, da to, kar je v češčini, ne ustreza povsem slovaščini niti z vidika besednih vrst. Govorni korpus nam zelo manjka pri medmetih in členkih, partikulah, delno tudi pri prislovihih. Zelo nam manjka, pomagamo si s klasičnimi materiali in internetom.

V. GORJANC: Mislim, da je vprašanje govorjenega jezika tisto, o čemer bi morali odpreti širšo razpravo, in mislim, da bi moral biti novi slovarski projekt tako ambiciozen, da bi vključil tudi ta segment. Vprašanje avtorskih pravic je ravno tako tudi pri gradnji slovenskih jezikovnih virov eno od težje rešljivih vprašanj. Spomnim se prvih diskusij in tudi tega, kaj vse je bilo zbrano za korpus Fida in koliko materiala potem ni bilo vključenega v korpus ravno zato, ker nismo pridobili soglasja glede avtorskih pravic. Za vsako besedilo je treba imeti soglasje.

J. OREŠNIK: Meni se zdi nerealistično, da bi na sedanji stopnji razvoja slovenskega slovaropisja vključevali govorni korpus. Meni se zdi, da sploh nimamo enotnega govornega jezika, da bi vključevanje govornega korpusa v praksi pomenilo ali vključevanje ljubljanske ali pa vključevanje slovenskih narečij. Mislim, da je tukaj v slovenščini še preveč pestrosti, da bi lahko pristali na to. Jaz bi bil za odločitev, da bo slovar temeljil samo na pisnih virih, in bi zelo želel, da bi se v toku tega posveta potem sprejela dokončna odločitev.

V. GORJANC: Tukaj se s profesorjem ne strinja. Meni se zdi, da bi bilo prezgodaj, da bi se danes ali jutri odločili za to, da se oblikuje slovar brez govornega segmenta. Angleščina je tudi govorno izredno pestra, pa se temu niso odpovedovali nikoli, ravno tako češčina, z obecnjo češčino, pa se niso odpovedali temu segmentu.

A. VIDOVIČ MUHA: Če smem samo, pa me bo kolegica popravila, Čehi imajo seveda zelo zanimiv slovar obecnje češčine, ki pa je seveda nekaj drugega. Tam je veliko segmentov prav iz govorjenega jezika. Mi pa delamo neki drug tip slovarja.

M. SNOJ: Meni je žal, da se ni nihče prijavil, da bi govoril o obsegu slovarja – kakšnega bi dejansko radi. To je stvar koncepta, in sicer njegovo prvo vprašanje. Ali bo to enozvezkovnik ali pet- ali šestzvezkovnik, se pravi, ali bo imel 60.000–70.000 geselskih iztočnic ali 150.000 tudi čisto drugače izdelanih. Seveda bi bilo lepo, če bi lahko govorjene korpuse uporabili že v tem slovarju, ampak dvomim, da bodo do takrat že tako izdelani. To je moj prvi pomislek.

Drugi je tudi ta, ki ga je izrazil profesor Orešnik: raznolikost slovenščine.

Tretja stvar, ki bi jo rad namignil: poleg obsega se je pojavilo vprašanje, ali bo to slovar knjižnega, standardnega jezika ali kaj drugega. Bodoči slovar znotraj inštituta delovno imenujemo Slovar sodobnega slovenskega jezika, kar ritmično teče, ima okrajšavo SSSJ. Naslov je zastavljen široko: ne gremo v to, da bi vnašali zastarele besede, ampak narečja vendarle so tukaj. Skratka standard, vsekakor. V tej smeri gre razmišljanje. Bi pa želel, da se nekaj o tem doreče na tem forumu.

E. KRŽIŠNIK: Ker imam domačo nalogo za frazeologijo, sem takoj pomislila, kot je bilo rečeno, da je govornost premalo standardizirana. Angleži imajo kvalifikator kolokvialen, informal, za izraz, ki ga najdemo tudi v zapisanih tekstih, v frazeologiji je to razmeroma pogost kvalifikator v mnogih slovarjih. Seveda bi tako označen izraz dobili tudi v pisnem korpusu. Če bomo šli na frekvenco, pa ni isto. Ne mislim, da bi se zadeve izključevale, ampak frekvenca ne bo realna. Nočem reči, da moramo upoštevati govorjeni korpus, ampak da moramo upoštevati dejstvo, da tukaj frekvenca ne bi bila realna.

A. VIDOVIČ MUHA: Pripomnila bi samo tole. Rekli ste, da bi bil to slovar sodobnega jezika. Če bi šli v take vrste naslov, potem to za moje pojme že prejudicira časovnost. To se pravi, če razmišljamo o časovnem razmiku, potem razmišljamo o enozvezkovniku, 70.000 gesel in konec. Če bo slovar izhajal 20 in več let – tako kot Slovar

slovenskega knjižnega jezika – pojem sodobnosti postane absurden. Če se nam vmes kaj zgodi, kot se nam je 91. leta, ko se je popolnoma spremenil status jezika in vrednostni sistem, potem po pojem sodobnost postal anahronizem. Jaz bi se temu okornemu naslovu izogibala.

M. SNOJ: Stvar ni dokončno dorečena. Ko smo o tem razmišljali in je spontano prišlo do tega, smo isti trenutek pogledali slovaški slovar in ta ima točno tak naslov. Tako je morda tukaj debata že izčiščena in si lahko že pomagamo z njihovimi izsledki. Zakaj takšen naslov pri vašem novem slovarju?

K. BUZÁSSYOVÁ: Pri nas v teoriji knjižnega jezika razumemo pogovorne besede kot del standarda. Celo podstandardne besede, neknjižne, so v manjši meri označene. Tam so tudi zastarele besede. Slovar slovaškega jezika, predhodnik našega novega slovarja, je izhajal v letih 1959–1968, potem pa imamo 40-letno praznino. Imamo samo leksikološke opise, dinamiko besednega zaklada, mogoče jih gospa profesorica Ada pozna, in druge opise, ampak slovar srednjega tipa in obsega nam manjka.

V teoriji se za sodobni jezik razumejo tudi 40. leta 20. stoletja, ko se je Češkoslovaška prvič razdelila. Slovaška država in jezik te družbe je prvič prevzel vse funkcije, na primer jezik umetnosti, leposlovja, govorjeni jezik, jezik administracije, izrazito tudi strokovni jezik, vendar ne izhajamo od 40. let, ker to ne bi bilo realno. Povsem drugače je videti združljivost in kontekstne stvari. Izhajamo iz 2. svetovne vojne, kar je do 60. let zajel tudi predhodni slovar. Na enak način smo pripravili izbor pisateljev, kolikor bo tam leposlovnih virov. Tega imamo manj.

Prikazati hočemo tudi sinhrono dinamiko jezika, ker ima to pri nas veliko tradicijo. Zastarelih besed sploh ne vnašamo, imamo pa kvalifikator zastaravajúci. To so zastarevajoče besede, ki jih uporablja najstarejša generacija, srednja in mlajša generacija pa ne več. Za socialistično obdobje nočemo uporabljati ideoloških kvalifikatorjev, ampak čim bolj objektivne. Tako imamo za socializmu 'v socializmu' in v minulosti. Ampak to ni zakrivni kvalifikator. Vemo, da je nekaj bilo samo v obdobju t. i. normalizacije od leta '70 do '89 ali pa od leta 1948 do 60. let. Za nekatere lekseme to vemo zelo natančno, za druge pa ne vemo. Dodali smo tudi del terminologije, ki je nekoliko starejša, jo pa še vedno najdemo v srednješolskih učbenikih, na primer *oxid* je *kysličník*. Kljub temu da sta slovaščina in češčina v 70. letih prešli na mednarodno terminologijo v kemiji, se še vedno uporabljajo trivialna poimenovanja. V slovarju je to označeno z neoborne. Tako označujemo časovne kvalifikatorje. Za neologizme seveda nimamo kvalifikatorja.

E. KRŽIŠNIK: Mislim, da je prof. Buzássyová povedala nekaj zelo bistvenega. V sodobnosti živi generacija rojenih govorcev od petega do stotega leta. Kaj je sodobni slovenski knjižni jezik?

A. VIDOVIČ MUHA: Ampak zanimivo, tega se je zavedal tudi SSKJ.

J. OREŠNIK: Gospod kolega, vi imate še možnost sklepne besede.

V. GORJANC: Zelo na kratko. Pri jezikovnotehnoški podpori je potrebno razmisliti tri sklope vprašanj, povezanih z jezikovnimi viri, predvsem korpusi, orodji za analizo teh virov ter orodji za gradnjo leksikalne podatkovne zbirke in njeno upravljanje. Nekako smo enotni, da je cilj izdelave razlagalni slovensko-slovenski slovar, da pa moramo najprej izdelati koncept. Tudi vsa vprašanja, povezana z odločitvijo o jezikovnotehnoški podpori, so povezana s konceptom tega slovarja. V okviru koncepta je še posebej treba razmisliti o vključevanju govorjenega jezika.

Erika Kržišnik
Filozofska fakulteta univerze v Ljubljani

Kam in kako s frazeologijo v novem slovarju

Vprašanja so pravzaprav vsaj tri: kaj, kam in kako.

1. Kaj v slovar

- a) Odgovor deloma ni specifičen za frazeologijo, temveč povezan s tem, kakšne vrste slovar bo – glede na obseg (enozvezkovnik ali večji slovar), jezikovno gradivo (knjižni ali standardni jezik), slovarski pristop (tradicionalni ali korpusni), izbiro tipa slovarskih definicij (bolj enciklopedični ali bolj »lingvistični«) in še kaj.

Če govorimo o večjem (večzvezkovnem) slovarju, je treba v zvezi z vprašanjem, kaj je slovenski (knjižni in/ali) standardni jezik danes, odgovoriti tudi na vprašanje, kaj je »danes«. Ta »danes« namreč zajema generacije rojenih govorcev, starih od vsaj petih do skoraj stotih let. S tega vidika se tudi naslanjanje zgolj na obstoječe korpuse, zlasti to velja za sicer najbolj relevanten korpus FidaPLUS, pokaže kot nezadostno.

- b) Deloma je odgovor na zastavljeno vprašanje tudi specifičen za frazeologijo, in sicer za frazeologijo v najširšem smislu.

Izraba besedilnega korpusa je – zaradi možnosti »merjenja« stopnje kolokabilnosti/povezovanosti – nujna zlasti za prepoznavanje in razvrščanje nefrazeoloških večbesednih izrazov (kolokacij in stalnih besednih zvez) ter za ugotavljanje variantnosti in (zlasti konotativnega dela) pomena frazeoloških.

Prednost izbire standardnega jezika pred knjižnim bi se za frazeologijo (zlasti za njen jedrni del, torej t. i. frazeologijo v ožjem smislu) pokazala v večji odprtosti za kvalifikacijo tipa pogovarjalno (prim. kolokvialno). Kvalifikator pogovorno namreč ravno pri frazeološkem gradivu najbolj očitno kaže svojo razpetost med socialnozvrstno in prenosniškozvrstno vrednostjo.

2. Kam s frazeologijo v slovarju

Pregledani slovarji (gl. dalje) so pokazali nekatere težnje v slovaropisju, in sicer:

- a) Možnost, da se večbesedna leksika do določene mere osamosvoji v položaju slovarskega gesla. Izrabljena je najpogosteje v angleškojezičnih slovarjih in velja predvsem za nefrazeološke stalne besedne zveze (večbesedna poimenovanja). Rešitev tega vprašanja v slovarskem delu SP 01 (na primer za tip minimalnih frazemov *lomiti ga*, *ucvreti jo* – prvo pod geslom *lomiti*, drugo samostojno geslo)⁷ ni dobra in dokazuje, da se je vprašanja treba lotiti previdno in da mora biti odločitev podprta z natančno izbranimi merili.

⁷ Vzrok za različno obravnavo je načeloma sprejemljivo dejstvo, da je *ucvreti* sestavina, ki se povezuje zgolj in samo z *jo*, *lomiti* pa ni te vrste. Toda taka sestavina je tudi *kant*, pa vendar frazema *priti na kant* ni v geselskem položaju.

- b) Razvrščanje večbesednih izrazov v gnezda, in sicer praviloma v dve ločeni gnezdi: gnezdo za stalne besedne zveze nefrazeološkega tipa in frazeološko gnezdo.⁸

♦ **Nefrazeološki stalni izrazi:**

- Leksikalizirane zveze od povsem motiviranih, tipa *telefonsko bujenje*, *domači naslov*, prek SBZ *črni kruh*, *črna skrinjica*, *boljši trg* (t. i. frazeološki skupi po Vinogradovu oz. Toporišiču) brez konotativnega pomena in brez ekspresivnega učinka do stalnih zvez s pomensko oslabljenim (desemantiziranim) samostalnikom (*diplomatski krogi* 'diplomati') ali glagolom (*voditi evidenco*, *dati garancijo* 'garantirati');
- Terminološke stalne besedne zveze – čeprav gre pri njih pravzaprav ravno tako za leksikalizirano zvezo, pač terminološkega tipa, jih ločeno od prejšnje skupine omenjam zato, ker je v slovenski slovaropisni tradiciji (SSKJ), da izloča te vrste SBZ v posebnem terminološkem gnezdu, pri čemer je meja med terminologijo in neterminologijo precej nedoločena in nedoločljiva, npr. *rdeči val*, *šibki tok*, *enosmerni tok*. Dokler nimamo slovenskega splošnega terminološkega slovarja, bi bilo te vrste izraze morda smiselno dajati posebej (lahko poosebljeno tudi v okviru ♦), saj bi tako nastajala baza za tovrstni slovar.⁹
- Večbesedna lastna imena, npr. *Rdeči križ*, *Evropski parlament*, *Bela hiša*, *Beniški bienale* – tudi te zveze so že deloma v SSKJ, obseg njihovega vključevanja pa je odvisen od koncepta slovarja sploh (upoštevanje lastnih imen prinaša slovarju enciklopedično dimenzijo).

● **Frazeološko gnezdo** – vanj so vključeni frazemi, ki so nemotivirani (t. i. skupi, sklopi in zrasleki – po Vinogradovu oz. Toporišiču) in imajo poleg tega tudi konotativni del pomena (in torej ekspresivni učinek v rabi). V skladu s tem se pri njih kvalifikator *eksp.* uporablja samo za označitev izrazitejše ekspresije, ki je ni mogoče označiti bolj specifično.

V vsakem od gnezd je po en načelni odstop:

- v nefrazeološkem stalnobesednozveznem gnezdu se praviloma ne navajajo leksikalizirane zveze s popolnoma predvidljivim pomenom (*domači naslov*, *stenski koledar*) – le-te se navajajo pri ilustrativnem gradivu pod pomenom/pomeni;
- v frazeološkem gnezdu se poleg frazemov, dosledno ločeno z oznako *parem.[iologija]* (kot v SSKJ *preg.[ovor]*) navaja tudi paremiološko gradivo, torej enote z vrednostjo minimalnega besedila.¹⁰

- c) Razvrščanje gnezd v geselskem članku je odvisno od tega, za katero od obeh gnezd gre. Nefrazeološka gnezda se zaradi večje pomenske motiviranosti praviloma

⁸ Ker je bilo na okrogli mizi rečeno, da so nefrazeološke stalne besedne zveze že v SSKJ ustrezno razvrščene zunaj frazeološkega gnezda pri pomenih za poševnico (t. i. »količkom«), naj tukaj po ponovnem pregledu slovarja dodam, da je za poševnico v SSKJ mogoče najti marsikaj, pa tudi te vrste stalne izraze marsikje. Prim. npr. *črn* in *velik* v SSKJ in LL-vrednosti za SBZ v korpusu.

⁹ Pri vključevanju v ♦ se bo pokazal problem: če bodo iz leksikaliziranih zvez v gnezdu izločene (in dane v ilustrativno gradivo) popolnoma pomensko motivirane zveze, kaj storiti z enakovrstnimi terminološkimi zvezami (npr. *levi prilastek*)?

¹⁰ Količina paremiološkega gradiva že v SSKJ ni bila velika, v novem slovarju bi o tem lahko presojali na podlagi rabe v korpusih.

razvrščajo pri ustreznih pomenih/podpomenih, lahko pa, če gre za večjo stopnjo nemotiviranosti sestavine ali zveze, tudi posebej na koncu geselskega članka.

Frazeološka gnezda so praviloma uvrščena ločeno in na koncu.

- č) Frazemi so praviloma v celoti obdelani pod eno sestavino (katero in v kakšnem zaporedju, je vprašanje, ki ga je mogoče rešiti dogovorno), pri vseh drugih sestavinah (praviloma samo polnopomenskih, le izjemoma /tudi/ drugih, npr. *lomiti ga*) je navedena slovarska oblika frazema, opremljena s kazalko na geslo, pod katerim je frazem v celoti obdelan. Prostor, ki se na ta način prihrani, je mogoče bolj smiselno porabiti za manj skopo ponazarjanje.

3. Kako frazeologijo v slovar

- a) Tudi v splošnem slovarju mora biti frazeološka enota predstavljena kot slovarska enota, torej kot geslo v frazeološkem gnezdu:
- v slovarski obliki – tiskano izstopajoče (vprašanje, kaj je slovarska oblika frazema, je za namen tega prispevka prezapleteno in odgovor nanj preobsežen);
 - z vezljivostnimi določili – njihove morebitne posebnosti, npr. obvezno živo+ itd. s poljubnostnimi zaimki *kdo, koga* ... ali podrobneje; mogoče tudi z ustreznimi zgledi;
 - z označenimi variantami in fakultativnimi sestavinami – v nekaterih slovarjih so označene enako, v večini ločeno (npr. variante, ločene z vejico ali poševnico, fakultativne sestavine z oklepaji);
 - označevanje morebitnih drugih anomalij (npr. nemožnost pretvorb) je mogoče, a v splošnih slovarjih ni pogosto realizirano.

Tako v angleškojezičnih slovarjih kakor tudi v novem slovaškem slovarju (prim. pregledane slovarje) se tako rekoč nerazlikovalno upoštevajo tudi skupaj pisane enote oz. variante. Prim.

- *hands off* used as a warning not to touch [...] ■ *hands-off management style*
- *hands-on* involving or offering [...]

■ *dňom-nocou* al. *vo dne v noci* stale

To pomeni, da je mogoče – glede na stanje norme v SP 01, pa tudi glede na stanje v besedilnih korpusih – brez razločka obravnavati v frazeološkem gnezdu *tjavidan/tja v dan/tja v en dan/tja v tri dni*.

- b) Pomenske definicije pragmatičnih frazemov se praviloma razlikujejo od definicij drugih frazemov. Navajane paremiološke enote običajno nimajo pripisanih pomenskih definicij, kar je mogoče za rojenega govorca nemoteče, za tujejezičnega uporabnika pa vsekakor nezadostno.
- c) Ponazarjanje rabe frazemov je zahtevno delo, saj je z ustrezno izbranimi zgledi mogoče nadomestiti marsikatero zahtevo, povezano z rabo frazema (npr. konotativni del pomena). Kot tendenco v pregledanih slovarjih je mogoče ugotoviti vključevanje avtorskih zgledov (v slovarjih so dodani spiski citiranih avtorjev in besedil), in to ne samo za frazeologijo. Sicer pa v njih ponazarjanje niha med dvema skrajnostma:
- so frazemi, ki zgleda rabe sploh nimajo;
 - so frazemi, ki imajo najprej naveden tipski zgled (neke vrste iztržek), nato pa še avtorskega.

Merila, po katerem se pojavlja eno ali drugo, mi ni uspelo izločiti (npr. stopnja idiomatičnosti ali kaj podobnega) – morda nisem bila dovolj natančna ali pa premalo poznam frazeologijo obravnavanih jezikov.

Pregledani so bili slovarji:

- Oxford Dictionary of English (1998¹, 1999², 2001³, 2003⁴)
- Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (2002¹, 2007²)
- Duden, Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache (1999)
- Duden, Deutsches Universal Wörterbuch (2003)
- Bol'soj akademičeskij slovar' russkogo jazyka (2004)
- Slovar' russkogo jazyka (1957–1961)
- Anić, Rječnik hrvatskoga jezika (2000)
- Slovnik súčasného slovenského jazyka (2006)

RAZPRAVA

T. KOROŠEC: Nič niste govorili o tem, kaj z več kot enobesednimi frazemi v pojavnem smislu. Ali naj bodo na vsakem mestu ali samo na enem?

E. KRŽIŠNIK: Sem pričakovala, da bo to kdo vprašal.

T. KOROŠEC: In še nekaj, ruski citat je rešen, kot je rešen. Vsak novi, ki bi bil uslovarjen in potreben razlage, bi prinesel neko novo okoliščino, kako ga prirediti, da bo gospodarno nastopal v slovarju. Zato se mi zdi, da je za navajanje gradiva, citata, treba izdelati posebno metodologijo, kako se priredi za slovar. Ali v oklepaju, če je praktično, ali kako drugače. Zapis citatov je samostojno vprašanje, ki se giblje med tem, kdaj ponaredim nekaj, česar v resničnosti ni, tukaj pa mora biti prav tako, ali pa je to lahko celo brez očitka za ponarejanje, saj gre za razumevanje citata, ne pa za identičnost, dokumentarično poštenost, natančnost in tako dalje. Ta zgled je za ruske razmere najbrž v redu, ampak jaz bi ga priredil. Imamo kvalifikatorsko pojasnilo na začetku, imamo stranske razlage in imamo pomen. Tako se da tudi frazeologem pomensko omejiti. Zmeraj je bolje najprej iti v širino, potem pa zaradi gospodarnosti prirejati citate, ki so, če jih že dajemo, nujno potrebni. Nekateri mislijo, da je sploh nepošteno narediti iztržek. To so samo populjene rožice, se zgražajo, ne vedo pa, da imamo herbarije. Herbarij tudi pomaga.

E. KRŽIŠNIK: Kje navajati zvezo? V celoti navajati popoln opis frazema pod eno stavino, pod vsemi drugimi polnopomenskimi pa s kazalkami. Ne pa tako, kot je v SSKJ-ju, kjer je bolj ali manj pod vsemi sestavinami povedano vse, tudi pomenski opis in kvalifikator. V zvezi s tem zgledom sem pa že prej rekla, da so zgledi ali tipski, to pomeni, da se iz več primerov iz gradiva naredi en zgled, ki po možnosti izraža vse, kar je potrebno, in po možnosti čim krajše zaradi prostora, ali pa so zgledi večinoma avtorski. Ko rečem avtorski, imam v mislih to, da na koncu zgleda piše, od kod je to citirano, in so potem tudi sezname, od kod se citira. Ta zgled sem izbrala zaradi tega, ker je eden najdaljših, to pa zato, da bi povedala, kako velike zglede dajejo. Ne v smislu, da je to običajno, ampak prej neobičajno.

A. VIDOVIČ MUHA: Od daleč, ne da bi tako natančno razmišljala, kot si razmišljala sama, v zvezi s frazeologijo oziroma v zvezi s stalnimi besednimi zvezami v najširšem smislu, bi videla možnost navajanja v slovarju znotraj dveh mest, in sicer v terminološkem gnezdu in v posebnem razdelku. Temeljno merilo za to bi lahko bila konotativnost, to se pravi poleg denotativnega pomena še konotativni, in drugič, lahko

bi bil kriterij tudi potrebnost razlage take stalne besedne zveze – se pravi, če bi en segment, ena izrazna beseda, spremenila pomen, najsi bo po metaforični, metonimični, sinekdohični poti ali po poti pomenske vsebovanosti.

O stalnih besednih zvezah, če govorim o imenskih stalnih besednih zvezah, ki so mi najbližje, govorim lahko o dveh tipih takih zvez. En tip je absolutno predvidljiv. To so pravi vrstni pridevniki, tisti, ki so največkrat nastali iz samostalnika ali glagola. Tretja možnost vrstnih pridevnikov, ki po definiciji tvorijo stalno besedno zvezo, so pridevniki, ki so se samo preselili iz ene pomenske skupine, npr. iz lastnostnih pridevnikov, med vrstne; gre prav za tip *črni kruh*, *rdeči bor*, *rdeča mravlja*, *črna mravlja*, *globoko morje* kot navtični pojem in tako naprej. Če *črnemu kruhu*, *rdeči mravlji*, *črnemu in rdečemu boru* priznavam, da gre tu za t. i. skup, kot bi to imenovala po Toporišču oziroma Šanskem, to seveda ni isti tip kot *cestni promet*, *polarni sij*, *stenska ura*. Obstaja cel nabor pridevnikov tega tipa, ki se razvrščajo ob samostalniku in tvorijo stalno besedno zvezo, t. i. sestave, npr. *mizni predal*, *okenska polica* ipd.; tako rekoč iz vseh samostalnikov lahko tvorimo vrstni pridevnik, ta pa z jedrom poimenovalno enoto – stalno besedno zvezo. Dokazuje za to imamo objavljene in navedene in še nihče jim ni oporekal. Ta tip stalnih besednih zvez bi lahko navajali zunaj terminološkega gnezda.

Vprašanje je vendarle pri tipu *prenosni računalnik*, *strojni inženir* ali *budilna ura* ali *spalna soba*, kjer lahko nastopi t. i. univerbizacija kot *prenosnik*, *strojnik*, *spalnica*; vendar pa prav univerbizacijo lahko jemljemo kot dodatni dokaz, da gre pri zvezah pravega vrstnega pridevnika – torej ne tip *zgornji*, *spodnji* – s samostalnikom res za stalno besedno zvezo. Postavlja pa se vprašanje, kam uvrstiti ta tip. Kam potem uvrstiti druge? Ali k vsakemu pomenu posebej? O tem boste stari slovarniki vedeli, da smo veliko premišljali in želeli tudi dati frazeološke besede k pomenom, vendar pa se prizadevanja niso vedno izšla. Marsikdaj je sicer lepo razvidno, kateri pomen je motiviral prvine stalne besedne zveze, v mnogih primerih pa to ne gre; potem ostane verjetno neki tip frazeološkega ali terminološkega gnezda.

E. KRŽIŠNIK: Mislim, da sem to rekla. Tisto, na kar sem jaz hotela opozoriti, in meni je bilo to novo v slovarjih, da sta dve gnezdi za stalne besedne zveze, to me je vznemirilo. Ne terminološko in frazeološko kot pri nas, ampak nefrazeološki stalni izrazi, kamor med drugim sodijo tudi terminološki in izrazi kot *stenski koledar*, in frazeološki, kjer so tisti stalni večbesedni izrazi, ki imajo konotacijo.

J. SNOJ: Iz prakse povedano, stalne zveze so se navajale pri pomenu, prvič, ko ni šlo za tak pomenski odmik, da bi bila potrebna razlaga, drugič, takrat, ko se je stalna besedna zveza uvrščala v splošno besedje in ni potrebovala posebne terminološke razlage. To so bile stalne besedne zveze in te so vse pri pomenu (tj. ne v frazeološkem gnezdu). Da ne bo izgledalo, da je popolna konfuznost, kje je kaj. Vprašanje se rešuje oziroma posodablja na ta način, da se ločuje vrstni pridevnik od nevrstnega. S tem je to vprašanje v veliki meri že rešeno.

V praksi je razmejevanje med vrstnim pomenom pridevnika in stalno zvezo še zmeraj komplicirano. To pripovedujem iz prakse (sinonimni slovar je zdaj pred nalogo, da to razčlenjuje; vse slovarske sestavke z razlago *nanašajoč se na* je npr. treba preveriti s tega stališča). Toliko o teh stalnih zvezah. Drugače so stalne zveze, ki potrebujejo razlago, lahko v frazeološkem gnezdu pri pomenu, takrat ko je razvidna pomenska povezava s pomenom, kot se ga je dalo eksplicirati. Teh primerov je zelo malo. Večinoma so tudi iz tehničnih razlogov v gnezdu na koncu slovarskega sestavka (če je na koncu sestavka odprto terminološko gnezdo, so vse terminološke zveze, ki imajo

oznako ali oznako z razlago, v velikem gnezdu na koncu). Popolnega nereda pri stalnih zvezah v SSKJ ni bilo.

E. KRŽIŠNIK: Tisto, kar je različno, je, da so stalne besedne zveze nefrazeološkega tipa označene, da je to gnezdo pri pomenih, če pa ni šlo pod noben pomen, ker tudi te vrste ne grejo vedno pod katerega od pomenov, pa na koncu. Če bomo delali s korpusom, kjer se kolokabilnost, stalnost vendarle da določati, mislim, da ne bi bilo težko dajati v gnezdo, ne pa kot ponazarjalno gradivo, kot pomene.

M. SNOJ: Jaz sem hotel nekaj podobnega, kot je že formulirala Jerica. Sprašujem se, ali besedne zveze tipa *stenski koledar* res potrebujejo svoje gnezdo? Mislim, da ne.

E. KRŽIŠNIK: Ne, te so v ilustrativnem gradivu, *črni kruh* pa ja.

A. VIDOVIČ MUHA: To, kar sem jaz povedala, izhaja iz slovarja, Jerica. Dobro se zavedam, da je v slovarju osnovni red v smislu, da je to, kar se da pridružiti pomenu in kar ni terminološko, uvrščeno za količkom. Spoznanja te vrste, tudi moja, izhajajo iz slovarja.

E. KRŽIŠNIK: Razlika je samo v tem, da če je označeno kot stalnobesednozvezno gnezdo, to ni ponazarjalno gradivo. V SSKJ-ju med *črnim kruhom* in *črno mizo* ni razlike v samem označevanju v slovarju.

J. SNOJ: To so potem možne napake.

A. VIDOVIČ MUHA: Morala bi biti razlika, morala bi biti, in sicer poševnica, poševna črta, t. i. količek. *Črni kruh* bi moral biti pri *kruhu* in pri *črnem* za količkom. So pa napake, se strinjam.

M. HUMAR: Mislim, da je to prva knjiga. Tam so še napake, ker je bila slovarska praksa razmeroma mlada. Kasneje so se stalne zveze ločevale s količki oziroma poševnicami. Tukaj gre za napako. Mogoče sem preslišala, vendar se mi zdi še ena stvar pri frazeološkem gnezdu vprašljiva. Vanj so včasih uvrščali tudi redke pomene, ki niso bili frazeološki. V novem slovarju bo treba najti neko drugo rešitev, da bo frazeološko gnezdo res čisto.

E. KRŽIŠNIK: To vprašanje ne zahteva nobenega odgovora, ker je jasno, da to ne sodi v frazeološko gnezdo.

A. ŽELE: Danes se je zelo lepo potrdila že stara in omenjena teorija Šanskega, ki drži in je dovolj eksplicitna, samo uzavestiti si jo je treba. Teorija pomenske prozornosti sestavin pri stalnih zvezah. Lepo se vidi sestava, skup, sklop, stalna besedna zveza. To je izven tega. Zraslek, idiomatičnost, najvišja stopnja idiomatike, če malo poenostavim. Morali bi te stopnje pomenske povezanosti obdržati, čeprav smo jih zadnjih deset let pod anglo-ameriškim vplivom brez potrebe podrejeno zamazali, mislim, da so za slovanski svet dovolj eksplicitne. Samo idiomatičnost, neprozornost sestavin, je ustrezna. Če bi pregledali dosedanje stanje pri Slovarju slovenskega knjižnega jezika, kjer je zaobseženo bazno besedišče, in da bi se najprej to izčistilo s stališča stopenj-skosti, bi bilo veliko doseženega.

E. KRŽIŠNIK: Samo eno vprašanje, ali sem prav razumela. Si rekla, da zrasleke v frazeološkem gnezdu, sklope tudi, ker so ekspresivni oziroma s konotativnim pomenom in ekspresivnim učinkom?

A. ŽELE: Tukaj se lahko ta teorija uporabi dovolj eksplicitno.

J. SNOJ: Mimogrede, pri *črni kruh* je še posebnost v slovarju, da rešitev z *-i* v oklepaju

(*črn(i)*) poskuša kompromisno prikazati tudi pogovornost oblike *črn*, tako da ne bi tega jemali za tipični primer stalne zveze (je pa dober primer tega, kako je SSKJ poskušal ustreči zahtevi, da bi realno prikazal pogovorno stanje v primerih, kadar je šlo za veliko pogostost). Drugače pa je bilo merilo, kot ga je zdaj Andreja povedala, tj. merilo idiomatskosti in pomenskega odmika od pomena v razlagi, pomembno merilo pri tem, kaj se je uvrščalo v gnezdo. Frazeološke teorije takrat zares še ni bilo v današnjem obsegu.

Ob spremljanju razvoja frazeološke teorije se je merilo idiomatskosti kombiniralo s tem, da se frazemi stavčnočlensko določajo in da se pri slovaropisnem prikazu upošteva merilo, kaj je slovarska enota.

Dejansko je merilo slovarske enote daleč najbolj objektivno za presojo tega, ali se frazem sprejme ali ne, kje se ga prikaže, kako se ga prikaže, koliko dopolnil potrebuje in ali je potrebno ponazorilo v obliki citata in neposrednega iztržka iz besedila ali ne. Mislim, da mora slovar izkazovati različne možnosti obstoja frazeologije in da se je težko odločiti, da bi vso frazeologijo pokrivali z eno samo slovarsko rešitvijo. Najbrž bo treba tipom frazemov potem prilagoditi tudi prikaz.

E. KRŽIŠNIK: To ni samo problem frazeologije, ali bodo iztržki tipski ali avtorski. To ne velja samo za frazeologijo, ampak za vse besede. To je odločitev načelne narave.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Vrnila bi se k temu, kar je povedala kolegica Kržišnikova: varianta ali sinonim frazema. Variante so takrat, kadar obstaja ista slika v podstavi, vendar samo majhna razlika v sestavini. Pri sinonimih pa je govor o istem pomenu, ampak o drugačni sliki. *Spati kot polh* – *spati kot ubit* v obeh primerih pomeni zelo trdno spati, s tem da je slika živali ali slika človeka zelo podobna, drugačna slika pa je pri *stegniti pete* ali *nesti koga z nogami naprej*. To sta drugačni sliki za 'umreti', vendar je tudi stopnja ekspresivnosti lahko drugačna, npr. *iti rakom žvižgat*. Vsi primeri kažejo na *umreti*, ampak vzamejo drugačno sliko za to, da izrazijo pomen *umreti*.

E. KRŽIŠNIK: Pri teh frazemih za pomen 'umreti' gre za mejo med variantnostjo in sinonimijo. Problem pa je pri *spati kot polh* ali *ubit*, ker je tukaj slika precej različna med *ubit* in med živaljo (*polh*), v teoriji je tukaj stvar zelo konvencionalizirana. Pri variantnih sestavinah se delajo meje. Ali je glava *buča*, jezik *gobec*, ali je pri isti besedni vrsti (*biti*) *na zeleni veji* ali (*biti*) *na konju*, ali gre za različne besedne vrste ali za različne »slike«. Meja se giblje med različno besedno vrsto in med različno sliko. Težko bi zdaj bolj natančno komentirala, kaj je zares meja.

J. MÜLLER: Če sem prav razumel, naj bi terminološke zveze pomešali z drugimi zvezami. To se mi zdi zelo nepregledno in za uporabnika zelo neprijazno. V terminološkem sistemu je že tako zapleteno iskati informacijo, je pa zelo pregledno, če vemo, na katerem področju ga moramo iskati, in tisto področje uredimo abecedno.

E. KRŽIŠNIK: Če ste opazili, sem že sama rekla, da glede na tradicijo Slovarja slovenskega knjižnega jezika to ne bi bilo smiselno mešati. Tukaj sem govorila samo, kako po slovarjih je.

J. MÜLLER: Ne po tradiciji, ampak to je teoretično in sistemsko boljše.

E. KRŽIŠNIK: To se mi pa zdi odvisno od tega, koliko terminologije je v slovarju. Če je v slovarju dosti terminologije in je to fond, na katerega se uporabnik obrača

E. Kržišnik, Kam in kako s frazeologijo v novem slovarju

za dobivanje terminologije, je samo po sebi umevno, da je to bolje ločiti. Če gre pa za slovar s poljudno terminologijo običajnega človeka, tipa *enosmerni tok*, ki že itak ni v terminološkem gnezdu, pa se ne čudim, da v mnogih slovarjih ni v gnezdu večbesednih stalnih izrazov.

J. OREŠNIK: Hvala lepa, zaključujemo razpravo. Zdaj smo imeli zelo zanimivo izmenjavo o enem najtežjih delov slovarskega dela.

Marjeta Humar
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana

Terminologija v novem slovarju slovenskega jezika

Terminologija je zelo pomemben del izrazja vsakega jezika, saj se z njo prenaša znanje. Slovaški jezikoslovec in v drugi polovici preteklega stoletja eden najpomembnejših terminoloških teoretikov Ivan Masár (Masár, 1991: 7) je v uvodu v svoj priročnik za slovaško terminologijo zapisal, da „stojijo pred slovaško terminologijo zaradi znanstveno-tehnične revolucije nove naloge“,¹¹ ki jih prinaša zlasti razvoj novih znanstvenih področij, kot so: mikroelektronika, informatika, gensko inženirstvo ipd. Nova informacijska sredstva omogočajo zelo hiter pretok informacij, z njimi pa prihaja nova terminologija.

V načrtovanem novem slovarju slovenskega jezika prikazana terminologija bo morala odraziti nove razmere in razvoj znanosti. Zadnjih dvajset let se je politična in družbena podoba Slovenije močno spremenila. Slovenija je demokratična država, enakopravna članica EU. Če primerjamo Slovenijo v času nastanka zasnove in redakcije Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) s sodobno, potem moramo ugotoviti, da so spremembe zelo velike. Med najpomembnejše, vsaj s stališča terminologije, sodijo ob družbenopolitičnih spremembah sprememba statusa slovenskega jezika, njegova uveljavitev na vseh področjih življenja (vojaška, diplomacija, carina, farmacija) in odprtost za pretok informacij. Način življenja se je močno spremenil, na kar je vplivalo zlasti zmanjšanje števila prebivalstva, ki se ukvarja s kmetijstvom. Izgubljajo se starožitna izročila, tudi povezana s katoliško vero. Veliko večji je delež izobraženih ljudi. K družbi znanja prispeva vse več izobraževalnih ustanov. Na mišljenje ljudi in jezik imajo največji vpliv sredstva javnega obveščanja, ne več pisatelji klasiki.

Pri snovanju novega splošnega slovarja slovenskega jezika je zato treba rešiti tudi vprašanje, koliko terminologije bo vseboval in katera področja. Ko razmišljamo o tem, se moramo najprej odločiti o njegovem obsegu – ali bo to enozvezkovnik ali slovar večjega obsega.¹² Od tega bosta odvisna tudi izbor in količina v njem prikazane terminologije.

Ker Slovenci že imamo Slovar slovenskega knjižnega jezika, ki vsebuje veliko terminologije, se postavlja še nadaljnje vprašanje, ali bomo to terminologijo lahko preprosto prevzeli, če ne v celoti, pa v kolikšni meri.

Prva knjiga SSKJ je izšla več kot 70 let po Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju. V uvodu v SSKJ je zapisano, da je bila slovenska leksikografija v času izida Pleteršnikovega slovarja „na isti ravni kot leksikografija drugih slovanskih

¹¹ Mednje šteje zlasti informatizacijo terminološkega dela, pripravo terminologov (sem sodi tudi organizacija raziskovanja terminologije na visokih šolah), skrb za terminološko kulturo, vključevanje v procese internacionalizacije in unifikacije terminologije (Masár, 1991: 7).

¹² V razpravi na posvetu, za katerega je bil pripravljen ta prispevek, je prevladalo mnenje, da je najprej treba izdelati t. i. enozvezkovnik – slovar, ki naj bi imel ok. 70.000 iztočnic.

narodov.“¹³ (SSKJ, IX) Samo deloma pa drži prav tam zapisana trditev, da je kasneje naše leksikografsko delo zastalo, ker nismo imeli znanstvene ustanove, „ki bi bila mogla delo organizirati in voditi.“ (SSKJ, IX) Velja namreč samo za splošne slovarje, ne pa za terminološke.¹⁴

Temeljna naloga leta 1938 ustanovljene akademije znanosti – izdelava velikega slovarja – se je začela uresničevati, ko je bil ustanovljen Inštitut za slovenski jezik.¹⁵ Terminologija v SSKJ je odražala čas nastajanja vsakega od delov slovarja, terminologija v novem slovarju pa bo morala prikazati znanje, družbene in politične razmere prve četrtine 21. stoletja.

Prikaz terminologije v SSKJ bo dobro izhodišče za novi slovar. Izbor strokovnih področij in tehnična stran prikazovanja terminologije nista bila deležna kritike. Termini so bili prikazani kot pomeni ali podpomeni in v terminološkem gnezdu. Posebna oznaka za začetek t. i. terminološkega gnezda in abecedno zaporedje strok v njem omogočata hitro iskanje in dober pregled. Zelo malo je bilo kritik na vsebinski prikaz posameznih terminov, kljub temu bo kar velik del razlag treba na novo premisliti in obnoviti. Treba se bo odločiti, katera nova področja uvesti in še marsikaj drugega.

Pri razmišljanju o novem slovarju moramo v zvezi s terminologijo odgovoriti na več vprašanj: (1) kako naj bi potekalo delo za novi slovar, (2) kaj bo treba rešiti drugače kot v SSKJ (izbor terminologije, izdelava geslovnikov in razlaganje), (3) katera nova področja bi bilo treba uvesti, katera področja bo treba izpustiti ali jih preurediti, (4) ali so korpusi, ki so nam na voljo, ustrezna podlaga za terminologijo ipd.

Pri izboru terminov za SSKJ in njihovi redakciji je od začetka nastajanja pa do izdaje

¹³ 19. stoletje je bilo za slovensko terminologijo zelo pomembno. To so navajali splošni in terminološki slovarji. Kot posebnost je treba omeniti Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik (1833) Antona Murka, v katerem je botanično izrazje izkazano po Linnéjevem sistemu z latinskimi imeni. Slovenci (Matej Cigale, Matija Dolenc, Fran Miklošič in Ivan Navratil) so sodelovali pri izdaji Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs, ki je izšla leta 1853 in vsebuje tudi slovensko izrazje. V splošnem slovarju Mateja Cigaleta (1860) Deutsch-slovenisches Wörterbuch so termini že označeni z imeni strok. V zadnji tretjini 19. stoletja sta izšli Cigaletova Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča (1880) in Nemško-slovenska pravna terminologija Janka Babnika (1894).

¹⁴ Že leta 1911 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Društvo inženirjev in arhitektov, v njegovem okviru pa leta 1912 terminološka komisija, ki jo je vodil Karel Dragutin Gustinčič. Ta je zbirala gradivo za izdelavo nemško-slovenskega tehniškega slovarja. Zbrana kartoteka je obsegala ok. 50.000 izrazov. Razvoj slovenske terminologije pa so pospešile praktične potrebe v novi državi in ustanovitev univerze v Ljubljani (1919). V 1. polovici 20. stoletja je izšlo več nemško-slovenskih (pošta, železnica, sokolstvo, obrt in trgovina, parni stroji, avtomobilizem, smučanje, fotografija, lesarstvo, tiskarstvo in knjigoveštvo, sodna medicina, rudarstvo in metalurgija, kemija, botanika, zoologija, muzikologija, pravo), pa tudi samo slovenskih terminoloških slovarjev in leksikonov (trgovsko-gospodarski, menični, lovsko-ribiški, medicinski, filozofski ipd.). (Humar 1999)

¹⁵ Skrb za slovenski jezik pa je seveda tudi danes temeljna naloga Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki “organizira raziskovalno delo, tudi z univerzami in drugimi raziskovalnimi organizacijami, zlasti na področjih, ki so pomembna za poznavanje naravne in kulturne dediščine slovenskega naroda, za razvoj njegovega jezika in kulture” (<http://www.sazu.si/o-sazu.html>). Zakaj je to treba poudariti? SSKJ je vseskozi podpirala Slovenska akademija znanosti in umetnosti in osebno njeni predsedniki, zlasti Fran Ramovš in Josip Vidmar. Slovar, ki ga zdaj načrtuje Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, je velik projekt, ki bo prav tako potreboval močno oporo.

zadnje knjige sodelovalo zelo veliko slovenskih strokovnjakov. Delo za terminologijo v SSKJ se je začelo v 60. letih prejšnjega stoletja z izpisovanjem strokovne literature. Strokovnjaki so na podlagi izpisov iz različnih del, Slovenskega pravopisa (1950, 1962) in lastnega dopolnjevanja izpisanega gradiva izdelali geslovnike za posamezna področja. Na tak način je bilo zajetih okoli sto področij. Terminom naj bi bili vsi dodali tudi razlage. Nekateri so to storili, večji del pa ne. (Leder Mancini, 1984)

Ko se je sredi 60. let začela redakcija SSKJ, so uredniki ugotovili, da tako pripravljene terminološke gradiva ni mogoče kar enostavno vključiti v slovarske članke. Razlage so bile zelo heterogene, pri zajemu gradiva so bila uveljavljena različna načela, vrednotenje sinonimov je bilo preveč subjektivno, neredko pa terminolog sinonimov ni zajel ali pa jih ni ovrednotil ipd. (Leder Mancini, 1984) Že med redakcijo prve knjige je bil vpeljan drugačen način sodelovanja s strokovnjaki, ki je veljal do konca dela za slovar. Uredniki so pisno in ustno poizvedovali o terminu pri enem ali več strokovnjakih, vnaprej so se izdelale razlage za sorodne pojme, za pojme iste ravni. Delo je potem potekalo tako, da je urednik določenega izraza pripravil vprašanje za zunanje strokovnjake. To se je dalo terminologinji,¹⁶ ki je organizirala prepis in vprašanje poslala po pošti. Pošta se je protokolirala. Del razlag pa je skupaj z ustreznim strokovnjakom vnaprej pripravila terminologinja, vendar tudi te niso bile takšne, da bi jih kar enostavno prečitali v redakciji, saj je bilo terminološki pomen zmeraj treba uskladiti s splošnimi in drugimi terminološkimi pomeni iztočnice. Strokovnjak, ki smo ga imenovali terminolog, je navadno prišel na pogovor ali pa je odgovoril pisno. Pogosta so bila tudi telefonska preverjanja. Vse to je vzelo kar precej časa. Tako delo je od urednikov zahtevalo ne samo slovaropisno znanje in vsaj delno poznavanje stroke, iz katere je izhajal termin, ampak tudi sposobnost komuniciranja. Temu načinu dela se tudi pri novem slovarju ne bo mogoče odpovedati.

Pri novem slovarju bo po mojem mnenju najbolje, da bo glede na tehnične možnosti terminološko preverjanje v celoti opravil urednik. Ne bo več potrebno prepisovanje, protokoliranje, oddajanje pošte in potem spet protokoliranje in razdeljevanje odgovorov ipd. Elektronska pošta bo omogočila veliko hitrejše komuniciranje. Mogoče je seveda povpraševanje organizirati tudi drugače, recimo s posebno stranjo na svetovnem spletu, ki pa bi jo bilo treba urejati, torej bi bil spet potreben posrednik med urednikom in terminološkim svetovalcem. Gotovo pa bo moral imeti program za urejanje slovarskega gradiva možnost zaznamka, katero terminološko vprašanje je še odprto.¹⁷

Za terminološko svetovanje bo potrebno za vse stroke, ki jih bo vseboval slovar, poiskati strokovnjake, ki bi bili pripravljeni sodelovati.¹⁸ Za to bo treba zagotoviti ustrezna sredstva in določiti, kakšna količina odgovorov se plača oziroma kdaj se svetovalec navede kot soavtor. O tem govorim zato, ker tudi zdaj, ko že imamo SSKJ in veliko več specialnih slovarjev, ne bo mogoče razlag kar prepisati. Če nič drugega, ima vsak slovar svoj način razlaganja in prikazovanja sistematike. Prav tako je po mojem nemogoče, da bi razlage vzeli iz še tako dobrega gradiva v korpusu. Tudi definicije v učbenikih ne bodo ustrezne. Težave bi bile enake. Upoštevati pa je treba tudi avtorske pravice.

¹⁶ To delo je najdlje opravljala Zvonka Leder Mancini. Njeno delo je pri zadnji knjigi nadaljevala Borislava Košmrlj - Levačič.

¹⁷ Za novi slovar bo vnaprej treba izdelati zasnovo in nato računalniški program za obdelavo slovarskega gradiva.

¹⁸ Za to bi se bilo smiselno posvetovati s Sekcijo za terminološke slovarje, saj z njo sodeluje ok. 150 zunanjih strokovnjakov različnih strok.

Če se bo izhajalo iz SSKJ, bo treba celotno terminološko gradivo pregledati s strokovnega in leksikografskega stališča, popraviti napake in razlage posodobiti glede na nova dognanja znanosti, politične in družbene spremembe. Pri tem bodo redaktorjem verjetno v delno pomoč kritike in popravki, ki so jih v glavnem leta 1988 za nekatera področja pripravili terminološki sodelavci in drugi strokovnjaki.¹⁹ Seznam je objavljen v članku Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (Müller, 1996: 187–234). Gradivo hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.²⁰

Ker bo treba dodati nova področja, bo do zdaj upoštevana verjetno potrebno nekoliko okrniti, npr. tista, ki imajo zdaj samostojne slovarje oziroma niso več tako središčna glede na spremenjeni način življenja (npr. botanika, medicina) ipd. Novi slovar naj bi glede terminologije nekoliko razbremenil tudi splošni terminološki slovar, ki ga bo v istem času začela izdelovati Sekcija za terminološke slovarje. Zelo pomemben vir bosta tudi slovar novega besedja, ki ga zdaj izdeluje Leksikološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, in kartoteka zanj.

Za delo pri splošnem slovarju slovenskega jezika in pri splošnem terminološkem slovarju bo potrebno izdelati seznam terminoloških slovarjev, ki so izšli vsaj zadnjih 20 ali 30 let.²¹ Seznam bi moral biti na voljo na spletu in bi se moral stalno dopolnjevati.²² Tam bi morala biti objavljena tudi večina izdanih terminoloških slovarjev in že obdelanih pojmovnih skupin za terminološke slovarje, nastajajoče v Sekciji za terminološke slovarje in drugod.²³ To bi redaktorjem močno olajšalo in skrajšalo iskanje informacij.

SSKJ je prikazal terminologijo več kot 80 strokovnih področij. V seznamu področij je v oklepaju navedeno število pojavitev v slovarju, SP, če ima označevalnik tudi Slovenski pravopis 2001, in zvezdica, če je poimenovanje označevalnika v SP poslovenjeno:

adm. = administracija (165 *), aer. = aeronavtika (118 *), agr. = agronomija, agrotehnika (1290 *), alp. = alpinistika (262 + SP), anat. = anatomija (716 + SP), antr. = antropologija (70 + SP), arheol. = arheologija (179 + SP), arhit. = arhitektura (199 + SP), astr. = astronomija (199 *), avt. = avtomobilizem, avtomehanika (238 + SP), biblio. = bibliotekarstvo, bibliografija (68 + SP), biol. = biologija (739 + SP), bot. = botanika (1641 *), čeb. = čebelarstvo (213 + SP), ekon. = ekonomija (626 *), elektr. = elektrotehnika (742, ki je ob začetku računalništva označeval tudi termine s tega področja, + SP), etn. = etnografija, etnologija (438 *), farm. = farmacija, farmakologija (140 *), filat. = filatelija (39 + SP), film. = filmski izraz (146 + SP), filoz. = filozofija (476 + SP), fin.

¹⁹ Maca Jogan: politologija in sociologija, Janko Kavčič: kemija, Ivan Klemenčič: muzikologija, Ciril Kržišnik: pravo, Lev Milčinski: psihiatrija, Avgust Munda: pravo, Jože Paradiž: tiskarništvo, Andrej Paulin: metalurgija, Miloš Pavlič: biologija, Jelka Pirkovič: urbanizem, Pavla Ranzinger: astronomija, Oton Sajovic: geometrija, Vlasto Simončič: fotografija, Anton Strle: religija, Andrej Šavli: šolstvo, Pavle Šegula: alpinizem, Anton Širca: anatomija, Andrej Šmalc: kemija, Ivan Turk: ekonomija, Drago Ulaga: šport, Bogomil Vargazon: medicina, Jan Vitek: arhitektura, Marija Vogelnikova: koreografija.

²⁰ Žal si tega gradiva nisem mogla ogledati, ker ga ni bilo mogoče najti.

²¹ Seznam že pripravlja Sekcija za terminološke slovarje.

²² Vse novejšje terminološke slovarje, ki niso objavljeni na spletu, bi moral Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša kupiti. Zaradi finančnih problemov smo tu že kar precej v zaostanku.

²³ K večji dostopnosti terminološkega gradiva bo prispeval tudi projekt, pri katerem sodelujejo Amebis, Filozofska fakulteta idr. Ko bo uresničen, bo na spletu dostopna večina obdelanega terminološkega gradiva, tudi diplomske naloge, ki obravnavajo določeno terminologijo.

= finančništvo (306 + SP), fiz. = fizika (941 + SP), fot. = fotografija (211 + SP), friz. = frizerstvo (19 + SP), gastr. = gastronomija, kuharstvo (443 *), geod. = geodezija (39 + SP), geogr. = geografija (406 *), geol. = geologija (210 + SP), geom. = geometrija (210 + SP), gled. = gledališče (210 + SP), gost. = gostinstvo (40 + SP), gozd. = gozdarstvo (262 + SP), grad. = gradbeništvo (403 + SP), igr. = igre (za zabavo) (128 *), jur. = juridični izraz (1417 *), kem. = kemija (999 + SP), kor. = koreografija (39 *), kozm. = kozmetika (51 + SP), les. = lesarstvo (335 + SP), lingv. = lingvistika (1235 *), lit. = literarna teorija, literarna zgodovina (581 *), lov. = lovstvo (350 + SP), mat. = matematika (584 + SP), med. = medicina (1793 *), metal. = metalurgija (295 + SP), meteor. = meteorologija (199 *), min. = mineralogija (336 + SP), mitol. = mitologija, zlasti slovanska (23 *), mont. = montanistika (129 *), muz. = muzikologija (808 *), navt. = navtika, pomorstvo (396 *), num. = numizmatika (58 + SP), obl. = oblačilna stroka (75 + SP), obrt. = obrtništvo (386 + SP), pal. = paleontologija (55 + SP), papir. = papirništvo (93 + SP), ped. = pedagogika (151 + SP), petr. = petrografija, petrologija (169 *), polit. = politika (169 + SP), psih. = psihologija (176 + SP), psiht. = psihiatrija (84 + SP), ptt = pošta, telegraf, telefon (213), rad. = radiotehnika, radiotelevizija (134 + SP), rel. = religija, zlasti rimskokatoliška (1007 *), rib. = ribištvo (121 + SP), soc. = sociologija (135 *), strojn. = strojništvo (412 + SP), strok. = strokovno (?²⁴ + SP), šah. = šahovski izraz (246 + SP), šol. = šolstvo (500 + SP), šport. = športni izraz (977 + SP), teh. = tehnika (1513 + SP), tekst. = tekstilna stroka (400 + SP), tisk. = tiskarstvo (276 + SP), trg. = trgovina (? + SP), tur. = turizem (65 + SP), um. = umetnost, umetnostna zgodovina (452 + SP), urb. = urbanizem (59 + SP), usnj. = usnjarstvo (87 + SP), vet. = veterina (435 + SP), voj. = vojska (591 + SP), vrtn. = vrtnarstvo (? + SP), zal. = založništvo (66 + SP), zgod. = zgodovina, zgodovinske pomožne vede (637 + SP), zool. = zoologija (1504 *), žel. = železnica (206 + SP).

V SSKJ so najpogostejši termini z označevalniki: med. (1793), bot. (1641), teh. (1513), zool. (1504), jur. (1417), agr. (1290), lingv. (1235), rel. (1007).

Od 500- do 1000-krat so uporabljeni naslednji označevalniki: šport. (977), kem. (999), fiz. (941), biol. (739), elektr. (742), anat. (716), zgod. (637), ekon. (626), voj. (591), mat. (584), lit. (581), šol. (500).

Nekateri izrazi imajo oznako nestrok. = nestrokovno (54 + SP), poljud. = poljudno (131), strok. = strokovno (?²⁵ + SP) in žarg. = žargonsko (1141 + SP). Kot poljudni izrazi so bili označeni izrazi v širši rabi, stroka pa jih zavrača. Kot nestrokovni pa tisti, ki se sicer uporabljajo, vendar jih novejša terminologija zavrača.

Z označevalnikom rad. so bili označeni tudi pojmi, ki so se nanašali na televizijo, z elektr. pa tudi še sicer redki računalniški pojmi.²⁶

²⁴ Zaradi napak v elektronski obliki SSKJ ni mogoče avtomatično ugotoviti, koliko je trgovsko, vrtnarsko in strokovno označenih iztočnic ali pomenov.

²⁵ Zaradi napak v elektronski obliki SSKJ ni mogoče avtomatično ugotoviti, koliko je trgovsko, vrtnarsko in strokovno označenih iztočnic ali pomenov.

²⁶ Če slovarsko delo nastaja dlje časa, se močno spremeni življenjsko okolje govorcev določenega jezika, razvijejo se znanosti, ki jih prej sploh ni bilo, pojavijo se novosti. Ves čas nastajanja SSKJ se je močno razvijalo računalništvo, vendar je postalo del vsakdana ob zadnji knjigi in po njenem izidu. Od splošnih izrazov je npr. zanimiv *disko*. Med redakcijo prve knjige tovrstni lokali niso bili pogosti. Potem v 70. in 80. letih 20. stoletja je poimenovanje zaradi pogostosti tovrstnih zabavišč zelo manjkalo v SSKJ. Ko pa je bil *disko* vključen v dodatek 5. knjige, ki je izšla leta 1991, so bili ti lokali že v zatonu.

Primeri:

- **naslov** elektr. naslov celice *število, simbol, ki označuje mesto pomnilne celice v pomnilniku (elektronskega) računalnika*
- **niz** elektr. niz podatkov *urejena skupina podatkov pri (elektronskem) računalniku; izhodni, vhodni niz podatkov*

K t. i. stilno-plastnim označevalnikom sta bila uvrščena publicistično²⁷ in žargonsko. Publicistični so bili ne termini iz publicistike, ampak zlasti s stilnega stališča neustrezni izrazi, ki se uporabljajo v sredstvih javnega obveščanja.

V SSKJ se žargonsko (žarg.) pojavlja kot samostojna oznaka (prim. *bajbaj, bariton, bermudke, brezveznik, bolniški stalež*) ali v kombinaciji s strokovnim označevalnikom (*bypass, centerfor, debelinka, stradivarka*).²⁸ Ž žargonsko so bili označeni nestandardizirani strokovni izrazi in slengizmi, kar bo treba ločiti. Marsikateri sodobni terminološki slovar loči od standardiziranih terminov profesionalizme in žargonizme. V nekaterih slovenskih terminoloških slovarjih so profesionalizmi označeni kot strokovnopogovorni ali strokovni izrazi. To vprašanje bo zlasti treba rešiti, če bo gradivo tudi iz govorjenega jezika.

Katera področja bo moral vsebovati novi slovar, da bo odrazil znanje sodobnega časa?

Zanimiva je primerjava izbora in poimenovanja označevalnikov v Slovenskem pravo-
pisu 2001 (SP). Ta ne prinaša nobene nove znanosti ali stroke. Ohranjena so vsa
področja. Del označevalnikov je poslovenjen:²⁹ družboslovje, glasbeno, gospodarstvo, jeziko-
slovje, kamninoslovje, kmetijstvo, kovinarstvo, kuharstvo, lekarništvo, letalstvo, pomorstvo, pravniško,
rastlinstvo, rudarstvo, slovstveno, uradno, versko, vremenoslovje, zdravstvo, zvezdoslovje, žival-
stvo. Dodana sta dva nova označevalnika: ples in računalništvo, eden od označevalnikov
pa je preimenovan: igr. je v SSKJ razvezan kot igre (za zabavo), v SP pa je igralništvo,
kar nas seveda preveč spominja na igralnice. Tako označeni termini pa se nanašajo na
igranje kart, ne pa na igralnice: *ajnc, solo, štih, talon, tarok, vzetek*.

Od domačih del primerjajmo še Veliki slovar tujk. V njem so glede na SSKJ novi
naslednji označevalniki: biokemija, ekologija, elektronika, fiziologija, fizikalna kemija, genetika,
informatika, liturgija, logika, mikrobiologija, promet, računalništvo, telekomunikacije, teologija.

V novejših tujih slovarjih je kar nekaj področij, ki jih v SSKJ in tudi v SP še ni. V

²⁷ Ta oznaka je bila deležna veliko kritik.

²⁸ **bájbáj** medm. (a-a) žarg. *izraža pozdrav pri slovesu; nasvidenje*: sporoči mi, bajbaj
báriton -a m (a) *moški glas med tenorjem in basom*: poje bariton; dramatski bariton // nav. mn.,
žarg. *baritonist*: nastopali so lirični baritoni

bermúdke bermúdk ž mn. (u) žarg. *kratke, skoraj dokolenske hlače; bermuda hlače*: obleči
bermudke

brezvéznič -a m (e) žarg. *nepoznavalec, nestrokovnjak*: brezveznikov tam ne rabijo

stálež • žarg. *dobil je tri dni bolniškega staleža bolniškega dopusta*

bypass -a [bájpás] m (a-a) žarg., med. *obvod, ki nadomešča obolelo žilo, oboleli del prebavnega
trakta*: bolnik z bypassom / narediti bypass; dvojni bypass

cénterfór in cēnterfór -a [tər] m (e-ø; e-ø) žarg., šport. *igralec v sredini napadalne vrste pri
nekaterih igrah z žogo; srednji napadalec*

debelinka -e ž (i) žarg., les. *debelinski skobeljnik*: mizarski stroj s poravnalnikom in debelinko
stradivárka -e ž (a) žarg., muz. *violina, izdelana v delavnicah družine Stradivari*: igrati na
stradivarko

²⁹ Mislim, da ne zmeraj najbolj posrečeno, npr. lekarništvo gotovo ne zajema farmacije v
celoti.

Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost so taka področja: diplomacija, prevoz, ekologija, fiziologija, gnozeologija, jedrska fizika, katoliško, kriminalistika, krščansko, kibernetika, logika, marksizem, živilstvo. Upoštevani sta elektrika in elektrotehnika.

Krátký slovník slovenskeho jazyka ima glede na SSKJ naslednje nove označevalnike: biokemija, slaščičarstvo (pri nas gastronomija ali kuharstvo), cerkveno, diplomacija, prevoz, ekologija, energetika, estetika, farmakologija, genetika, grškokatoliški, gramatika, hidrografija, informatika, kapitalizem, katoliški, lončarstvo, čipkarski, literarnovedni, liturgični, logika, slikarski, mehanični, metrika, motoristični, obutveno, optika, sadjarstvo, sredstva javnega obveščanja, živilstvo, publicistika, stilistika, telesna vzgoja, televizija, teologija, računovodstvo, vinarstvo, vodno gospodarstvo, likovna umetnost, zlatarstvo.

Najnovejši slovaški slovar velikega obsega, Slovník slovenského jazyka, pa obsega po prvi knjigi (A–G) naslednja znanstvena in strokovna področja, ki jih SSKJ ni imel: biokemija, cerkveni izraz, slaščičarstvo, diplomatski izraz, prevoz, ekologija, elektronska komunikacija, okoljevarstvo, farmakologija, fonetika, fiziologija, genetika, informatika, kartografija, keramika, krojaštvo, logika, motorizem, avtomobilizem, optika, statistika, žurnalistični izraz.

Nekatera od teh področij bo treba prikazati tudi v novem splošnem slovarju slovenskega jezika.

Veliko sprememb bo potrebnih tudi pri izrazih, ki sicer niso bili označeni kot termini. Njihova raba je bila omejena ali določena s t. i. pojasnili, ki pa močno odsevajo ideologijo tistega časa.³⁰

Primeri:

politehnika 1. v nekaterih deželah (podčrtala M. H.) *višja ali visoka šola za tehnične vede*

rotarijec v nekaterih zahodnih deželah (podčrtala M. H.) *član rotarijskega kluba*

skavt v nekaterih deželah (podčrtala M. H.) *član mladinske organizacije, gibanja, ki si prizadeva oblikovati zdravo, iznajdljivo osebnost zlasti z življenjem v naravi*

bankrot v kapitalistični ekonomiki (podčrtala M. H.) *ustavitev izplačil, gospodarski polum, stečaj*

delnica v kapitalistični ekonomiki (podčrtala M. H.) *vrednostni papir, ki izkazuje pravico do deleža pri glavnici in dobičku delniške družbe*

dividenda v kapitalistični ekonomiki (podčrtala M. H.) *del dobička delniške družbe, ki ga dobi delničar na posamezno delnico*

Pri nekaterih terminih bodo potrebne spremembe razlag zaradi ideološkega vrednotenja oziroma bo treba take razlage opremiti z ustreznimi pojasnili, npr. v marksizmu ipd.

Primer:

konservativec ♦ polit. *pripadnik konservativne, nazadnjaške* (podčrtala M. H.) *stranke, desničar*

³⁰ Prav zaradi tega je SSKJ zelo zastarel. Zelo me čudi, da t. i. občasopisna izdaja SSKJ – menda pred dvema letoma – ni doživela večjega kritičnega odziva. Skrbi me, da so bralci časopisov slovar kupili samo kot okras za knjižno polico, še bolj pa to, da večine Slovencev jezik ne zanima več. Po drugi strani pa je seveda neodpušljivo, da se SSKJ ni obnavljal oziroma da je bilo zaustavljeno delo za izdelavo enozvezkovnika v 90. letih 20. stoletja, čeprav so se študije posameznih slovarskih elementov že pripravljale.

kapital ♦ ekon. vrednost, ki služi za prilaščanje presežne vrednosti z izkoriščanjem meznega dela

Pri terminih, ki so bili predstavljeni izrazito ideološko, pa bodo potrebne večje korekture.

Primer:

plača

1. do 1965 *vsota, ki jo na določena razdobja dobi zaposleni za svoje delo*
2. pog. *osebni dohodek*
3. v kapitalistični ekonomiki *plačilo za delo, navadno umsko, ki ga opravi nameščenec ali uslužbenec za delodajalca*

♦ ekon. giblivi del plače *ki se spreminja glede na delovni, poslovni uspeh, življenjske stroške*

Pri prevzemanju terminologije iz SSKJ bo potrebno tudi temeljito razmisliti, kaj od tistega, kar je bilo značilno samo za nekdanjo Jugoslavijo in njeno družbenopolitično teorijo, še sprejeti v novi slovar.

Primer:

sindikat 1. *družbena organizacija delavskega razreda, ki si prizadeva za uresničevanje socialističnih samoupravnih odnosov in za varstvo gospodarskih, družbenih, pravnih interesov delovnih ljudi*

interesen samoupravna interesna skupnost *skupnost, v kateri delovni ljudje določene dejavnosti in uporabniki te dejavnosti usklajujejo skupne interese*

Prav zaradi teh pojasnil, ideoloških razlag in ideoloških prikazov je slovar najbolj zastarel.

Pri razlagah terminov in neterminov bo potrebno razmisliti, kako z njimi izraziti stvarnost 21. stoletja. Primer: *mačka* je v SSKJ opisana kot *domača žival, ki lovi miši*. Ta pomen pa je v sodobnem času 'whiskas mačk' najbrž res neustrezen, kot pravi Anna Wierzbicka (Nikolić Hoyt, 2004), ki opisuje mačko kot žival, ki živi v človekovem stanovanju, ob človeku in jo ima ta zlasti za ljubkovanje. Naš opis mačke v SSKJ je iz drugega konteksta: iz ruralne družbe.

Korpusi, ki so zdaj na voljo, po moji oceni ne bodo zadoščali za izbor terminov. Za nova strokovna področja in tudi za v SSKJ že upoštevana bo potrebno novo gradivo iz primarnih virov: srednješolski učbeniki, poljudne in tudi strokovne revije in knjige (Proteus, Zdravje, računalniške revije, Planinski vestnik, Gea ipd.). Kot sekundarno gradivo pa bodo, kot je bilo že navedeno, slovaropisci lahko uporabili terminološke slovarje.

Navedenke in gradivo

Janko BABNIK, 1894: *Nemško-slovenska pravna terminologija*. Wien.

Matej CIGALE, 1860: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*. Laibach: J. Blasnik.

Matej CIGALE, 1880: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Ljubljana: Matica slovenska.

Marjeta HUMAR, 1999: *Enciklopedija Slovenije Š–T*. Iztočnica Terminologija.

Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. 1853. Wien.

Krátky slovník slovenského jazyka. 2003. Bratislava.

Zvonka LEDER MANCINI, 1984: *Terminologija*. Interna publikacija Inštituta za slovenski jezik.

Ivan MASÁR, 1991: *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava: Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Jakob MÜLLER, 1996: Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (1960–1992). *Razprave 15*. Ljubljana: Razred za filološke in literarne vede. Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Anton MURKO, 1833: *Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik*. Gradec.

Anja NIKOLIĆ HOYT, 2004: *Konceptualna leksikografija. Prema tezaurusu hrvatskoga jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Maks PLETERŠNIK, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.

Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V. 1970–1991. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Slovenski pravopis. 1950. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Slovenski pravopis. 1962. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Slovenski pravopis. 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Slovník slovenského jazyka. A–G. 2006. Bratislava.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2001. Praga.

Veliki slovar tujk. 2002. Ljubljana: Cankarjeva založba.

<http://www.sazu.si/o-sazu.html>

RAZPRAVA

J. MÜLLER: Področja biologija, zoologija in še nekatera so v SSKJ kar dobro zastopana, enako tudi okolja, v katerih se izraz uporablja. Nekateri oznake pa bo treba odstraniti, zlasti pojasnila, v katerih gospodarskih in političnih sistemih se posamezni strokovni izrazi uporabljajo, nekaterim pa bo treba pripisati, kot je rekla že dr. Buzássyová, da so se uporabljali v socialističnem sistemu. Ko smo bili v tistem sistemu, taki izrazi niso potrebovali posebnega pojasnila, zdaj pa jih bo potrebno opremiti s podatkom o okolju. Presenetljivo pri terminologiji je pravzaprav to, da so v terminologiji edini pravi sinonimi predvsem na relaciji domače – tuje. In potrebno jih je upoštevati bolj objektivno glede na dejansko rabo v jeziku ali glede na osnovno izhodiščno načelo urejanja slovarja.

M. HUMAR: Zelo zanimivo s stališča našega slovarja: prej smo imeli pojasnilo v kapitalistični ekonomiki, v kapitalizmu in tako naprej. Zdaj pa se v tujih slovarjih, na primer slovaškem, pojavlja v komunizmu. Treba bo pregledati pojasnila in jih spremeniti.

K. BUZÁSSYOVÁ: K zadnji temi bi želela dodati, da se želimo izogniti ideologizaciji. Do določene mere to ni mogoče, vendar naši zgodovinarji, ne jezikoslovci, so poka-

zali, da obstaja zelo resen problem definicije fevdalizma. Ne v socializmu in v kapitalizmu, to se enostavno zanemari pri ekonomskih in finančnih terminih. Področje financ je bilo nerelevantno zaradi gospodarske pomoči in ker cene niso bile realne. Izkazalo se je, da je treba definirati tudi vsebinske pojme, kot so *fevdalizem*, *elita*, *eliten*. Nekdaj so imeli zelo negativno konotacijo, danes pa se pri nas in tudi v Sloveniji uporabljajo *znanstvene elite*, *politične elite*, *umetniške elite* brez negativne konotacije, samo v pomenu najvišje skupine ljudi.

Zelo podpiram, da bi uradne kodificirane oziroma standardizirane termine, ki so pogosto v skladu z dogovori terminoloških komisij, tudi mednarodnih, ki imajo dobro kodificirane pojme iz anatomije, biologije ali genetike, razlikovali od profesionalizmov, ki niso standardizirani, a se pogosto uporabljajo, tako imamo na primer označevalnik hud. profesionalizmus, na primer *dychári: hráči, ktorí hrajú na dychových nástrojoch*. To niso standardizirani izrazi, kljub temu bi jih še vedno lahko imeli za del knjižnega jezika v širšem smislu, ne pa slenga.

Termin sleng raje uporabljamo za splošni podstandardni sleng, ne pa v okviru interesnih ali profesionalnih slengov. V okviru terminologije je težko povedati, da je neki termin redek ali pogost. Pri izbiri terminov za splošni razlagalni slovar ne bi vključili obrobni terminov. Vključujemo tiste iz poljudnoznanstvene sfere ali publicistike na televiziji, pa tudi tiste, ki so zelo pomembni za posamezno stroko, čeprav jih ne uporabljajo na televiziji, ali pa jih uporabljajo samo strokovnjaki, pa so vendarle osnovni termini določene stroke.

A. VIDOVIČ MUHA: Pomembno se mi zdi ponovno razmisliti, kaj je terminologija. Zelo razvito upravno-pravno področje nam ponuja nabor leksemov, ki imajo terminološke lastnosti, vzemimo pojme *potni list*, *osebna izkaznica*, *tekoči račun*, *kreditna kartica*. Veliko je pojmov, ki so enopomenski, ki niso konotativni, torej sobesedilo ne vpliva na njihov pomen, nimajo sinonimov (tu se že odpira vprašanje proti žargonizmu). Imamo veliko skupino pojmov, ki sodijo v upravo. Ali je uprava terminološko področje? Kot potrebno se kaže uvesti oznako upravno oziroma ponovno premisliti, kaj pod terminologijo sodi, če takih tipov, kot sem jih navedla, ne bi obravnavali kot terminološke pojme.

Žargonizmi in slovar slovenskega jezika: zavedati se moramo, da v času, ko se je sprejemala zasnova SSKJ-ja, preden je prva knjiga sploh izšla, nista bila v slovenski teoriji ločena pojma sleng in žargon. Ločitev je prinesel Gjurinov članek, mislim, da iz leta 1972, z zanimivo rešitvijo; od takrat dalje bi se morali zavedati, da je žargon (nižje)pogovorni »termin«. So določene stroke, ki so tako pogoste, da ustvarjajo medvrstne sinonime, knjižno proti neknjižno, vsaj sama tako razumem. Tretja zadeva je vprašanje Slovarja slovenskega pravopisa glede na SSKJ in uskladitev oznak oziroma kvalifikatorjev po starem, zdaj vidim, da govorite o označevalcih ...

M. HUMAR: Označevalnikih.

A. VIDOVIČ MUHA: ... kvalifikatorji, tako smo včasih rekli. V SSP pogrešam to, kar ima SSKJ izredno elegantno izpeljano: razlago uporabljenih označevalnikov, torej kvalifikatorjev, čeprav je bil čas šestdesetih let začetniški in, kar se tiče jezikoslovja, prelomen v tem smislu, da se je začel drugačen pogled na jezik. Veljalo je načelo, da so se uporabljeni kvalifikatorji pojasnili; plača se prebrati razlage, kako naj razumemo pogovorno, knjižno, ekspresivno, slabšalno idr. V SSP nimamo te časti 50 in več let po SSKJ. Lucidne oznake, vendar brez opredeljenosti.

Sama ne bi govorila o slovenjenju, ampak o kalkiranju. To je prototip kalkov, tako kot je viktimologija žrtvoslovje in starinoslovje arheologija. Ne vem, če smo s tem naredili kakšno uslugo kulturi slovenskega knjižnega jezika.

Nujno potrebujemo splošni slovenski terminološki slovar, če želimo ohraniti slovenski strokovni jezik, jezik srednjih šol in deloma tudi univerze. Slovar, v katerem bo več terminologije, kot je lahko spravimo v splošni standardni slovar. Ob slovarju, o katerem danes govorimo, se moramo, če nam je kaj do strokovnega jezika in posredno do knjižnega jezika, pogovarjati tudi o splošnem terminološkem slovarju. Ni ga tako težko narediti. Zelo preprost stavek sem zdaj izrekla, ampak zdi se mi, da bi se ga upala vsaj v smislu nabora gradiva utemeljiti.

M. HUMAR: Najprej o kalkiranju, lahko tudi tako rečemo, na drugi strani si pa prizadevamo, da bi imeli slovensko izrazje. Namesto gastronomija je kuharstvo. Namesto farmacija je lekarništvo. Seveda vsi ti izrazi niso popolnoma ustrezni, ampak o tem nisem želela govoriti. Navtika je pomorstvo, botanika je rastlinstvo itn. Na eni strani je to korak naprej k bolj slovenskemu, na drugi strani pa k bolj nejasnemu in ne popolnoma točnemu.

Zadnji stavek, da splošnega terminološkega slovarja ni težko narediti ... Mogoče ga je narediti, da ga pa ni težko narediti, pa ne verjamem.

A. VIDOVIČ MUHA: Se strinjam.

M. HUMAR: Tu je še problem dolgosti izdelave takega slovarja. Če bo vsa ta terminologija prišla skupaj, je to velik projekt. Druga stvar pa je tale: na Slovenskem nekatere stroke do osamosvojitve niso razvijale svoje terminologije – je niso mogle, na primer farmacija. Danes si farmacija ne želi, da bi imela slovar, recimo, skupaj z medicino in ne vem, s čim še, ampak želijo najprej izdelati svoj slovar. To so želje strokovnjakov. Rekla si, da je potrebna upravna terminologija. Se strinjam. Nasploh pa manjkajo slovarji družboslovnih strok. Tukaj so problemi zelo veliki. Sociologija bi morala imeti svoj slovar in marsikatera od teh strok tudi. Nekatere že izdelujejo slovarje, na primer slovar izrazja odnosov z javnostmi. Na družboslovnem področju je bilo manj narejenega kot na naravoslovnem in tehničnem.

A. VIDOVIČ MUHA: Ko tehtamo, kaj je prednost: interes strokovnjakov, nekaterih farmaceutov, ali interes javnosti in statusa slovenščine, bi moral biti odgovor hiter in brez kakršnih koli pomislekov.

J. ŠKOFIČ: S terminologijo se ukvarjam v glavnem kot narečjeslovka, se pravi z narečno terminologijo, tudi z narečnim žargonom. Tudi sama sem se pri tem delu večkrat spraševala, kaj sploh je termin. Dejstvo je, da se to, ali beseda ali besedna družina spada v terminologijo, spreminja v času in prostoru. Stvari, ki so nekoč bile del vsakodnevne sporazumevalnega jezika, so danes postale termini za neko področje, ki je bilo nekoč del vsakdanjega življenja, na primer domače obrti, in obratno: stvari, ki so bile še pred desetimi leti čisti neologizmi, čisti termini, ki so jih poznali samo najožji strokovnjaki, so danes že stvar vsakodnevne sporazumevalnega jezika. Na primer računalniški termini. Spet je vprašanje, katere termine moramo dati v splošni slovar. Tisti, ki se s kako stroko ne ukvarjamo, nam je dovolj manj terminov, tisti, ki so strokovnjaki na kakem področju, pa rabijo več. So tudi stvari iz čisto vsakdanjega sporazumevalnega jezika, ki rabijo strokovno razlago.

Pri delu za Slovenski lingvistični atlas smo naleteli na besedo *družina*. Tam je razlaga (*zakonska*) zveza dveh ljudi z otroki ali brez njih. Takrat smo se začeli spraševati, ali

je to res dobra in strokovna razlaga, in ugotovili, da bi potrebovali razlago sociologa, ki bi nam znal razložiti, kaj je danes res družina. Tu smo na zelo širokem področju in ni vedno enostavno reči, kaj je termin in kaj ni termin.

A. ŽELE: Z vidika splošnega razlagalnega slovarja je zelo osnovno merilo že sam izbor splošnih leksemov, ki narekuje izbor besednozveznih terminov. Potem, ali obstaja splošna terminologija proti terminološkim gnezdovom? Tu imamo tako kot pri frazeologiji spet večstopenjskost, ker so vedno pogostejše stalne stave že v postopku determinologizacije. Lepo je bilo izpostavljeno področje, ki je podvrženo posplošeni terminologiji: uprava, pravna stroka, računalništvo in deloma tudi mogoče biokemija in ekonomija. Drugo pa je, kaj gre v tak slovar kot posebna iztočnica, recimo *forenzik*, *borelioza*, torej splošna terminologija kot slovarska iztočnica v splošnorazlagalnem slovarju. Do kod? Tukaj se stvari deloma stikajo in je vredno premisleka.

M. SNOJ: Še enkrat bi omenil splošni terminološki slovar. Jaz sem eden prvih, ki bi ga rad imel. Vidim pa zadrego kolegice Humarjeve, ki ima na grbi, če še jaz ekspresivno rečem, toliko terminoloških slovarjev, da se ne vidi ven, poleg tega jo stroke stalno zasipavajo še z novimi. To je kadrovski problem, ki ga bo treba rešiti na bolj načelni ravni in reči: kar imamo, dokončajmo in se potem zares lotimo splošnega terminološkega slovarja, ki bo pokrival terminologijo srednješolske učenosti, ker bi to naš mladi rod krvavo potreboval, da preden bo vprašan, ne išče točne definicije *celice* v učbeniku, ampak ima že kar slovar, kjer bo našel veljavno definicijo in si jo zapomnil, za kolikor bo treba.

M. HUMAR: S tem se popolnoma strinjam, to podpiram. Ni pa to samo kadrovski problem, je tudi velik finančni problem. Problem je tudi plačevanje zunanjih strokovnjakov, nekateri mlajši ne bodo več sodelovali kar tako. Tako kot govorimo o splošnem slovarju, je treba zagotoviti tudi solidne temelje za splošni terminološki slovar. Pripravljeni smo ga začeti delati tudi drugo leto, če želite, je pa treba zagotoviti osnovne temelje za to.

M. SNOJ: Vsekakor. Če gledam z upravnega, inštitutskega vidika, mislim, da bi bil ravno splošni terminološki slovar bolj poceni od ostalih, kar pomeni, da so definicije terminov, ki jih uporablja srednješolska učenost, manj zapletene od tistih, ki jih imajo znanosti na višjem nivoju, in bi jih slovaropisci, ki imamo vsi srednje šole, morali razumeti in primerno slovarsko predstaviti. Tukaj ne bi potrebovali veliko zunanje pomoči, vsekakor manj kot pri medicinskem ali gledališkem terminološkem slovarju, kjer potrebujemo strokovnjake s tega področja. Biologijo na srednješolski ravni bi se pa verjetno iz učbenikov naučili, kar je novega. No, biologija je nekoliko težka, drugi predmeti so v glavnem lažji. Definicije po učbenikih obstajajo in bi jih morali samo preveriti in uslovariti.

E. KRŽIŠNIK: Niso avtorske, da bi jih bilo treba plačevati. To je zelo pomembno.

J. MÜLLER: Termini so izrazi za pojme na določenih specialnih področjih, za njih pa je potrebno specialno znanje. Če za neki izraz ni potrebno specialno znanje, tako kot je *potni list* ali *vloga*, ki jo je treba oddati na nekem uradu, je to poseben pomen, ki pripada splošnemu jeziku. Težko bi se odločil, da bi take izraze označeval kot strokovne oziroma specialne.

A. VIDOVIČ MUHA: Gre za oznako upravno, uprava pa ima stik z vsemi nami. To je družbeno najširše interesno področje tako z vidika posameznika kot z vidika državne

inštitucije. Res bi se lahko odločili, da upravna terminologija ne bo označena, ker je *potni list* pač *potni list* in konec. Res pa je tudi, da upravna terminologija izkazuje lastnosti terminološke leksike. Moramo ločiti področje, ki sega v večino življenjskih situacij, od specialnih področij.

T. KOROŠEC: Ali je stroka ali kam ga dati, ne sklada se pa z definicijo, da je potrebno posebno znanje. Kdo, za božjo voljo, pa, razen če je specialist za kavbojske filme, ve, kaj je *full* ali *royal flash*. Kako so že slovenski kvartopirci prevedli *bridge* ali še bolj zapletene stvari? To so igre. Drugače pa, Jakob, imaš prav, tako se da, s tem kriterijem se na koncu vedno izmažeš. Samo za igre ne vem, kaj bi z njimi naredil.

A. VIDOVIČ MUHA: Igre je oznaka.

M. HUMAR: Igre imamo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika.

T. KOROŠEC: Ne ime kvalifikatorja, manjka to, da je potrebno posebno znanje.

M. HUMAR: V nekaterih slovarjih imajo poseben označevalnik kvartopirstvo in dajo to kot posebno področje.

J. SNOJ: Res je treba ločevati med definicijo terminologije kot take in med tistim, kar konkretni slovar predstavlja uporabniku kot terminologijo. To, kaj slovar ponuja pod terminologijo, je treba razumeti v okviru konkretnega koncepta. Npr. SSKJ, ki je kot splošni slovar vključeval tudi terminologijo, je pri terminološkem označevanju izhajal iz ocene, kaj je v tolikšni meri splošno rabljeno in znano, da ne potrebuje oznake, čeprav je bila definicija prekrivna s popolnoma strokovno definicijo in jo je potrjeval terminolog. Ne glede na to je terminološka razlaga lahko ostala brez oznake in s tem eksplicitno ni razvidna v slovarju kot terminologija. Ločevati moramo, kaj je slovarski prikaz, ki eno področje besedja izloča s tem, da ga eksplicitno označuje kot terminološko, in kaj je terminološkega v slovarju v tem smislu, da je kot besedje splošno rabljeno, v pomenskosti pa tako kompleksno, da potrebuje potrditev terminologa pri razlagi. Veliko takšnih besed je tudi v splošnem slovarju.

Sodelovanje terminologa pri splošnem slovarju ni omejeno samo na potrditev izrazov z oznako. Vprašanje deleža terminologije v splošnem slovarju je vprašanje zasnove. Glede na jezikovni razvoj zadnjih desetletij bo v načrtovanem slovarju ta delež v primerjavi s tistim pri SSKJ predvidoma povečan, tako z besedjem, ki bo imelo terminološke oznake, kot tistim, ki bo ostalo brez oznake, ker je v splošni rabi. Delež terminologije se zelo povečuje in težko bo določljiva meja, kdaj oznaka in kdaj ne.

Če bo hotel novi slovar uporabniku v tolikšni meri služiti, kot je SSKJ (da bo tako informativen in uporaben; SSKJ je namreč nekaj časa bil tudi priročnik, v katerega se je šlo pogledat, »kaj je kaj«, in se je zelo veliko tudi našlo), bo delež terminologije v njem zelo velik.

K. BUZÁSSYOVÁ: Navezala bi se na kolegico Snoj. V našem novem slovarju je pri takih pojmi, kot je *eufória*, ki ga imate tudi v SSKJ, definicija kot pri determinologizirani, splošni rabi *evforija*. To je relativno nov pojem, vendar ima svojo definicijo. Poleg tega imamo drugi pomen *psych. in lek.*, zato ima več definicijskih oznak. Navedeno je tudi, da ne ustreza objektivni situaciji človeka, ki ima *evforijo*. Potem imamo veliko pojmov brez kvalifikatorjev, čeprav obstajajo v stroki. To smo rešili tako, da imamo i *psych.*, kar pomeni in *psih.* To je pojem, ki se uporablja v vsakdanjem jeziku, uporabljajo pa ga tudi psihologi. Včasih imamo tudi semantizacijo, primere, kako se to uporablja v psihologiji.

J. OREŠNIK: Hvala, to je bila zadnja razprava. Gospa kolegica, bi želeli izreči še sklepno besedo?

M. HUMAR: Če povzamem, novi slovar bo zagotovo imel več terminologije kot Slovar slovenskega knjižnega jezika, če bo hotel služiti uporabniku kot dober priročnik. Za novo terminologijo bo potrebna izbira literature in izpis terminov iz nje, dodati bo treba terminologijo, ki se nanaša na genetiko, okoljevarstvo itd. Verjetno bi bil potreben večji poudarek na družboslovni terminologiji. Pojasnila, ki jih imajo nekateri izrazi, tudi termini v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, bo treba preveriti s sodobnega stališča in ugotoviti, ali so še ustrezna ali ne.

Glede tega, kje prikazovati termine, je način, ki ga je imel Slovar slovenskega knjižnega jezika, zaenkrat kar ustrezen, da se termini prikazujejo kot pomeni ali podpomeni ali pa v terminološkem gnezdu. O vprašanju profesionalizmov in žargonizmov bo tudi treba razmišljati in jih prikazati v slovarju, zlasti če bo upoštevano tudi govorno gradivo.

Andreja Žele

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana

O geslovníku za novi slovar slovenskega jezika

Razlagalni slovar posameznega jezika je kot popisno-razlagalna zbirka najrelevantnejšega besedja povedni in hkrati vplivni jezikovni odraz kulture določene družbe oz. naroda. Torej že izbrano besedišče v geslovníku izraža kulturno-moralno-etično stanje družbe in je odraz celotnega vrednotenja v družbi.

Za geslovník bodo upoštevani gradivni viri v klasični listkovni in elektronski obliki: (1) klasična listkovna kartoteka od l. 1991 naprej zbranega besedja, ki je glede na SSKJ novo ali na novo oz. dodatno opomenjeno, obsega okoli 36 tisoč enot zvrstno različnega besedja – nujna je namreč vzpostavitev razmerja do SSKJ-ja; (2) osnovni referenčni vir je elektronski besedilni korpus Nova beseda; priložnostni izpisi še nastajajo tudi sproti – to je neke vrste sprotna interna elektronska zbirka; dobra orientacija za besedje so tudi elektronski pregledovalniki kot npr. Najdi.si, Google, Wikipedija ipd.³¹

Že na začetku je (tudi v navezavi s SSKJ-jem) treba poudariti, da je temeljno (vse)splošno znano besedišče vendarle zbrano; potrebno pa je seveda časovno ažuriranje pomenja v smislu aktualizacije obstoječe pomenske hierarhije in dodajanja novih pomenov.

Zakaj geslovník?

– Z geslovníkom je zagotovljena večja enotnost, doslednost in kolektivna vednost o besedah, v nasprotnem primeru pa je izbor besed prepuščen sproti individualni presoji urednikov, pri čemer preveč izstopa generacijska pripadnost in druge subjektivne lastnosti posameznika.³² To razmerje, tj. sproti individualni izbor nasproti geslovníku, se ne podre niti pri današnjem spremenjenem načinu dela z besedilnimi korpusi – v obeh primerih je končni rezultat vnaprej izoblikovana in izhodiščna besediščna zasnova za redakcijsko delo; v nadaljevanju pa navadno redakcija vzvratno dokončno dopolni geslovník, če ta seveda obstaja.

Kot osnovna in hkrati izhodiščna gradivno usmerjevalna stopnja je geslovník vključen v izhodišče zasnove oz. koncepta enojezičnega razlagalnega slovarja sodobnega slovenskega jezika kot enotnega in koherentnega dela z informativno-normativno

³¹ Povrstno zbiranje novejšega besedja in sploh pomenja se prakticira že pri nastajanju Slovarja novejšega besedja (SNB). O tem podrobneje v prispevku A. Gložančev, P. Kostanjevec, Novejše besedje slovenskega knjižnega jezika – seznam (A–O), Jezikoslovni zapiski 12/2. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, 89–159.

³² O tem podrobneje v internih slovaropisnih redakcijskih priročnikih, ki so nastali ob SSKJ – 1. Splošne informacije za urednike SSKJ, Inštitut za slovenski jezik SAZU, Leksikološka sekcija, Ljubljana 1981. Različni interni priročniki za urednike so seveda nastajali tudi že v sedemdesetih letih in so za pregled oz. branje dostopni v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, na Novem trgu 4 v Ljubljani.

vlogo. Ena večjih napak v smislu slovarskih načel oz. koncepta je lahko, da že v gradivni zasnovi spregleda pogoste in široko rabljene besede,³³ tudi zato je v izogib temu skoraj nujno imeti premišljeno in pregledno sestavljen geslovník, ki hkrati omogoča tudi sprotno in pregledno nadzorovanje zvrstne referenčne vrednosti vključenega besedišča.

Temeljno načelo pri izdelavi geslovníka je, da se zajame besedišče sodobnega knjižnega jezika z vso rabljeno terminologijo, zlasti splošno terminologijo (tj. predvsem pravno-upravno izrazje, osnovno tehniško, zlasti pa računalniško izrazje, s področja naravoslovnih ved pa zlasti izrazje s področja biokemije in genetike); pomembno je celovito zajetje aktualne publicistike pa tudi zajetje le izbranega zamejskega in zdomskega izrazja. Pri prikazu in obravnavi se seveda mora upoštevati tudi vse pomenske in tvorbenne težnje aktivnega besedišča, vključno z vedno bolj očitno determinologizacijo.

– Vsaj delno so v veljavi merila, ki so bila postavljena za sprejem besede v SSKJ: (1) na prvem mestu je pogostnost (npr. pri SSKJ-ju so bili minimalni prag sprejema besede 4 izpisi), (2) besedo naj izkazuje SP in drugi relevantnejši viri (npr. leksikoni, enciklopedije ipd.), besedje (pojme) črpamo tudi iz leksikonov in enciklopedij, (3) pri besediščnem izboru je navadno pregledanih tudi nekaj vzorčnih slovarjev. Pri besedah z nižjo ali neizkazano pogostnostjo je pomembno, da a) beseda je v našem védenju, v gradivo pa še ni prišla, b) beseda je priporočena od strokovnjakov, c) besedo so zapisali pomembni avtorji, tudi zamejski in zdomski, č) beseda v določenem na novo pridobljenem pomenu še ni evidentirana. Terminološka leksika se zbira na podlagi že sprejetih meril: (1) na podlagi lastnega védenja in (2) med temeljnimi pojmi določenih strok, evidentiranimi na srednješolski stopnji (pretežno v učbenikih) – pogoj je, da jih je možno poljudno razložiti (tj. brez uporabe terminov v razlagah) in da so rabljeni v tipičnih besednih zvezah; tu se posledično pomenljivo pokaže tudi vsaj izrazijska nenakoprnost strok v vsakdanjem življenju, npr. izrazit prodor računalniškega izrazja, velika potreba po ažuriranem pravnem in upravnem izrazju.

Med redakcijo pa se dela še t. i. dodatni spremstveni geslovník, in sicer na podlagi izpisov, ki jih zahteva oz. sproti izzove samo redakcijsko delo.

Poleg že slovarsko obdelanega in dodatno ali na novo opomenjenega besedja je treba še posebno skrbno in utemeljeno vključevati še ne slovarsko obdelano t. i. dejavno, živo besedje, ki se je v slovenščini pojavilo oz. uveljavilo v zadnjih dvajsetih letih.³⁴ Potrebno je postaviti merila za nujno dodatno zbiranje novega oz. novejšega besedja, ki obsega (1) poimenovanje novega predmetnega ali pojmovnega denotata (to so lah-

³³ Pa to opozarjajo tvorni sodelavci pri Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ-ju), tudi s prispevki v zborniku Vprašanja slovarja in zdomske književnosti. Jezik slovenske države in njegov slovar. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 3. Murska Sobota, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993: M. Hajnšek Holz, Informativnost in normativnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika, 21–34; A. Vidovič Muha, Slovnicična obvestilnost Slovarja slovenskega knjižnega jezika, 35–49; Jakob Müller, Slovar in kritika (1964–1992), 51–70.

³⁴ V ta namen se je po SSKJ-ju začel delati geslovník za Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika (SNB) kot dopolnilo SSKJ-ju in hkrati kot medfaza med SSKJ-jem in novim slovarjem slovenskega jezika. Za ta medfazni slovar je predvidenih okoli 7000 leksemov kot gesel. Podrobneje o merilih za zbiranje novega besedja pri A. Gložančev, P. Kostanjevec v prispevku Novejše besedje slovenskega knjižnega jezika – seznam (A–O), Jezikoslovni zapiski 12/2. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, 89–159.

ko novotvorjenke kot *klonirati*, *ekotržnica*, *klementina* ali pa novoopomenjeni izraz, ki je že sprejet v SSKJ, kot *miška*, *ježek*, *kresnik*, ali ki še ni bil slovarsko obdelan, npr. kot *mehčina*, *klepetalnica*), (2) reaktualizirane besede kot *borzništvo*, *aristokrat*, *koncesija* ipd., (3) determinologizirane besede kot *borelioza*, *forenzik*, (4) besede kot rezultat medkulturnih povezav in globalizacije, npr. *ajurveda*, *deadline*, *bodibilder*, (5) žive in aktualne sopomenke, nekatere tudi nezaznamovane, npr. *abrahamovec*, *fotka*, *nacionalka*, *cedejka* (nasproti *CD-plošča*), (6) manjše normativnosistemske prilagoditve, npr. *alufolija* (pisano skupaj), *olimpijada* (pisano z -j-) ipd.

Po poudarjenem načelu splošno znanega bi torej geslovnik vključeval ves občnoimen-ski fond – besedni in besednozvezni oz. frazeološki, ne glede na njegovo predmetno ali slovnično pomenskost.

Doslej slovar ni imel lastnih imen kot gesel, razen ko so le-ta uporabljena v upošte-vanih besednih zvezah oz. v prenesenih pomenih, npr. *Benetke*, *Meka*, *Rim* zaradi zvez *Tu gor se usedi*, *pa boš videl Benetke*, *Meka slikarjev*, *Vse poti vodijo v Rim*, *Pariz še vedno narekuje modo*. Pri izlastnoimenskih tvorjenkah pa je treba opozoriti, da dosedanji slovar ni dovolj dobro ločeval vrstnosti od svojilnosti pri izlastnoimen-skih pridevnikih tipa *Grahamov kruh* ali *marijini laski*, kar izkazuje tudi uporaba različnih začetnic; druga izlastnoimenska kategorija so še stanovniška imena tipa *tolminec*, *savinjčan* zgolj v poobčnobesedenem pomenu. Predloge, da bi slovar vklju-čeval pogosta lastna imena (osebna, zemljepisna skupaj z imeni narodov/narodnosti, planetov), je redakcija pri SSKJ l. 1964 zavrnila z utemeljitvijo, da so lastna imena pomenskorazlagalno prazna oz. odpirajo možnost predvsem enciklopedične razlage. Poleg tega se je treba zavedati, da ravno obravnava lastnih imen postavi v ospredje zlasti informativno-normativni in etimološki vidik obravnave.

Kratice so bile že do sedaj načelno samostojna gesla (v SSKJ npr. *did* in *tozd*); – tudi sedaj bodo sprejete samo najbolj pogosto uporabljane kratice, predvsem (a) tiste, ki so tudi sicer besedotvorne sestavine tvorjenk, npr. *CD-predvajalnik*, (b) tiste, ki so postale že kratičnice, npr. *DDV* – *ddv*, *HIV* – *hiv*, *SMS* – *sms*, (c) tiste, ki imajo za pisno različico že črkovalni zapis, npr. *betece*, *cede*, *emtivi*, (č) tiste, ki so celo že izhodišče za nove tvorjenke tipa *cede* – *cedejka*, in (d) tiste, ki so izhodišče za nove pomene, npr. *emšo*.³⁵

Z obsegom sedemdeset tisoč gesel bi bil slovar podoben drugim sodobnim slovanskim slovarjem srednjega obsega (v SSKJ je npr. 107 tisoč gesel in podgesel). Gesla bodo razvrščena po absolutni abecedi, izjema so motivirane izpeljanke kot podgesla, npr. najpogostejše rabljene izglagolske tvorjenke ipd. Vse predvidljive tvorjenke s samo besedotvornim pomenom dejanja ali lastnosti tipa npr. *delanje*, *pridnost*, ki so bile v SSKJ gesla, se še najlažje izločijo, še zlasti kot izpeljave iz obrobnejšega besedja. Za prehod iz podgesel v gesla so bili zaradi pomenske osamosvojitve in posledične pomenske razširitve že večkrat omenjani oz. predlagani izpridevniški prislovi. Pri pri-devniških geslih pa je treba z izbiro med obrazili *-en* in *-ni* že v geslu jasno pokazati na dve različni skupini pridevnikov, npr. kot geslo vrstni pridevnik v primerih kot *cestni*, *gozdni*, *govorni*, *govorilni*, *embalažni*, kot geslo snovni pridevnik *železen* (*železen križ* s podgeslom *železov* v npr. *železov volk*) in kot enakopisnica geslo kakovostni pridevnik *železen* (*železen značaj* z vrstnim podgeslom *železni* v npr. *železni jubilej*),

³⁵ Ta merila so povzeta po A. Gložančev in P. Kostanjevec v prispevku *Novejše besedje slovenskega knjižnega jezika – seznam (A–O)*, Jezikoslovni zapiski 12/2. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, 89–159.

kot geslo snovni pridevnik *lesén* (*lesen izdelek*) nasproti geselskemu vrstnemu pridevniku *lésni* (*lesni kombinat*) in še npr. kot geslo prevladujoča raba vrstnega pridevnika *živčni* (*živčni sistem*, *živčni napad*) z manj rabljenim kakovostnim pridevnikom *živčen* (*živčen človek*) kot možnim podgeslom; sicer pa so podgesla rezervirana predvsem za modifikacijske pomene oz. za modifikacijske izpeljave.

Enakopisnice naj bi v maniri SSKJ-ja ohranile še dodatna notranja merila razvrščanja – samostalnik, pridevnik, števnik, zaimek, glagol, prislov, členek, predlog, veznik, medmet; prednost ima enostavno geslo pred zapletenejšim, moški spol pred ženskim, edninska oblika pred množinsko.

Večbesedni leksemi kot gesla so predvsem pomensko sestavinsko neločljivi/neprozorni prevzeti leksemi, ki največkrat – tak razvoj izkazuje raba – postanejo zloženske, npr. *aloa vera*, *all right*, *al dente*, *baby boom* – *babyboom*, *city bike* – *citybike*, *duty free* – *djutfri*, *fast food* – *fastfood*, *hard rock* – *hardrock*, *in line* – *in-line* – *inline*, *on line* – *on-line* – *online*, *last minute*, *no comment*, *up to date*; z večbesednim geslom pa seveda ni zadrege pri tipih kot *bob steza* – *bobsteza*, *instant ponudba*, ki so pomensko prozorne besedne zveze oz. zloženske in ima vsaka izmed sestavin tudi že sicer samostojno geslo in so tovrstni besednozvezni leksemi obravnavani pod eno in drugo geselsko sestavino besedne zveze, ki je sicer osnovno geslo. Večbesedni leksemi kot termini bodo – kot že v dosedanji praksi³⁶ – vključeni v terminološka gnezda, zaradi vedno večje determinologizacije pa bo vedno več večbesednih leksemov vključenih tudi v osrednji splošnopomenski del, tj. pod pomenske razlage oštevilčenih pomenov.

Pri zbiranju in izbiranju leksemov v geslovník se dá že dovolj dokončno predvideti in izbrati tudi njihove najrelevantnejše in sploh najaktivnejše stalne zveze in frazeme – s tega vidika se lahko dobro izčisti frazeološka gesla v SSKJ v smislu nepotrebnosti, neustreznosti in tudi že zastarelosti nekaterih frazemov, npr. *Veseli so, da se je tako naredilo* 'končalo', po drugi strani pa je potrebno dodati sveže, aktualne frazeme, npr. pog. *narediti* (*nekaj*) v *nulo* 'zelo dobro, popolno'. Danes so že dovolj razjasnjena razmerja oz. razločevalnost med stalnimi zvezami in idiomatičnimi frazemi.

Izbor in uvrstitev besede v geslovník s seboj prinese tudi nujne pravopisne podatke z možno stilno in zvrstno zaznamovanostjo in ustrezno označenim izgovorom. Iz glave in zaglavja gesla dobimo pravopisne podatke, kot so pisava z malo ali veliko začetnico, skupaj ali narazen, podomačeno ali tuje. V zaglavju gesla so navedene oblikovne in naglasne posebnosti in v okroglem oklepaju tonemski naglas; v oglatem oklepaju so po potrebi dodani podatki o izgovoru.

Informativno-normativnega značaja so tudi kvalifikatorji za stilno oz. zvrstno zaznamovanost; do sedaj (v SSKJ-ju) je bilo vključenih sedem vrst kvalifikatorjev: slovnični, pomenski, terminološki, stilno-plastni, ekspresivni, časovno-frekvenčni in posebni normativni. Opisno-razlagalni vidik besedišča teži za samo najpotrebnejšim izborom kvalifikatorjev, ki pa naj bi bili čimbolj povedni oz. natančni. Načelno se bo kvalifikatorje in kvalifikatorska pojasnila zelo izbirno ustrezno oz. gospodarno uporabljalo, da bo posledično zato tudi njihova informacijska teža večja in predvsem učinkovitejša (izhodišče za morebitne posodobitve so kvalifikatorji in kvalifikatorska pojasnila v SSKJ).

Kot na splošno tudi pri izgovoru slovar prikazuje realno stanje, čeprav mora biti že

³⁶ Prim. Slovar slovenskega knjižnega jezika. Poskusni snopič. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik, 1964.

zaradi razvojnih zakonitosti do neke mere upoštevana tudi tradicija. Značaj slovarja je informativno-normativen, zato podaja predvsem rabo; pri določenih rabljenih besedah pa je treba ustrezno opozoriti na slovnično-pravopisni odmik. Pri prikazovanju realnega stanja izgovora je pogosto problematično že mesto naglasa, še bolj pa otonemljanje; načeloma naj bi se izogibali dvojnic, vendar pa so dvojnice lahko tudi zelo pomenljiva informacija o stanju. Namen navedbe dvojnic pri prevzetih besedah je nakazati problematiko pri prevzemanju in podomačevanju, npr. *lajkra* – *lycra*, *katering* – *catering*, ne pa za vsako ceno predstaviti ustrezne normativne rešitve. (Vedno pogostejša je posebna skupina dvojnic glede na zapis z malo ali veliko začetnico zaradi poobčnobesedenja lastnega imena – zapisa navadno nista prosto zamenljiva, ker je raba z veliko začetnico pri nekaterih kategorijah teh dvojnic, npr. pri blagovnih znamkah, vezana na občnobesedno vrstno opredelitev, npr. *google* – *Google*, *nokia* – *Nokia* ipd.)

Pogostokrat se knjižni jezik tudi pri tonemskem naglaševanju razhaja z narečji, tako da uveljavlja drugačne intonacije – tj. isti človek ne govori vedno enakih intonacij v narečju in v knjižnem govoru. Za knjižni jezik lahko velja le intonacija, ki jo govori dovolj velik odstotek ljudi iz osrednjih področij s tonemskim naglaševanjem, zlasti v Ljubljani, in ker se v Ljubljani stikata dve narečni skupini, je v knjižni slovenščini precej tonemskih dvojnic. Pri spreminjanju izgovora in pri določanju izgovora novim besedam si slovarniki navadno pomagajo z anketami (na inštitutu so sodelavci različnih generacij in z različnih področij Slovenije; poleg tega je tudi že nekaj stalnih zunanjih svetovalcev). Pri tujkah je lahko upoštevan tudi tuji naglas, če ni kakor koli v nasprotju z našim sistemom, sicer pa se z oblikoslovnim podomačevanjem podomači tudi naglas, npr. naglasna različica *klošár* – *klóšár*.

Pri pravopisnih različicah se je treba opirati na pisano besedo, pri oblikoslovnih različicah se je mogoče opirati tako na pisano kot na govorjeno besedo, npr. *študentje*/*študenti* ipd., pri glasovnih in naglasnih različicah pa smo odvisni od govorjene besede.

Trenutno stanje zbranega in deloma že izbranega ter v manjši meri tudi že leksikografsko obdelanega besedišča, ki je lahko eno izmed izhodiščnih meril ocenjevanja realnih možnosti za nadaljnje delo, nakazuje in daje prednost prvenstveni izdelavi razlagalnega slovarja standardne slovenščine srednjega obsega.

RAZPRAVA

A. ŽELE: Večbesedni leksemi kot iztočnice bi bili mogoče pomensko neločljivi prevzeti leksemi, recimo *al dente*, *baby boom*, *city bike*, *duty free*, *fast food*, *in-line*, *on-line*, *off-line*, *last minute*, *no comment*, *up-to-date*. Koliko bi bilo tega vključenega?

E. KRŽIŠNIK: Vprašanje je, ali je to res večbesednost. Mislim, da je to v slovenščini enobesednost, *duty free*, vprašanje je tudi, ali to sploh vključevati? V zvezi s pogostnostjo, štiri izpise si rekla, da je bilo za SSKJ ...

A. VIDOVIČ MUHA: Tri!

E. KRŽIŠNIK: Še bolje. Podatek iz korpusnega jezikoslovja – za slovar so potrebne tri pojavitve v korpusu za frazeologijo. Ne vem, ali je to splošno ali le za frazeologijo. O lastnoimenskosti pa naslednje: kot kategorija je do neke mere relativna. Rusi imajo vse prebivalce v slovarju in ne govorijo o lastnih imenih, ker jih pišejo z malo. Ta kategorija je vprašljiva z vidika, kaj je in kaj ni lastnoimensko, ne samo z vidika, kaj je v slovarjih in kaj ni.

A. Žele, O geslovníku za novi slovar slovenskega jezika

A. VIDOVIČ MUHA: Govorila si o obeh vidikih geslovníka, o formalnem oziroma izraznem in vsebinskem vidiku. Formalni vidik zajema vprašanje stalnih besednih zvez, ali bodo gesla tudi stalne besedne zveze v smislu, kot je Erika rekla, saj je to razumljivo, da je ena beseda.

E. KRŽIŠNIK: *Ofsajd – off side?* To je zato, ker je prevzeto. Nisem zaradi drugega mislila, da je razumljivo ena beseda.

A. VIDOVIČ MUHA: Tu ne bi smela igrati vloge prevzetost, ampak pomenskosestavinska danost.

E. KRŽIŠNIK: Prevzetosti ni.

J. DULAR: *On line.*

E. KRŽIŠNIK: Ni predmetnosestavinske vsebine.

A. VIDOVIČ MUHA: Odvisno, o katere vrste prevzetih oziroma citatnih besedah govorimo. *On line* verjetno res ne, so pa tudi tipa *snežni metež*, *stenska slika*.

P. WEISS: *Alma mater, enfant terrible.*

A. VIDOVIČ MUHA: V mislih imam samostalniške besedne zveze. Želela sem vprašati, kaj bo geslo. Ali bo to tudi slovarska beseda, ki ji pravim leksem, ali bo vedno samo izrazna beseda, ki je enako beseda v splošni rabi. Mislim, da ni tako preprostega odgovora. Na vsebinski ravni pa je vprašanje lastnih imen posebna zadeva. Lastna imena za razliko od občnih imen poimenujejo vedno posamezno, saj ne moremo odgovoriti na vprašanje, kaj je *Ana*. Lastno ime je res poimenovanje posameznega, seveda ne nujno enega. Funkcija lastnih imen je popolnoma drugačna kot funkcija občnih imen.

Kar se tiče gradiva, se strinjam z Andrejo, da je treba pokriti publicistiko, vendar ne smemo pozabiti na leposlovje. To je fiktivni svet, v katerem se kaže jezikovna ustvarjalnost, zlasti pri dobrih pisateljih, da ne bi šli v kakšno izrazito oženje jezika samo na strokovni jezik in publicistiko, zlasti če gre pri publicistiki samo za poročila in podobno. Leposlovje ima pomembno vlogo korektiva geslovníka; upoštevati moramo določeno količino leposlovnih besedil. Koliko je to procentualno, pa zdaj ne bi znala odgovoriti.

Še vprašanje leposlovnega gradiva. Andreja, rekla si, da je bil Pleteršnik neko merilo za sprejemanje gesel v SSKJ, ampak v negativnem smislu: če je v Pleteršniku geslo, ni nujno, da je še v SSKJ-ju, z utemeljitvijo, da je ta izraz že zabeležen v pomembnem slovarju slovenskega jezika. Vedno je šlo za vprašanje mejnih besed, ali bi jih sploh sprejeli v slovar. Če jih ima Pleteršnik, jih pač ni treba sprejeti. To imam v zavesti, mogoče me boste popravili.

J. OREŠNIK: Zelo podpiram besede gospe Ade v zvezi z leposlovjem. To bi morale biti nesporno. Omenil bom napako, ki se je zgodila v že omenjenem Velikem angleško-slovenskem slovarju, ker niso upoštevali leposlovja in prevodov iz tujih jezikov v slovenščino. V 60. letih je bila v Sloveniji razprava o tem, kako naj se prevaja angleška beseda *sophisticated*. Dušan Pirjevec je takrat predlagal prevod *pretanjen*. To so prevajalci sprejeli in to je v prevodih iz tujih književnosti zabeleženo nešteto krat. Toda ker Veliki angleško-slovenski slovar ni upošteval leposlovja, med prevodi besede *sophisticated* besede *pretanjen* sploh ni, tam piše samo prefinjen, kar ni slabo, ampak beseda *pretanjen* je v leposlovju uveljavljena. S tem hočem podpreti misel, da leposlovje nikakor ne sme manjkati.

M. SNOJ: Glede lastnoimenskega gradiva, ki je delno povezano s tem, ali so dvobesedne geselske iztočnice ali ne, kajti če imamo lastnoimensko gradivo, pri *Novem mestu* ne moremo drugače, kot da je to dvobesedno, bi rad rekel tole. Novi slovar bi lastnoimensko gradivo moral imeti, vendar pod zelo močnimi omejitvami, ki bi bile rojstna imena in priimki do neke frekvence, zemljepisna imena znotraj slovenskega etničnega prostora, kajti gre za slovar slovenskega jezika. Pri zemljepisnih imenih se precej opiram na nastajajoči slovaški slovar, kjer sicer ne razumem, zakaj je v osnovnem delu *Bratislava*, *Amerika*, manjše vasi pa v dodatku. To je sicer na neki način razumljivo. Zemljepisna imena spet do določene velikosti kraja, pač neko merilo si je treba izbrati in zajeti celotni slovenski etnični prostor. Hremonimov in imen podjetij ne bi vključeval, ker so premalo stalni. *Iskra* lahko danes je, jutri je ni več, medtem ko nam bo *Pokljuka* ostala, čeprav ni naseljena.

K. BUZÁSSYOVÁ: Kot priloženo slovarju imamo vsa imena mest in naselij na Slovaškem, teh je približno 3000. Vsa mesta in naselja so navedena ne glede na to, ali imajo 2000 ali 700 prebivalcev, pa tudi imena prebivalcev in pridevniki. To je pri nas zelo pomembno, ker nimajo vsa imena prebivalcev iste pripone. Včasih je *-an*, *-čan*, včasih *-ec*, včasih obstajajo variante. To je bila težava, zato smo sodelovali z geodetskim in kartografskim inštitutom ter katastrof Republike Slovaške, tako da so to standardizirani termini.

Znotraj slovarja imamo vsa imena držav, glavna mesta in pridevnike, vendar na svojem mestu po abecedi, ne nujno v gnezdu. Vključili smo pomembna geografska imena, na primer *Demánovská jaskyňa*. Slovar ima kulturno-zgodovinsko funkcijo, ampak to je zelo selektivno, tudi kriteriji res niso povsem jasni. Pogosto smo upoštevali frekvenco v turističnih vodnikih.

Razlika med lastnim imenom in apelativom je za nas zelo pomembna, ker so mitološka imena grške in rimske mitologije ali v frazeologiji ali pa so se apelativizirali, na primer *Fúria/fúria*, *Augiášov chliev*, *euklidovská geometria*. Tam imamo vedno oklepaje. Najprej imamo znak <VM> *podľa gréckeho filozofa*. Potem imamo za strokovno izrazje splošni kvalifikator odb. kot splošni termin, ki deluje tako v humanističnih disciplinah kot v naravoslovju, na primer *dichotómia*. To imamo označeno kot odb., ne pa s kvalifikatorji za posamezne stroke.

J. SNOJ: V zvezi z leposlovjem v geslovníku – kako bi uredili, da bi bilo zadostno zastopano? Ravno na tej osnovi se mi je zdel umesten specialni ročni izpis gradiva (problemski izpis) kot nujno dopolnilo korpusnega ali katerega koli gradiva. Na ravni korpusov, kot so zdaj dostopni, je leposlovje popolnoma izgubljeno. Pri vsem zagotavljanju, da se statistično da izdelati merila za uravnotežen korpus, ki bo prilagojen zasnovi slovarja, je glede na količino leposlovnih besedil v katerem koli korpusu zelo verjetno, da bodo izpadla, preden bodo prišla do geslovníka. To se mi zdi pomembno področje, ki bo nujno moralo biti ekscerpirano ročno z vso občutljivostjo za inovativnost umetniškega izražanja, ki je zelo redka in zlepa ne pride do izraza, če ni iz besedil zajeta s posebnim ozirom.

M. HUMAR: Rekla si, da bi *tozd* in *did* izločila. *Did* je bil vrtec, to komaj še vem, premišlujem pa o izrazju polpretekle dobe. Izrazju, ki ga vsi, ki smo v tem času živeli, poznamo, naši otroci pa skoraj ne več. Sprašujem se, ali bi to izrazje res že izločili. Človek bere tudi različna besedila za nazaj in prav to izrazje bo postalo neznano. Že za zdajšnje generacije šolarjev je nerazumljivo. Če vzamemo *did*, *sozd*, *tozd*, bi jih bilo treba z določenimi oznakami v slovarju ohraniti, ker je to izrazje polpretekle dobe in

A. Žele, O geslovníku za novi slovar slovenskega jezika

je še na neki način aktualno. Večkrat si postavljam tudi vprašanje, zakaj na zamejstvo tako malo gledamo. Ali bomo v ta slovar vključili tudi gradivo zamejstva? To bi naš slovar obogatilo, hkrati pa bi izkazali celotni slovenski kulturni in jezikovni prostor.

J. ŠKOFIC: Zelo mi je žal, da jutri ne bo prišla profesorica Zinka Zorko, ker se to tudi nanaša na to, kar je Andreja začela govoriti, namreč o geslovníku in zajetju dialektizmov v geslovník. Kako sploh zajeti dialektizme? Ena pot je seveda leposlovje, sicer pa so narečja govorjen jezik, na ta način pa stvari ne pridejo v slovar. Druga pot je zapisana, natisnjena slovstvena folklor, ampak je spet vprašanje. Potem imamo zamejsko publicistiko, ki tudi nastaja v narečjih, in imamo še en kriterij, pa si z njim zaenkrat ne moremo kaj dosti pomagati, namreč rezultat, ki ga bo prinesel Slovenski lingvistični atlas: razširjenost posameznih narečnih besed, ki so lahko zelo široko razširjene ali zelo ozko. Sprašujem se, kako se sploh opredeliti do tega dela sodobnega slovenskega besedja.

J. OREŠNIK: Zdaj zaključujemo razpravo in prosim gospo docentko, da bi podala sklepne misli.

A. ŽELE: Izpostavljeno je bilo vprašanje večbesednih iztočnic, torej *alma mater* da, nikakor pa ne *bob steza*, *instant produkt*, ker ima tukaj vsaka sestavina svoj pomen in je samostojna iztočnica. Vprašanje vključitve lastnoimenskega gradiva: določiti je treba merila in upoštevati določene omejitve, če se za to odločimo, obenem je bilo pa opozorjeno, da slovaški slovar to rešuje v posebnih poglavjih s posebnimi seznamami. Zelo je poudarjeno, da je poleg publicistike nujna zastopanost relevantnega leposlovja, zlasti poudarek tudi na upoštevanju zamejskega in zdomskega leposlovja in publicistike. Vprašanje kratic: vsekakor ja, vendar vprašanje, če naj ohranimo *tozd*. Po mojem ne, ker je veliko novodobnih nadomestkov: *DDV*, *HIV*, *SMS*, ki so zelo produktivni.

Marko Snoj
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana

Etimološke osvetlitve v novem slovarju slovenskega jezika

Etimološke osvetlitve, natisnjene z manjšimi črkami, bodo umeščene v posebni odstavek na konec slovarskega sestavka. Spodaj navedeni zgledi so razvrščeni s stališča izvora, tvorbe in stopnje raziskanosti. Na koncu so navedeni zgledi etimološke osvetlitve lastnih imen.

V etimoloških osvetlitvah je uporaba ležečega tiska in navednic taka kot v etimoloških slovarjih. Izjema so le vodilke na etimološke osvetlitve drugih geselskih besed, ki so natisnjene navadno.

Etimološke osvetlitve so zasnovane po načelu kontinuitete. To pomeni, da ležeče natisnjena beseda, ki ni pomensko razložena, pomeni isto kot prva ležeče natisnjena beseda na njeni levi, in da ležeče natisnjena beseda, ki ni opredeljena glede na jezik, pripada istemu jeziku kot prva ležeče natisnjena beseda pred njo. Če prva ležeče natisnjena beseda etimološke osvetlitve ni pomensko razložena ali če ni opredeljena glede na jezik, velja, da je njen pomen enak pomenu geselske iztočnice oz. da pripada slovenščini.

Zgledi

1 Po izvoru

1.1 Avtohtone besede

1.1.1 Besede indoevropske starosti brez znane pomenske motivacije

brāt

= stcslov. *bratrъ* < slov. **brātrъ* ≈ stind. *bhrātr-*, lat. *frāter*, stvnem. *bruoder* ≤ ide. **b^hra-h₂ter-*

1.1.2 Besede indoevropske starosti z znano ali verjetno pomensko motivacijo

ljudjé

= stcslov. *ljudъje* < slov. **l'ūdъje* (≈ lit. *liáudis*, stvnem. *liut*) < ide. **h₁leud^h-ej-es* iz korena **h₁leud^h-* 'rasti, naraščati'

1.1.3 Besede praslovanske starosti in s korensko povezavo z drugimi indoevropskimi jeziki

pêlin

= stcslov. *pelynъ* < slov. **pelŷnъ* iz ide. korena **pel-* 'goreti, biti vroč', zaradi grenkega okusa

1.1.4 Besede praslovanske starosti in pomenske motivacije

mêdved

= stcslov. *medvěďъ* < slov. **medvěďъ* < 'jedec medu' iz *ʔméd¹* + tv. iz *ʔjéstí*

zákon

= stcslov. *zakonъ* < slov. **zakònъ* 'začetek, načelo, počelo' iz *ʔzačéti*

1.1.5 Besede, nastale v slovenskem jezikovnem razvoju

prížnica

< *prídižnica* iz *prídiga*

pohléven

< 'tak kot živali, ki živijo v hlevu' iz *po hlevu* 'v hlevu', *po*, *hlév*

greníti

Iz *grén* 'grenkoba' < slov. **grěnb* 'vročina' iz *gréti*

1.1.6 Neologizmi

računáľnik

Iz *račúnati* po zgledu nem. *Rechner* in agl. *computer* 'računalnik' iz nem. *rechnen* oz. agl. *compute* 'računati'

1.2 Prevzete besede

1.2.1 Besede, prevzete v praslovanščini ali prej

víno

= stcslov. *vinō* < slov. **vinō* < lat. *vīnum* (= gr. *oīnos*, alb. *verë*, arm. *gini*), prvotno verjetno 'trta', iz ide. korena **uejh₁-* 'viti, upogibati'

1.2.2 Besede, prevzete v času slovenskega jezikovnega razvoja

třta

= hrv. *třta* < rom. < lat. *torta* 'zvita, upognjena' iz *torquēre* 'vrteti, viti, sukati'

málha

< srvnem. *malhe* 'usnjena torba, žep v plašču' (= stnord. *malr* 'vreča')

betéžen

< madž. *beteg* 'bolan'

1.2.3 Široko uveljavljene umetno uvedene besede iz drugih slov. jezikov

gláľol

< rus. *glagól* < cslov. *glagolb* 'glagol' < 'beseda, govor, glas' (= češ. *hlahol* 'hrup, trušč, vik, donenje, zvenenje') < slov. **golgolb* 'klicanje, vpitje' iz ide. korena **gal-* 'klicati, vpiti'

plín

< češ. *plyn* < polj. *płyn* 'tekočina' iz *płynąć* 'plavati, pluti, teči'

1.2.4 Tujke

vêrzija

< nem. *Version* < frc. *version* 'različica' < 'prevod' < srlat. *versio* 'obrat' iz lat. *vertere* 'vrteti, sukati, obračati'

pasterizírati

< nem. *pasteurisieren* < frc. *pasteuriser* po izumitelju postopka L. Pasteurju

áids

< agl. *AIDS*, kratica za *Acquired Immune Deficiency Syndrome* 'sindrom pridobljene imunske pomanjkljivosti'

1.2.5 Hibridne besede

delohóľik

Iz *rdéľo* + *rd* (alko)hóľik po zgledu agl. *workaholic* 'deloholik'

1.2.6 Kalki

Gl. zgoraj **računáľnik** in nižje **nosoróg**, **Péter**.

1.3. Imitativne in otroške besede

kikirikí

Imitativna beseda, ki posnema petelinovo oglašanje, podobna nem. *kikeriki*, it. *chicchirichì*, lat. *cūcurru*, hrv. *kukuriku*

ájati

Iz otroške besede *ája* (*ája*), ki ponazarja uspavanje otroka

2 Po tvorbi

2.1 Nemotivirane besede

sól

= stcslov. *solb* < slov. **sōlb* = arm. *al*, gr. *háls*, lat. *sal*, let. *sāls* < ide. **sal-*

nēsti

= stcslov. *nesti* < slov. **nestī* = lit. *nēšti*, sti. *násati* 'doseže' iz ide. korena **h₁nek* 'nesti'

2.2 Priponske in prevojne tvorjenke

slán

= stcslov. *slanъ* < slov. **sōlnъ* iz *ʃsól*

nosíti

= stcslov. *nositi* < slov. **nosíti*, ponavljalni glagol od *ʃnēsti*

gréh

= stcslov. *grěxъ* < slov. **grěxъ* 'pekočina' iz *ʃgréti*

grešiti

= stcslov. *grěšiti* < slov. **grěšiti* iz *ʃgréh*

podrúžnica

*ʃ*podrúžen

2.3 Sestavljenke

prinēsti

*ʃ*nēsti

prenēsti

*ʃ*nēsti

prèddélavec

*ʃ*délavec

podrúžen

< *poddrúžen* iz tv. iz *ʃ*drúgi po zgledu lat. *subalternus* 'podrejen' iz *sub* 'pod' + *alternus* iz *alter* 'drugi'

2.3.1 Alternativni način osvetlitve sestavljenk bi vseboval kazalko tudi na predponski morfem, npr. *ʃ*pri + *ʃ*nēsti. Ta način bi v mnogih primerih povzročal težave, saj npr. predpona *s-/z-* v glagolu *zgovoriti se* izvira iz *s-/z-* in *raz-*, v kakem drugem zgledu pa bi lahko izvirala še iz *vz-* in *iz-*. Ker nekatere predpone nimajo svojih predložnih parov, bi morala biti npr. sestavljenka **prenēsti** osvetljena kot *ʃ*pre.. + *ʃ*nēsti, tak prikaz pa bi bil diskriminatoren do priponskih tvorjenk, kjer ni predvideno, da bi se npr. **pekárna** razlagalo kot *ʃ*pék + *ʃ*..arna. Takega prikaza namreč ne bi bilo mogoče izvesti pri priponskih tvorjenkah z danes ne več tvornimi priponami, npr. pri besedi **pólž**, za katero popolnoma zadošča osvetlitev = hr. *půž*, češ. *plž* < slov. **pōlžb* iz *ʃ*polzėti.

2.4 Zloženke

nosoróg

Iz *ṛnós* + *ṛróg* po zgledu gr. *rhīnókeros* iz *rhís* ‘nos’ + tv. iz *kéras* ‘rog’

samoníkel

Iz *ṛsám* + tv. iz *ṛníkni*²

mikroskóp

◁ nem. *Mikroskop*, frc. *microscope* iz *ṛmikro..* + tv. iz gr. *skopéō* ‘gledam, opazujem’

- 2.4.1 Velelniške zloženke so izvorno sklopi, zato je način njihove etimološke osvetlitve enak načinu osvetlitve sklopov.

nebódigatréba

Iz *ṛne* + 2./3. ed. vel. od *ṛbíti*¹ + rod. ed. m od *ṛòn* + *ṛtréba*

parazól

◁ it. *parasole* iz 2./3. ed. vel. od *parare* ‘zadržati, braniti’ + *sole* ‘sonce’

- 2.5 Sklopi

mordà

= hrv. *mòžda* < slov. **možetъ da* iz 3. ed. od *ṛmôči* + *ṛda*

pokônci

Iz *ṛpo* + star. mest. ed. od *ṛkônc* v pomenu ‘skrajni del podolgovatega predmeta’

telováditi

Iz tož. ed. od *ṛteló* + *ṛváditi*

- 2.5 Kratice

AA

Če je izvor kratice očiten (tu verjetno 1. *Adria Airways*, 2. *Anonimni alkoholiki*, 3. *American Airlines* /?/), etimološke osvetlitve ni.

WC

◁ agl. *WC* za *water closet*, dobesedno ‘sobica z vodo’, tj. ‘stranišče z vodnim izpiranjem’

3 Po stopnji raziskanosti

- 3.1 Nedvomne razlage

Vsi zgornji zgledi

- 3.2 Razlage s pridržkom

pekèt

< slov. **peketъ*, verjetno iz imitativne besede **pek*, ki posnema peketanje

- 3.3 Dve ali več mogočih razlag

lúknja

= hrv. *lŭknja* < slov. **lŭkn* ‘a iz **lŭkati* ‘opazovati’, manj verjetno ◁ srvn. *lucke* ‘odprtina, luknja’, nem. *Lücke*, bav. *Lucken*

- 3.4 Etimološko neraziskane besede

képa

Nejasno, morda prevzeto, vendar predloga ni znana

skiró

Nejasno, verjetno prenairejeno iz *ṛskúter*

4 Lastna imena

4.1 Rojstna imena

Péter

< lat. *Petrus* < gr. *Pétros* iz *pétra* 'skala, kamen' po zgledu aram. *Kefa* 'Peter' iz *kefa* 'skala'

Slávo

Iz drugega člena slov. dvočlenskih os. im. tipa *Dobroslavъ*, *Pribyslavъ*, *Bogoslavъ* ipd.

Slávica

↗Slávo

Slávko

↗Slávo

4.2 Priimki

Pétrič

Patronimik od ↗Péter

Úlčnik

< **Úličnik* iz *Úlica* v star. pomenu 'z dvema plotoma, živo mejo ali kamenjem ograjena pot za živino'

Vílčnik

Verjetno iz pkm. *vilica* < **ŭlica*, ↗Úlčnik

4.3 Zemljepisna imena

Skarúčna

< **Skorút'ina* 'Skorutova naselbina' iz slov. os. im. **Skorŭtъ*

Mírje

< **mýrŭje* iz **myrъ* 'zid' < lat. *mŭrus*

Montáž

◁ furl. *Montásio* < *Moltascium*, verjetno iz kelt. **molto-* 'oven'

Znamenja

- < nastalo v rednem glasovnem ali pomenskem razvoju iz
- ≤ nastalo v rednem glasovnem in tvorbenem razvoju iz
- ◁ prevzeto iz
- ◁ prevzeto in tvorbeno prilagojeno iz
- = izvorno enaka beseda na isti časovni ravni
- ≈ izvorno sorodna, vendar ne enaka beseda na isti časovni ravni
- + uvaja v zlaganje ali sestavo
- * uvaja v rekonstruirano ali projicirano besedo ali njen del ali v rekonstruiran pomen
- ↗ glej etimološko osvetlitev pod navedeno geselsko iztočnico
- morfemska meja

RAZPRAVA

J. OREŠNIK: Pristrčna hvala gospodu kolegi. Opravičiti se moram gospe Žele, ker sem njeno razpravo po nepotrebnem in nevedoč skrajšal za deset minut. Teh deset minut je prevzel gospod Snoj. Jaz se vam iz srca opravičujem, tega nisem storil nalašč in upam, da se mi nikoli več ne bo zgodilo, da bi vas tako prizadel. Zdaj se pa vračam na prispevek kolege Marka Snoja in ga prosim, da vodi razpravo.

M. SNOJ: Hvala lepa. Iskreno mi je žal, da sem pojedel teh deset minut. Moj prvotni namen je bil, da se Andrejina razprava raje zavleče za deset minut na račun moje, ker sem vedel, da bo tam več odziva kot pri etimoloških vprašanjih. Prosim za vprašanja.

J. OREŠNIK: Tu se odpira vprašanje, ali bo novi slovar slovenskega knjižnega jezika upošteval tudi tonemskost, tonemski izgovor. Če ga ne bo, bi bila možnost, da se tonemskost slovenske besede označi v okviru etimologije in se na ta način problem reši za tiste, ki tonemskost potrebujejo.

Druga pripomba je ta, da bi bilo take stvari, kot so laringali, potrebno v nekem uvodu v slovar posebej razložiti. Predstavljam si, da bi slovar imel uvod o etimologiji in da bi manj znane stvari s stališča navadnih uporabnikov bile nekoliko razložene, drugače je nekako čudno, da se v neki stopnji v besedi pojavi *H*, ki ga prej nikoli ni bilo.

Tretja stvar pa je samo zabavna. Bojim se, da bodo ljudje kratico *slov.* razumeli kot *slovensko* in bi rajši *slov.* nadomestil s *slovan.* ali kaj takega. Moram pa reči, da sem izredno vesel, da nam je usoda podelila to, da imamo dobre strokovnjake s področja etimologije, da lahko etimološke podatke vključimo v slovar. To nikakor ni samo po sebi razumljivo v današnjem času.

A. VIDOVIČ MUHA: Pridružujem se prof. Orešniku, da bo to avtorsko delo znotraj novega slovarja. Če si pripravljen sprejeti etimologijo ne vem koliko tisoč besed, potem je to dragoceno. Prof. Orešnik je omenil, da bi se tonematika lahko obravnavala znotraj etimologije, če je ne bo slovar vnesel že v drug del geselskega članka. Zelo bi mi bilo žal, če ne bi imeli tonemskega slovarja. Tonematika je živ segment slovenščine znotraj narečij in v knjižnem jeziku, zato bi pričakovala, da jo bo slovar imel v glavi gesla. Drugače pa podpiram etimologijo s komentarjem.

J. ŠKOFIC: Jutri bom govorila o označevanju izgovora v novem slovarju. Ne bi smelo biti sporno, da bi tudi toneme označevali v novem slovarju, bom pa jutri o tem več povedala v svojem prispevku.

J. DULAR: Mislim, da tonemskosti sploh ne bi smeli postavljati kot vprašanje. Ne glede na nekatere ugovore ob SSKJ in ob Slovenskem pravopisu je to stvar, ki v slovarskem delu tega tipa absolutno ne sme biti sporna. Kar pa zadeva etimološko komponento, je treba predlog pozdraviti, saj bo nedvomno tudi dvignil popularnost slovarja. Številni ljudje iščejo predvsem to, ne le upokojenci, ampak tudi drugi. Kar pa zadeva konkretne stvari iz tega vzorca, bi postavil samo dve vprašanji. Primer *Peter*: jaz tega primera ne pojmujem kot kalk. Ravno nasprotno, če bi mi rekli *Skala*, bi to bil kalk. *Peter* je pa v slovenščini prevzeta beseda, konec. Primer *skiro*: kolikor je meni znano, je to iz nemščine, od *Skiroller*, ravno tako skovanka.

M. SNOJ: Najlepša hvala, jaz sem se zelo mučil s to besedo, ampak na to pa nisem pomislil.

T. KOROŠEC: Ne, to ne more biti. Jaz sem se na skiro vozil kot smrkavec, ko ne o skiju ne o rolanju ni bilo ne duha ne sluha.

J. DULAR: To je že skupaj prišlo iz nemščine, beseda (zloženka) skupaj z iznajdbo.

M. SNOJ: Jaz sem se kot smrkavec vozil s skirico. Je pa res treba to besedo še podrobneje pogledati.³⁷

Peter pa je kalk v grščini. Grško *Pétros* je iz *petra*, kar pomeni skala, tako kot je v hebrejščini *kefa* skala in osebno ime. Tukaj nisem gledal samo s stališča slovenščine, je pa kalk.

Če lahko še prof. Orešniku odgovorim: vsekakor bo v uvodu poglavje o etimoloških osvetlitvah, kjer bo povedano, da brez laringalov ne gre, čeprav bi se morda komu zdeli za potrebe tega slovarja odveč.

Krajšava *slov.* namesto *slovan.* pa je lapsus, ker sem izroček delal z Bezlajevimi krajšavami, ki jih nisem avtomatsko prenesel v krajšave, kot jih imam v svojem etimološkem slovarju. Tam imam *slovan.* ravno iz tega razloga in tako mora biti tudi v načrtovanem.

M. HUMAR: Etimologija je tisti del Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki so ga uporabniki zelo pogrešali in so spraševali, zakaj ga ni. Zato je prav, da se novemu slovarju doda.

E. KRŽIŠNIK: Tudi jaz mislim, da je v redu, če je. Samo sprašujem, ali je to, kar je tukaj zapisano, vzorec, kako naj bi bilo zapisano, in če je, potem glede na to, kar pravita profesor Dular in vi, da to mnoge zanima, sprašujem, kdo bo uporabnik tega slovarja. Mirno bi namesto kljukice lahko pisalo iz *latinskega petrus*, iz *grškega* ... Če se spomnite, smo se od začetka precej spraševali, kdo je uporabnik in kako bomo kaj zapisali, zdaj smo pa nenadoma na koncu gesla prišli do etimološkega slovarja.

M. SNOJ: Ta etimološki slovar je poenostavljen do konca.

E. KRŽIŠNIK: Bere se ne.

M. SNOJ: Iz je že zaseden za tvorbo, tako da piše iz *indoevropskega korena *pel-*.

E. KRŽIŠNIK: Na hitro sem pogledala angleški slovar, ampak se mi na prvi pogled ni zdelo tako zelo strogo strokovno, kot je tukaj videti. Mogoče se motim, ampak če se spomnite, mi smo se dopoldne velikokrat spraševali o uporabniku za marsikateri navedek v slovarju.

M. SNOJ: Potem bi bilo treba te stvari ubesediti. *Prevzeto iz ali nastalo iz.*

E. KRŽIŠNIK: Medtem ko to govorim, sem se spomnila še nečesa, da sem po slovarjih opazila ton nagovarjalnosti bralca. Slovaški slovar piše pri varianti: ena stvar *ali* druga stvar. Ne piše samo poševnica in druga stvar.

M. SNOJ: To bi aplicirali tudi na etimološke razlage?

E. KRŽIŠNIK: Ne, pri njih sem se spomnila še na druge kazalce prijaznosti, ker me je presenetilo, ker nisem bila navajena na take vrste slovar. Tukaj se je dokončno pokazalo, da je raba simbolov relativna.

A. VIDOVIČ MUHA: Tip *ali*, *in* ima tudi SSKJ pri dvojnicah. Tip *ali* pomeni nekaj drugega kot tip *in*, težko pa si zamislim, da bi namesto poševnice uporabila *ali*. Ne vem, kako lahko to storim.

³⁷ Dr. Dular ima verjetno prav. Športno orodje, nekakšne smuči na kolesih, so z imenom *Skiroller* v Nemčiji izdelovali že v tridesetih letih dvajsetega stoletja.

J. OREŠNIK: Erika, nisi dosledna. Dopoldne si omenila to, da ne bi bilo prav, ko bi bili frazemi omenjeni pod vsemi besedami, ki jih frazem vsebuje. Kajne, da si to rekla?

E. KRŽIŠNIK: Ampak samo zato, ker je škoda prostora.

J. OREŠNIK: Tukaj je tudi škoda prostora.

E. KRŽIŠNIK: Zaradi mene lahko, ampak nenadoma je prišlo do nečesa skrajno strokovnega, začeli pa smo pri uporabniku.

M. SNOJ: To je seveda vse res. Ampak ker se bolj spoznam na etimologijo, se mi zdi dikcija etimoloških osvetlitev popolnoma enostavna, medtem ko sem tisto, kar je bilo izrečeno o frazeologiji, komaj razumel. Zelo smo specializirani, vsekakor pa hvala za opozorilo, razmislek bo o tem.

J. SNOJ: Treba je razmišljati o uporabniku in zares je zdaj zelo popularno, da se zelo skrbi, da uporabnik ne bi bil preveč podvržen naprežanju, če bi moral kaj pogledati. Ne vem, če je to najboljša pot, če naj se kakšna vsebina predstavi njej ustrezno, da se namreč na prvo mesto daje to, da bo za uporabnika vse popolnoma enostavno. Prav je, da so stvari v slovarju čim bolj enostavne, ker to absolutno pripomore k namenu slovarja. Da bi se pa to merilo zmeraj za vsako ceno dajalo na prvo mesto, preprosto ni potrebno. Slovar, če je premišljen in konsistenten, tudi sam oblikuje uporabnika, ga vzgaja in ga motivira, da se tudi nauči nekaj brati. V tem primeru, ko je to en del slovarskega sestavka, ne vidim prave razlike med tem, da je to izraženo simbolno ali izpisano, zlasti še, če bo treba s prostorom varčevati.

J. MÜLLER: Kriterij varčevanja s prostorom je na zelo trhljih nogah. Prvič ni ekonomsko upravičen, namreč: če je večja knjiga, je višja cena. Glavno pa je: če je pri frazemih stvar razložena samo na enem mestu, ne varčujemo z bralčevim časom, ker bo velikokrat moral pogledati na kako drugo stran. Prav zaradi kriterija varčevanja s časom bralca, uporabnika bi moralo biti polno pojasnilo na čim več mestih.

E. KRŽIŠNIK: Na račun manj zgledov.

A. VIDOVIČ MUHA: Potem bi morali v uvodu povedati, da se pri frazemih išče po prvi besedi v frazemu ali po jedrni besedi v frazemu. Nagibam se k temu, da bi bil frazem naveden pod vsemi besedami, ki jih vsebuje.

E. KRŽIŠNIK: Naveden da, ampak ali je tudi povsod ponazarjanje z zgledi? Ali je samo kazalka?

A. VIDOVIČ MUHA: Kazalke ni treba, če se pove, da je pri vseh besedah, ki so v frazemu, frazem obravnavan.

T. KOROŠEC: Kolega Snoj, ko sem videl tole, sem najprej ostrmel. Boste potem razložili, kaj pomeni *ostrmeti*. Pred tole nalogo smo takrat povsem kapitulirali in jaz sem jo izbrisal iz seznama možnosti, da bi v slovarju knjižnega jezika ta stvar sploh bila. Ko pa ste jo razložili in tehnično utemeljili, si mislim takole. S tem odgovarjam vsem tistim, ki ugovarjajo tej možnosti.

Najbrž se vsi spomnite polemike med patrom Škrabcem in enim njegovih moskovskih oponentov, ki ga je Škrabec povsem potolkel, njemu pa ni ostalo nič drugega, kot biti užaljen, in mu je rekel: »Tukaj pišete stvari, kjer bi morale biti verske razprave o vrtu svetega Frančiška,« pa mu je pater Stanislav Škrabec povsem mirno odgovoril: »Saj platnice dobite zastonj.« Ne kregajte se zaradi platnic, te ste plačali. Tole je približno tako. Če bo to v slovarju, kjer koli že, bo tako, da bo na koncu neradovednega bralca

zadovoljilo. Bog vam daj tako dobro zdravje in dolgo življenje, da boste to do konca slovarja naredili. Priljubljenost in raba slovarja pa bosta zelo narasli in veliko prej se ga bodo ljudje oprijeli, kot so se našega slovarja.

Zelo natančno sem spremljal, koliko časa je trajalo, da so v javnosti ljudje začeli slovar citirati. Prej so rekli: v pravopisu je. Če ni bilo v pravopisu, ni obstajalo. Dolgo je trajalo, da so slovar citirali kot nekaj, kar je avtoritete vredno, kamor se hodi gledat. Tega bodo zdaj veliko prej, tudi prej ga bodo listali.

Glede prostora pa vzemite v roke Webstra, ki je na prekrasnem papirju, ima tudi etimološke razlage in še marsikaj. Tudi lastna imena so tam. Na koncu bomo ta slovar v resnici razširili na enciklopedični slovar, na celo vrsto podatkov, ki smo jih zdaj omenili. Lastna imena – zakaj pa ne lastna imena, kot je Potočka zijalka, etimologija pa ja?

Če smo sposobni to izpeljati strokovno (o tem imam jutri namen pred razpravo spregovoriti nekaj besed), bi bilo zelo kratkovidno in neresno, če bi rekli ne. Izdelajmo tako veliko žlico, kolikor imamo usta velika, kajti noben hudič ne ve, kdaj se v komisiji, kjer je treba prositi za slovar, pojavi en Zupan; Branko Grims je rekel: »Pojdite se solit«. Čim več spraviti v slovar, pa naj bo tehnološko še tako zahtevno, naj bo to v slovarju in etimologija tudi, čeprav mi danes zjutraj niti na kraj pameti ni prišlo, da bom to spregovoril. Vem, da boste morali rezati, spomnite se, kje se končajo Bezlajeve štorije, in krvavi pot boste potili. Ampak če ste to pripravljeni narediti (morda boste s časom dobili še pomočnika, ki vam bo naredil tehnične stvari), potem naj vam Bog da zdravja, da boste to izpeljali do kraja, kajti naloga je ogromna. No, zdaj pa *ostrmeti*.

M. SNOJ: Hvala lepa za spodbudne besede.

A. ŽELE: Treba je utemeljiti upravičenost ali neupravičenost z merili vključevanja lastnoimenskega gradiva. To je pomembno tudi s stališča geslovnika. Odprto pa je tudi vprašanje možnosti večbesednih leksemov kot iztočnic. To sta zelo osnovni vprašanji.

M. HUMAR: Zame je to tudi zahtevno branje. S tem se ne ukvarjam. Slovenci že imajo dva etimološka slovarja – en je Bezlajev, en Snojev. Tisti, ki ga to zanima, je tako besedilo že vaje brati, tako da bo etimologija resnično obogatitev slovarja, po drugi strani pa je vprašanje, kdo je naslovnik slovarja. Nismo rekli, da je to srednješolec. Tudi srednješolec, ampak gotovo je to nekdo z višjim znanjem in višjim zanimanjem.

T. KOROŠEC: Tisti, ki tega ne bo gledal, je to dobil zastoj, ko je kupil tisto, kar rabi.

J. OREŠNIK: Zdaj pa *strmeti*.

M. SNOJ: Jaz sem zdaj že skoraj osem mesecev predstojnik in skorajda nisem odpiral etimoloških slovarjev, kaj šele svojega. *Strmeti* 'biti nepremičen', mislim da je to v osnovi.

T. KOROŠEC: To je gozdarski termin. Smreka, ki ne pade na tla, ker se je naslonila na drugo drevo, je huda tegoba gozdarjev – je ostrmela.

A. VIDOVIČ MUHA: Je ostala strma.

M. SNOJ: Strmo je gotovo, ampak *stremeti* je pri nas izposojenka iz ruskega *stremitsja*, ki prvotno pomeni 'premočrtno gledati'.

T. KOROŠEC: Predvsem pa nepremično.

M. SNOJ: Tako je *ostrmeti* 'postati nepremičen'.

J. OREŠNIK: Spoštovane kolegice in kolegi, želi še kdo diskutirati?

J. DULAR: Rad bi pozdravil in izrazil veselje nad tem, kar danes vidim in slišim, to zavzetost in ustrezno strokovno kvalificiranost in zavest o pomembnosti projekta, ki se tukaj spočenja. Korpusno jezikoslovje in njegova vloga se mi zdita s taktičnega in strateškega stališča pri tem projektu zelo pomembna. Kakor je bil SSKJ ob svojem času konica vsega, kar se je v jezikoslovju takrat zmoglo, tako je ta stvar danes tukaj. Čeprav je korpusno jezikoslovje tudi samo ta hip še mošt, v njem se še marsikaj dogaja, vre in še ni čisto vse izčiščeno, vendarle nihče ni izrekel pomisleka, da ga ne bi upoštevali. Vsi ga podpiramo. Gre za to, koliko se čutimo usposobljene, vpeljane v te metode, da bi ga zmogli upoštevati. Tu se bo treba že v prvi fazi dodatno usposablјati.

Druga stvar je še občutljivejša: povezati vse že obstoječe zmogljivosti v slovenskem prostoru na tem področju. To se mi zdi zelo pomembno tudi s taktičnega stališča. Tako velik projekt, ki bo trajal leta in leta in bo finančno in drugače zahteven, bo imel od strani ves čas tako ali drugačno konkurenco. Če ne bomo že od začetka imeli stvari uravnane in konstruktivno usmerjene, bodo težave, polena od strani in vse mogoče.

Kar zadeva jezikovne vire, zlasti govorne, ima govorni jezik številne podatke, ki bi nas zanimali, vendar je ravno zaradi nerazvitosti govornih korpusov v slovenščini danes tu velika težava. Marsikaj bi se pa že dalo rešiti. Za slovar kot slovar je pomembno pravorečje, leksikalna ravnina, sintaktična in oblikoslovna ravnina. Problem pri govornih korpusih je danes ravno pravorečje. Danes tega ni mogoče strojno izpisati in obdelati. To ravnino bo moral slovar rešiti na klasični anketni način, medtem ko sta besedna ravnina in slovnična ravnina govornih korpusov že pri današnji tehnologiji taki, da ju je mogoče zajeti na podlagi magnetograma. Magnetogrami imajo leksiko in slovnične strukture, kakršne so bodisi v parlamentu bodisi na televiziji bodisi če prisluškujete telefonskim pogovorom. Kar lep korpus se da danes narediti iz tega oziroma že obstaja. Ravno pri telefonskih pogovorih vemo, da nekaj takšnih poskusov je. Lep del tega, kar bi nam povedal govorni korpus, torej že lahko upoštevamo iz gradiva, ki je na voljo. Bo pa treba tak korpus še oblikovati.

Še ena reč iz današnje razprave: pri virih je bila omenjena možnost Google, enciklopedije; vprašujem se, kaj pa Wikipedija – kljub vsej svoji problematičnosti? Kot vir je seveda izzivalna.

Zemljepisna lastna imena podpiram, ob vsej izkušnji – dobri in slabi – v zvezi s Slovenskim pravopisom, ki je to upošteval in se tudi zavedal omejitev in tam postavil meje. Slovenska krajevna imena je upošteval, če gre za sedež občine, sedež pošte, sedež župnije, to so tri dovolj močna merila, dalo bi se seveda upoštevati še kaj drugega, morda ne ravno število prebivalcev, pač pa npr. rojstni kraji pomembnih osebnosti (npr. Raščica). S tem bi že zajeli velik, tipološko reprezentativni del, posebno, ker iz tega izhajajo prebivalska imena, pa za ženski spol, pridevniki itn., kar je zelo pomembno z normativnega stališča in nadaljnjega razvoja.

J. OREŠNIK: Hvala lepa. Spoštovani kolegi in kolegice, lahko zaključimo?

M. SNOJ: Imel bi samo še kratko organizacijsko besedo. Kot sem že zjutraj omenil, profesorica Zorkova jutri ne bo prišla. Profesor Korošec je bil tako prijazen in je

pristal na to, da bo jutri namesto nje nastopil prvi. Ostali vrstni red ostane takšen, kot je, bomo pa zato končali popoldne 50 minut prej.

J. OREŠNIK: Dovolite, da se še jaz zahvalim. Predvsem bi rad izrazil svoje navdušenje nad tem posvetom, mislim, da je to res imeniten posvet. Zelo mi je žal, da jutri ne bom mogel priti. Posebej bi se rad poslovil od gospe Kláre, zelo sem vesel, da sem vas spoznal, zelo sem vesel, da ste prišli k nam in upam, da boste še prišli.

K. BUZÁSSYOVÁ: Tudi jaz sem zelo vesela in se lepo zahvaljujem. Hvala lepa za vabilo.

J. OREŠNIK: Današnje zasedanje je končano. Lahko noč.

* * *

M. Snoj: Spoštovani kolegice in kolegi, lepo pozdravljeni tudi na drugi dan posveta o novem slovarju slovenskega jezika. Med nami prav posebej pozdravljam predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti, akad. prof. dr. Jožeta Trontlja, kateremu se toplo zahvaljujem za veliko naklonjenost, ki jo je že doslej izkazal zamisli o novem slovarju slovenskega jezika. Gospod predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti nam je za začetek današnjega zasedanja namenil pozdravni nagovor. Prosim akad. prof. dr. Jožeta Trontlja, da prevzame besedo.

Pozdravni nagovor

Prisrčno pozdravljeni vsi v naši hiši. Rad bi rekel, da sem bil te zamisli o novem slovarju slovenskega jezika res iskreno vesel. Akademija ima kot eno svojih glavnih skrbi tudi nalogo, da pazi na narodovo dediščino. Naravno in kulturno. Materinščina je poseben zaklad, neprecenljiv, primerljiv mogoče samo še z genomom, ampak tudi ta je nekaj popolnoma drugega in veliko manj specifičnega. Pri zapisovanju jezika je pomemben čas. Vsaka doba prinese nekaj novega in ravno tako se v vsaki dobi nekaj starega izgublja, izginja iz rabe. Torej je zapisovanje pravzaprav dolžnost vsakega časa in se ne more za dalj časa niti prenehati niti prekiniti.

Ko sem se pred časom pogovarjal z vami, gospod profesor, in z akademikom Orešnikom, smo vsi skupaj z zadovoljstvom ugotovili, da nam je najbližja maksimalistična zamisel, torej da naj bo novi slovar zastavljen kolikor mogoče bogato. Da bo ob besedju zajel čim več danes razpoložljivega znanja. Poleg rabe še etimologijo in vrsto različnih kvalifikatorjev. Tako bi rekel, da sta ta dva dneva, današnji in včerajšnji, ko teče ta posvet o načrtovanju novega slovarja, praznik. Praznik za našo akademijo, za Znanstvenoraziskovalni center SAZU z Inštitutom za slovenski jezik Frana Ramovša in za ves naš narod, za naše otroke in vnuke. Želim vam modre odločitve in potem veliko ustvarjalne energije.

Jože Trontelj
predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

* * *

M. SNOJ: Hvala lepa gospodu predsedniku za lepe in spodbudne besede. Držali se bomo njegovih nasvetov. Nadaljujemo z delom po programu. Danes smo žal malce okrnjeni, saj je akad. Zinka Zorko iz utemeljenih razlogov odpovedala sodelovanje na današnjem zasedanju. Med nami zdaj pozdravljam direktorico Inštituta za hrvaški jezik in jezikoslovje, izredno članico Hrvaške akademije znanosti in umetnosti, dr. Dunjo Brozović Rončević. V času, ki je bil prvotno namenjen akad. Zorkovi, bomo zdaj poslušali prikaz prof. dr. Toma Korošca z naslovom *Kvalifikatorska pojasnila in razlage členkov*.

Prispevki in razprave

Sodelujoči: Dunja Brozović Rončević, Klára Buzássyová, Janez Dular, Vojko Gorjanc, Marjeta Humar, Tomo Korošec, Erika Kržišnik, Jakob Müller, Jerica Snoj, Marko Snoj, Irena Stramljič Breznik, Jožica Škofic, Ada Vidovič Muha, Peter Weiss, Andreja Žele

Tomo Korošec
Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

K izboljšanju redakcije členkov v SSKJ **(Ob pripravah zasnov za novi slovar slovenskega jezika)**

Bojim se, da bi tudi sam moral ravnati tako kot prof. Zorko, ki je odjavila udeležbo, češ da nima pripravljenega in premišljenega referata. Ko sem prebral vabila, sem mislil, da bo ta posvet nekaj drugega kot to, kar je izzvenel včeraj s pripravljenimi načelnimi pogledi na stvar, in sem se torej bolj pripravljal na diskusijo zato, ker se s členki zdajle zaradi Trubarja ukvarjam in sem vedel, da so členki v našem slovarju problematično prikazani. Zato referata nimam, ga bom pa oddal napisanega do takrat, ko bo treba.

Preden se lotimo strokovnih zadev, si bom vzel nekaj časa za stvari, ki niso čisto povezane s strokovnimi zadevami. Zdajle je predsednik omenil, pa tudi včeraj je kazalo, da se vsi nagibamo ali da je že kar bila izbrana maksimalistična izdaja. Bil sem zelo navdušen, čeprav je ne bom dočakal. Ampak – kaže, da kurimo ogenj, pa ne vemo še, kaj bomo pekli.

Ker sem letos bil v taki komisiji, kjer je predstojnik inštituta na vse kriplje uveljavljal nalogo, zaradi katere bodo plače, se mi je zdelo pametno, da vsaj premislimo, da tudi s tega strokovnim zadevam posvečenega pogovora izide vsaj nekakšna iniciativa o tem, da katera koli oblika pripravljenega slovarja bo zagledala beli dan, ne sme biti tako, da bo vsakokrat po dveh letih moral predstojnik znova braniti slovarski projekt.

To pot smo imeli srečo, ker je tam bil moder, razsoden mož, ampak če bi politika naplaknila kako drugo osebo, na primer bivšega ministra Zupana, bi se nam ta zgodovina pisala čisto drugače. Zato se mi zdi pametno, da bi od tukaj izšla vsaj spodbuda. Tukaj so se zbrali ljudje, zavzeti za to, in bi radi povedali, da na ta način slovar ne sme iti, ampak da morajo biti stvari rešene proračunsko, kar pomeni, da bo za kakovost in izvršbo vsega tega skrbela akademija, ki bo inštitut imela v svojih proračunskih sredstvih, ne pa, da bo odvisna od vsakokratnega zagovarjanja projekta na ARRS-ovih sestankih. Če je bivša Republika Slovenija to bila sposobna zagotoviti, potem mora biti tudi sedanja država, ki ustanavlja in s proračunom ohranja inštitute za raziskovanje sprave in kaj vem česa še. To bi bilo prav, če ostane tukaj, ampak pametno bi bilo, da opozarjamo, da drugače ne bo šlo. Če ne, je to samo zelo prijeten in dobro organiziran pogovor, debata o stvari, ki jo imamo na mizah in ki jo imamo radi. Glede na to, ker je bilo vse tako lepo pripravljeno, govorimo namreč o slovarju, v katerega so drugi investirali pol, nekateri pa kar celo svoje delovno življenje, bi bilo prav, da jim pošljemo pozdrav, da se jih spominjamo. Zdaj bom pa opravil to, za kar sem se prijavil.

Predstavljeni so predlogi za drugačno slovarsko prikazovanje členkov kot samostojne besedne vrste in rešitve z razlagami smislov členkov, z razlagami in stranskimi razlagami ter kvalifikatorskimi pojasnili pred razlagami.

V SSKJ so členki uvrščeni k prislovom, se pravi, označeni so s kvalifikatorjem prist.

To ne ustreza stanju v sodobni besednovrstni teoriji, ki členke razpozna kot samostojno besedno vrsto. V času, ko so bile zasnove za SSKJ že končane in je bil v pripravi poskusni snopič, je l. 1966 Toporišič v Slovenskem knjižnem jeziku 2 že nakazal besednovrstno samostojnost členkov in merilo za njihovo razpoznavanje (»imamo pa **prislove** (podrčrtal T. K.), po katerih se ne moremo vprašati«), seznam takih »prislovov« pa tam že tvorijo sami členki. Pozneje, l. 1967, so v Toporišičevi Slovenski slovnici členki samostojna besedna vrsta, v naslednjih izdajah podrobno razporejeni glede na leksikalni pomen, v izdaji 2000 celo dve razporeditvi. SSKJ je pri prvotni zasnovi, uveljavljeni v prvi knjigi A–H 1970, zaradi enotnosti vztrajal do zadnje knjige, saj bi bilo po prvi knjigi spreminjanje besednovrstnih kvalifikatorjev in v zvezi z njimi še drugih slovarskih rešitev moteče. Vztrajanje pri prislovi, ki se sicer naslanja na slovensko slovarsko in slovničarsko izročilo Pleteršnika in Breznika, od njiju naprej v slovnico 1947 (tam so t. i. miselni prislovi), je ta čas leksikografsko vprašanje le v SSKJ, saj je slovničarsko jezikoslovje ločevanje med prislovi in členki že vzpostavilo. Tudi štirizvezkovni slovar češkega knjižnega jezika, ki je nastajal ob približno istem času kakor SSKJ, tj. v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ima členke tudi v zadnji knjigi kvalificirane kot prislove, in šele enozvezkovni Slovar knjižne češčine za šolo in javnost 1978 obravnava členke (*částice*) kot samostojno besedno vrsto, vendar – ker še ni izšla druga knjiga češke slovnice (Oblikoslovje 1986) – z nemalo težavami pri razlagah in brez opozoril na njihovo pragmatično vlogo ter celo z nedoslednostmi med besednovrstnimi oznakami členkov nasproti prislovom. Glede slednjega imajo težave tudi drugi, npr. Langenscheidov slovar nemščine kot tujega jezika (1993), ki členke prikazuje kot prislove (npr. *freilich*).

1. Odprava te pomanjkljivosti SSKJ-ja je za prihodnost seveda več kakor zaželena, vsaj glede besednovrstnega statusa členkov pač tudi nujna. Ne glede na odločitev o tem, kakšne bodo značilnosti zamišljenega slovarja, se nakazujeta dve nalogi:

1.1 Ponovni pretres gradiva za besednovrstno razpoznavo členkov in nato ustrezno zaznamovanje s kvalifikatorjem člen. (ali členek). Teoretična opora za ta popravek je tudi v domačem jezikoslovju že dana, saj je zanimanje za raziskave o členkih precejšnje, za gradivo pa je poleg listkovnega na Inštitutu za slovenski jezik SAZU zdaj na voljo tudi korpusno. To vključuje še eno preureditev. SSKJ namreč prinaša – nekoliko raznorodno – skupino besed z besednovrstno oznako členek in seveda geselsko besedo *členek*, ki ima v gnezdu ob kvalifikatorju lingv. *beseda brez samostojnega pomena, ki se navadno prideva drugim*. Členki so tu v glavnem (Pleteršnikove) *breznaglasnice*, tj. prosti morfemi (*koli, si*). Kolikor se v pravopisni praksi ohranja pisava narazen in jih kot take slovar ne more prezreti, lahko dobijo besednovrstno oznako členica, ki se za to preureditev aktualizira iz geselske besede *členica* lingv. *členek*, »členka« bi in *bodi* pa sploh lahko dobita svoj redakcijski prostor pri glagolu *biti*.

1.2 Drugi del nalog za zamišljeno preureditev je zahtevnejši. Če bo z domišljenimi merili za razpoznavanje členkov, npr. z merilom za sobesedilno ločevanje med nedvomnimi členki ter prislovi in vezniki,³⁸ izdelan ustrezeni seznam, ki bo predvidoma

³⁸ Teoretična opora za to je na primer v SS 2000 nezadostna. Čeprav slovnica zatrjuje, da se členki »po vlogi približujejo veznikom, drugi prislovom« (445), pa v prepodrobni razčlenitvi »pomenov« opozoril za tako približevanje tam ni. Tako npr. so med vrednotenjskimi eni primerjalni (*Begunci v kupeju so bili dobesedno drug na drugem*, 446), drugi pa merilni polnomerni (*Dobesedno podivjal je*, 447), kar je izrazito bolj prislovna raba, med členki, »ki členijo oz. hierarhizirajo besedilo oz. njegove dele«, pa je dopustni podredni veznik (*Privlekel se je na cilj*, čeprav *skrajno težko*, 448). Vsaj dvomljiva je v SS 2000 uvrstitev prirednega vez-

vseboval členke kot enobesedne lekseme in zveze besed v členkovni vlogi, bo to prineslo potrebo po izdelavi dveh redakcijskih tehnik: splošne, že uveljavljene za členke kot enobesedne lekseme, ki so geselske besede (iztočnice) in zdaj prikazane kot prislovi, in druge, ki bo v geselskem članku predvidela mesto za prikaz členkovne rabe (dejansko: prikaz smisla iz členkovnega sobesedilnega učinka; v nadaljevanju se bo temu reklo *smisel*).

Za zgled:

SSKJ, geslo *takó* prisl. 6. poudarja dejstvo, ki brez nadaljnjih podatkov utemeljuje sklep: ... /ne bom ti razlagal, saj tako in tako sam veš.³⁹ Ta 6. pomen ima iztržek s frazemskim *tako in tako* na koncu pomenskega oddelka, takoj za razlago pa iztržek: *nas ne bodo pogrešali, danes bo tam tako dosti ljudi*. Ker so vsi iztržki ubrani na sobesedilno sopomenskost med *tako* ter *tako in tako* (smisle iztržkov družijo pogovorni členek *itak*), bi bil sobesedilni učinek enak, če bi imel prvi iztržek zgolj *tako*, drugi pa *tako in tako*. Kar je tu v 6. pomenu prislova *takó*, je torej členkovna raba. Od tu naprej je problem redakcijski. Možnosti:

1.2.1 Členkovna raba se iz prislova izloči in se členu *tako* dodeli samostojna geselska iztočnica z besednovrstno oznako členek. V tak geselski članek se vključijo iztržki s *tako* in frazemski *tako in tako* (najbrž tudi *tako ali tako*). Takih izločitvev, glede prislova *tako* in členska *tako* povsem nespornih, bi bilo po grobi presoji kar precej (Toporišič ima v SS 2000 kot členke tudi prislove *očitno*, *preprosto*, *obenem*, *dejansko* itd.), in vprašanje je, ali bi ta »sofunkcijskost besednih vrst« – tudi zgolj za slovarski prikaz – zdržala besednovrstno teoretično presajo, namreč vstopanje pragmatičnega, sporočanjkega vidika v besednovrstni sistem (čeprav, ne daleč od tega in brez spreminjanja besednovrstnega statusa, priznavamo skladiščno »vmešavanje« v samostalnike in npr. *mraz* (v *Bil je mraz*) štejemo za samostalni, v *Bilo je mraz* pa za povedkovnik).

1.2.2 Druga možnost pa je, da se znotraj geselskega članka prislova *takó* (in ostalih

nika *saj* med členke, kakor tudi, ali še bolj pa je delitev na »pomene« v kar dveh klasifikacijah: po prvi: prepričevalni: *Saj to sami veste* (445), nasprotovalni: *Saj sami ne vedo, kaj hočejo* (446), grozilni: *Saj boš videl, kaj bo iz tega vsega* (446), čustvenostni (vezani s pozivanjem in vrednotenjem): *Saj mi ne boste storili kaj žalega!* (447), po drugi klasifikaciji: navezovalni: *Saj bi res lahko šel z nami* (448), zadržka: (brez zgleda, v isti skupini kakor *pravzaprav*) (449), spodbujalni, sovsebnostni nikalni: *Saj se ne boš učil vsak dan* (449). Vidi se, da so vsi *saj* dosledno na vezniškem mestu, tako da je navezovalnost skupna vsem, »nasprotovalnost«, »grozilnost« itd. pa je kvečjemu sobesedilni smisel povedi, vezan na določeno (iz teh zgledov nerazvidno) sporočanje okolščino.

SP 2003 si takšno okoliščino prizadeva posneti s širšim sobesedilom. Pri geslu *saj*, ki ga ima za zadržkovni članek, je zgled: *Zakaj se zdaj razburjate? Saj sem rekel, da ne bo šlo*. Razlog, da tega *saj* ne bi imeli za priredni veznik, pa je v nadaljevanju v zgledu za navezovalni članek: *Tega ji ne povej. Pa saj bo izvedela od drugih*.

Ne za približevanje, ampak za jasno oddaljevanje od členkov so v SS 2000 prislovnodoločilne zveze, kakor: Po podatkih *se je zgubil v Avstraliji* (kot 'vrednotenjski članek', 446), navezovalna predložna zveza: Poleg tega *je telefoniral na postajo* (kot 'premočrtno členitveni', 448).

³⁹ Pod 6. pomenom so seveda tudi nefrazemski zgledi. Dobra razlaga tega – še zmeraj prislovno naravnane – pomena v SSKJ se potrjuje tudi za členkovni sobesedilni učinek, nakazan v prvem delu (vzročnega) priredja (ali glavnem stavku vzročnega podredja?): *ne bom ti razlagal*. Pri Smolejevi (2004, 2, 141–155) se to imenuje neobvezni članek (**ne bom ti razlagal, saj sam veš*).

razpoznanih) bodisi oblikuje členkovni pomenski oddelek bodisi z novim posebnim znakom oblikuje »členkovo« gnezdo.⁴⁰ Obe možnosti seveda vključujeta prilagoditev prislovne razlage členkovni (gl. dalje!).

1.3 Iz naloge, omenjene v razdelku 1.2 (razpoznava členkov), izhaja najtežje metodološko leksikografsko opravilo, tj. izdelava vsaj dveh tipov redakcijskega prikaza členkov glede na njihovo pragmatično moč oz. nesporno sobesedilno vlogo. Zgolj »prekvalificiranje« prislovov v razpoznane členke je namreč nezadostno. Če sprejmemo, da je besednovrstna samostojnost členkov bodočemu uporabniku znana iz definicijskega opisa v slovnici – torej da 1. členki izražajo smisel besedila s tem, da usmerjajo pozornost k sporočilni vrednosti besedila brez členka,⁴¹ in 2. besednoredno stojijo samo *pred* besedo, katere pomen sobesedilno urejajo (najpomembnejšo, pragmatično definicijsko prvino pustimo tu še neomenjeno) – potem razlaga 6. pomena prislova *tako* v SSKJ nakazuje pot k enemu tipu členkovnih razlag. V zgledu *ne bom ti razlagal, saj tako in tako sam veš* je frazemski členek *tako in tako* pred *sam veš* oziroma v stavku *Saj sam veš* (stavek brez členka) + (razlaga »prislova« *tako in tako*): *brez nadaljnjih podatkov utemeljen sklep prikaz členka slovarsko primeren, povrh tega pa še opremljen v vzročnem priredju, torej s prvim delom ne bom ti razlagal, ki je najbolj običajno sporočanje okolje stavka saj tako in tako sam veš* (ni pa edino: *Kaj sprašuješ, saj ...; Ni ti treba spraševati, saj ...*).⁴²

1.3.1 Naslednja možnost za slovarsko predstavitev določene skupine členkov je, da se zgolj razlaga »pomena« ne šteje za zadostno, dokler posamezni iztržek ne dobi dodatnega pojasnila glede na sobesedilo oz. sporočanje okolje, iz katere je vzet. V SSKJ ima npr. drugi pomen »prislova« *kar* naslednjo razlago: *krepi pomen prislovnega izraza, s prvim iztržkom: mnenje je spremenil kar čez noč; /.../ in enem izmed naslednjih: kar nič se ni obotavljal*. Vprašanje je, glede na kaj krepi členek *kar* prislovni izraz *čez noč* oziroma glede na kaj v govornem položaju je tvorec ubesedil zvezo *kar čez noč*. Zgolj za tole pojasnjevanje, recimo, je to: nenavzočnost določenega vpliva, ki bi predrugal vsebino, izraženo s prislovnim izrazom *čez noč*. Ta, res nekoliko robati dodatek bi bil lahko del razlage za nekaj podobnih iztržkov. Gotovo pa ne za naslednje, ki bi se našli v gradivu.

⁴⁰ Ker SSKJ vse, kar je besednovrstno členek, obravnava kot prislov, ga navajanje zgledov znotraj posameznih (»prislovnih«) pomenov tudi formalno ne obvezuje k ločevanju med enobesednimi prislovi in prislovnimi frazemskimi zvezami. Pri redakciji členkov to ne bo primereno. Kot kažeta poslednja dva zgleda iz SS 2000 v opombi 37, slovnica ne nakazuje niti formalne razlike med členki kot enobesednimi leksemi in večbesednimi frazemskimi členkovnimi zvezami. A slovar lahko razliko izpelje z redakcijsko tehniko, če seveda odpravi dvom o tem, zakaj je členek v zgledu *Tako in tako boš ravnal po svoji glavi*. (446) vrednotenjski gotovostni, zgled *To je tako in tako brez vrednosti* (447) pa vrednotenjski domnevalni čustvovalni.

⁴¹ V Toporišičevem Eseju o slovenskih besednih vrstah je to povedano s pomočjo pravila (a) = (b) + (c), pri čemer je (a) poved s členkom, (b) poved brez tega členka, (c) pa stavčna poved s smislom tega členka. To je priročno pravilo za besednovrstno dokazovanje členkov. Ima slabost, da je vzpostavitev enote (c) pri mnogih členkih sila težavna.

⁴² Enota razlage »brez nadaljnega utemeljevanja« je z izrazom »utemeljevanje« sicer omejena na določen sporočanje postopek, a najbrž bi razlago preobremenili z vključevanjem »utemeljenih« pojavov, ki se ne utemeljujejo. Npr. – v resda nekoliko bizarni pripovedi: *Počakati smo morali, da se bo zdanilo, saj sonce tako in tako vziđe*.

Na primer:

- kar *tam je ležalo na pragu*⁴³
- *sprva ga kar niso slišali*⁴⁴
- *danes bomo pili kar vodo*⁴⁵

Zgolj ponazorjevalna razlaga: *krepi pomen prislovnega, glagolskega, samostalnškega izraza glede na nenavzočnost vpliva, ki lahko predrugači vsebino povedanega sicer zajema določene skupne značilnosti teh iztržkov, ne pa njihovega vsakokratnega celotnega smisla.*

Tu se ponuja rešitev s stranskimi razlagami:

- kar *tam je ležalo na pragu* – nihče ga ni tja prinesel
- *sprva ga kar niso slišali* – delali so se, da ga ne slišijo
- *danes bomo pili kar vodo* – nič drugega nimamo/nič drugega ne želimo piti

1.3.2 Iz SSKJ vzemimo redakcijo členka *kvečjemu* (seveda kot prisl.), razlago z dvema izbranima iztržkoma: *izraža omejevanje na najvišjo mogočo mero: burja bo pihala kvečjemu tri dni; ta knjiga je razumljiva kvečjemu za strokovnjaka*. Razlago je mogoče sprejeti, zgleda pa takoj pokažeta njeno nezadostnost, ko členka *kvečjemu* izločimo: *burja bo pihala tri dni; ta knjiga je razumljiva za strokovnjaka*, saj je izjavama odvzeta moč predpostavke (ki ne dopušča pretvorbe v vprašalni oz. nikalni stavek: **ali bo burja pihala kvečjemu tri dni? *ta knjiga ni kvečjemu razumljiva za strokovnjaka*).

Za primerjavo pritegnimo stavek, izrečen pri pogovoru na gozdni poseki:

(A) *Tukaj je kvečjemu za klaftro drv*. Bil je dejansko izrečen kot odziv z nestrinjanjem z oceno, da je tam veliko drv. Sporočanje moč tega členka poskušam pojasniti z delovanjem dveh operatorjev:

- operator pristopa
- operator členkovega pomena

Operator pristopa ima naslednje značilnosti:

(a) V aktualno sporočanje okolščino pritegne prvino iz zgodovine te okolščine glede na točko v sedanjosti, ki sovпада s točko govorjenja, lahko čisto neposredne, vendar zgodovine, se pravi, poprejšnje enote v linearnem sosledju. To je sobesedilni dejavnik v sporočanski strukturi členka. Operator pristopa je njegova konstitutivna prvina na ta način, da se skozenj uveljavi drugi operator, tj. operator členkovega pomena (*tukaj kvečjemu*, drugje npr. *vsaj*).⁴⁶

⁴³ Verz iz prve kitice pesmi Frana Milčinskega Ježka *Pismo za Mary Brown*:

Nihče ga ni tjakaj prinesel,
saj poštar ni hodil ondod,
kar tam je ležalo na pragu
to pismo za Mary Brown.

⁴⁴ Verz iz pesmi Piščalkar (govori o fantu, piščalkarju, ki je prinesel (iz domačega kraja odtujenim) prebivalcem mestnega bloka pesem s sporočilom iz nekoč skupnega domačega kraja).

⁴⁵ Pripovedni položaj: 1. Komentar tvorca, ki je vstopil v prostor s pogrnjeno mizo, na kateri so prigrizki in (takoj opazi) steklenice z (mineralno) vodo, ne pa tudi vina. 2. Tvorec v imenu gostov (ki so včeraj popili preveč vina) odgovori na ponudbo, ali bodo pili belo ali rdeče vino.

⁴⁶ Razlikovanje med tema operatorjema je seveda le metodološko analitično orodje. Delujeta hkrati, ne v linearnem zaporedju, analitično pa vidimo zdaj tega, zdaj onega. Ponuja

(b) Operator pristopa je spoznanju dostopen samo kot afirmativ, ki na zelo splošen način opisuje stanje, v katero bo določilno posegel pomen člena. »Določilno posegel« tukaj pomeni, da bo ustvaril sporočanje moč tega, ne pa kakega drugega členka v stavku predpostavke. Za *kvečjemu* bi bil tak stavek⁴⁷ (ali eden izmed možnih stavkov) naslednji:

Trditev, da je tukaj veliko drv, ni resnična. Ali:

Misel, da je tukaj drv veliko, je napačna/ne drži.⁴⁸

Stavek (A) ne more biti smiselno izrečen, če nima zgodovine, torej enega od stavkov v (b). Če navedeno primerjamo z redakcijo prislova *največ* v SSKJ, je sicer primerna razlaga *izraža največjo količino ali mero za iztržek: največ hrupa delajo motorji*, v iztržku *zamudil bi se pet, največ deset minut* 'kvečjemu' pa brez opozorila na to, da je v predpostavki zajeta možnost poprejšnjega *'zamudil boš celo uro'; stranska razlaga *kvečjemu* ni pravilna. Te vrste členkov (v glavnem so tu modalnostni),⁴⁹ npr. *vsaj, komaj, zgolj, samo, le* itd., se dajo redakcijsko prikazati s kvalifikatorskim pojasnilom (pred razlago), saj bi bile sicer zadovoljivo povedne razlage preobložene, stranske razlage za zgledi pa bi se izgubile v podobnosti z besedilom (*tukaj je kvečjemu za klastro drv* *ne pa tako veliko, kakor si dejal). Predlog redakcije: *kvečjemu* členek 1. v predpostavki, za spremembo vsebine povedanega izraža *največjo količino ali mero: tukaj je kvečjemu za klastro drv /.../*.

To bi tudi pomenilo, da je zgolj kvalifikacijska oznaka za vrsto členka z izrazom, ki poimenuje določen tip členkov v slovnici, slovarsko preskromna, saj napotuje v slovnico, kjer uporabnik najde poimenovanje in skupino sorodnih členkov, ne pa pojasnil o njihovi sporočanje moči.⁵⁰

Literatura

Smolej, Mojca 2004: Obvezni in neobvezni členki. Slavistična revija, 2, 141–155. Ljubljana.

Toporišič, Jože 1974/75: Esej o slovenskih besednih vrstah. Jezik in slovstvo, 20, 8, 295–305. Ljubljana.

Toporišič, Jože 2000: Slovenska slovnica. Založba Obzorja. Maribor.

RAZPRAVA

M. SNOJ: Hvala lepa prof. Korošču. Ostalo nam je 25 minut za razpravo, kar ni malo. Za členke seveda premalo. Prof. Korošec bo sam vodil razpravo, kot je bilo v navadi že včeraj.

A. VIDOVIČ MUHA: Ni mi žal, da smo prekoračili čas, da nismo tako zelo strogi kot včeraj, ker je tema izredno aktualna, tudi težka, slovarsko zahtevna. Nič ne morem

se prispodoba k pojavu, znanem kot spin: v fiziki trdnih delcev je to lastna vrtilna količina osnovnih delcev.

⁴⁷ Namesto izraza *stavek*, ki je zaseden s pomenom »strukturna enota« (stavek : poved), bi bilo dejansko bolje uporabiti izraz *izjava*.

⁴⁸ Stavek *Tukaj ni veliko drv* je lahko prav tako konstativ, izrečen na gozdni poseki pred kupom drv, torej je vsebinsko prav tako kakor stavek (A) izjava o stanju iz zgodovine drugega izjavljalca ali iz mnenja govorca, vendar je samo zanikanje afirmativa *Tukaj je veliko drv*.

⁴⁹ Smolejeva (2004: 48–49) jih z upoštevanjem Toporišičeve klasifikacije spravlja v skupino poudarjalnih členkov.

⁵⁰ Tako je v SP 2003: *kvečjemu* zadržk. člen. *To bo delal ~ tri dni*.

v tem trenutku dodati koristnega. Rekla bi samo to, da jih SSKJ s tem, ko je uvrstil členke med prislove, vsaj ni uvrstil med slovnične besede, kot so uvrščene v slovnici, kar je za moje pojme huda zastranitev. Pot k določanju prislovov bi peljala, če zelo formalistično razmišljam, zunaj besedila tako, da definiram prislov. Imamo definiran pridevnik in druge besedne vrste, ostaja pa nam nekaj, kar je tako heterogeno, to sklepam tudi iz tvojega besedilnega komentarja, da težko ujamemo v definicijo oz. opredelitev. Sama sem jih skupaj z medmeti dala med zakrita govorna dejanja. Dobro se zavedam, da so medmeti nekaj drugega kot členki, vendar imajo oboji v podstavi govorno dejanje – medmeti lahko samostojno, členki vedno v vlogi modificiranja drugega, izraženega, govornega dejanja; oboji so torej zunaj pomensko sestavinske slovarske opredelitve. Poskušala sem jih pač natančneje opredeliti.

T. KOROŠEC: Sestavina elokucije so – oni omogočajo elokucijo.

A. VIDOVIČ MUHA: Splača se prebrati predstavitev in kritiko, ki jo je o členkih v Hallidayevi slovnici napisal Andrej Ermenc Skubic. Obsežen članek ni samo predstavitev hallidayevskega pojmovanja členkov, ampak je hkrati tudi razmišljanje o tej temi v smer, kot jo nakazuješ. Tu je Toporišičeva slovnica presežena. S slovnično uvrstitvijo členkov je šel Toporišič za moje pojme mimo realnosti. Slovar je bil pri tem boljši.

J. MÜLLER: Pri razlagah, pri pojmovanju, tako kot je Tomo prikazal, bi pričakoval, da gre za drugačno situacijo, ne referenčno, ampak situacijsko z najrazličnejšimi relacijami, zato bi to bilo najbolj primerno izražati s takimi razlagami, na kakršne sem že včeraj opozarjal, ne da jih ločimo na kvalifikatorska pojasnila, ampak da vsa pojasnila vključimo v razlago samo. Če razložimo členek *da*: *da* rečem, kadar soglašam s sogovornikom ali s povedanim. Pri *kvečjemu* bi skušal definirati bolj pragmatično: *kvečjemu* se reče, kadar se trdi ali pričakuje, da je kaj tako in tako, v resnici pa mislim, da tega ni. Tako bi vključil situativno semantiko v samo razlago. To bi bilo dosti bolj prijazno. Pri takih besedah so v slovarju pomenske razlage zelo oddaljene od prave uporabnosti. Razložiti je treba, kdaj se določen členek uporablja, v kakšnem položaju se uporablja, ne pa neposredno, kaj pomeni.

T. KOROŠEC: S tem se strinjam, čeprav *da* in *ne* nista problematična. To je njun stavčni pomen. Pravzaprav me potrjuješ v misli, da samo s tem, kar je zdajle v razlagi členkov, ne pridemo skozi. Pri *kvečjemu* se hitro pokaže njegova predpostavna vloga, kajti ne moremo ga spremeniti ne v vprašalni ne v nikalni stavek. Če rečemo *Tukaj je kvečjemu za klastro drv*, je nerealno, da bi rekli *Sprašujem, ali je tukaj kvečjemu za klastro drv* in tudi *Tukaj ni kvečjemu za klastro drv*. Ne deluje, to je njegova vloga v predpostavki. Ampak ali bi to naredili samo z razlago?

Ker je to slovarsko delo, bi se morala razlaga nanašati na leksikalni pomen besede *kvečjemu*, ki je ta hip členek. Obstaja razlika med *kvečjemu za klastro drv* (to je značilnost besede *kvečjemu*, pri kateri čutimo neke sestavine) in izjavo *Tukaj je vsaj za klastro drv*. Med *kvečjemu* in *vsaj* je razlika v tem, da je eno *kvečjemu*, drugo pa *vsaj*. To je to, kar bi ta razlaga morala zajeti. Ampak sem nisem prišel s končano idejo. Pripravljen sem sodelovati s kako idejo, ampak z nekim drugim leksikografskim sredstvom, s katerim bi zajeli najbrž nikoli docela ulovljivo resničnost, ki jo dajejo členki v izjavah. Če imam štiri *kar*, ki so v slovarju – približno bi za vsakega našli podobnost v slovarju, na primer *Kar nič se ni obotavljal*. Mislim, da je to bolj dolenska raba, proti *Sprva ga kar niso slišali*. Meni se zdi to malo narečno. Ne vem, zakaj, ampak jaz imam v spominu govor naše kolegice Ivanke Kozlevčar, ki je rada uporabljala tak *kar*. Odkod je Ivanka?

J. MÜLLER: Iz okolice Višnje Gore.

T. KOROŠEC: Realnost možnosti pojavitev členkov je težko ulovljiva. To ne pomeni, da bomo kar kapitulirali in rekli, da se ne da. Nekaj več je pa res treba narediti, ne samo prekvalificirati. To je ena od možnosti.

A. ŽELE: V razlago bi bilo treba ujeti razmerje. Razmerja se da v razlagah ubesediti. Razmerja do ostalega sobesedila. To je bilo v sedanjih razlagah že nakazano. Koliko je bilo to realizirano, glede na to, da je členkovna tipologija bolj razdelana in da imamo, kot je kolega opozoril, členkovne slovarje z nemškega področja, vsekakor pa to ni tako neulovljivo. Odnos in razmerja so že deloma nakazana, samo v dosedanjih razlagah ni tako razdelano.

A. VIDOVIČ MUHA: Meni se slovarsko vendarle kažeta dva groba tipa členkov. Enkrat gre za modifikacijo propozicije, torej celotne vsebine stavčne povedi, enkrat pa za pomensko modifikacijo stavčnega člena. V vsakem primeru pa so to res modifikacijske besede. Ne vem, če je izraz *modifikacijski* najboljši, ampak pomensko dopolnjujejo, modificirajo oziroma spreminjajo pomen – stavek v tipu *seveda, ja, ne* – trdnost oz. nikalnost, stavčne člene, tip *tudi, že, še, le, samo*, npr. *Samo sosed seka drva, Sosed samo seka drva, Sosed seka samo drva*. Kaj je zdaj s *kvečjemu*: *Kvečjemu sosed seka drva, Sosed kvečjemu seka drva, Sosed seka kvečjemu drva*. Iščemo torej formalne kriterije, ki bi opredelili to skupino besed glede na prislove, ki so jim najbližji. O tem nisem veliko premišljevala, ko pa sem, se mi je pokazalo, da bi lahko ločili ti dve veliki skupini členkov: propozicijski, modifikacija celotne propozicije oz. pomenske podstave povedi, če so povedi, drugič pa modifikacija stavčnega člena. Nimam tako živih primerov kot ti in to me vedno nese tudi v predavalnici. Primerov, ki si jih dal, nimam čisto uzaveščenih, vendar se mi zdi, da bi se jih dalo ločiti na ti dve skupini.

T. KOROŠEC: Kam bi torej v tvoji delitvi za slovarski prikaz šla izjava *Sprva ga kar niso slišali*?

A. VIDOVIČ MUHA: Meni je to čuden stavek, ne znam v tem trenutku odgovoriti.

A. ŽELE: To je zame modifikacija propozicije. *Sprva ga niso slišali. Zdi se mi nado mesti kar*. V tej delitvi je to modifikacija propozicije. *Kar on naj pride*.

A. VIDOVIČ MUHA: Ali pa *On naj kar pride* ali *Sosed naj pride domov, Kar sosed naj pride domov, Sosed naj kar pride domov, Sosed naj pride kar domov*. Kaj ta *kar* pomeni, ko modificira, je zdaj drugo vprašanje. Temeljna delitev mislim, da bi bila možna na podlagi propozicije in ...

T. KOROŠEC: S tem smo ponudili neko znanje o členkih in morda o celotnem *kar*, ne pa o izjavi pesnika, piščalkarja, ki pripoveduje, da je prišel v blok, okna so zaprta, on piska. Jaz to kot pesnik vidim. Poglejte, *Sprva ga kar niso slišali*. Kaj je to?

A. VIDOVIČ MUHA: Moramo razumeti, da je bil zdaj poudarjen glagolski segment stavka, torej tisti, ki aktualizira, oblikuje vezljivostno polje, ki je jedro. Če bi se sklicevala na strukturaliste, se ne bi strinjali z mano, ampak formalno je tako, da je stavek grajen iz glagola v smislu čisto formalnih, ne vrednostnih oz. pomenskih kriterijev. Modifikacija glagola v povedku ali pa zloženega glagola v povedku, se pravi *biti kralj*, zloženi glagol – v tem primeru bi govorila o posebni skupini členkov znotraj stavčnočlenskih členkov. Če članek modificira glagol v povedku, je njegova moč propozicijska. *Sosedje ga kar niso slišali. Pesnika sosedje kar niso slišali*. To je propozicijski članek; preprost dokaz: *Kar sosedje ga niso slišali* ni sprejemljiv stavek.

T. KOROŠEC: Kupim to. Zdaj je pred teboj naloga, da v slovarju to vedenje prikažeš, da bo Slovenec, ki bo ta stavek prebral, šel v slovar in razumel, kaj je ta *kar* naredil, namreč, da je razlika med *Sprva ga kar niso slišali* in *Sprva ga niso slišali* pravzaprav *Delali so se, da ga ne slišijo* in *Ni jim bilo mar* in da je to pesniško sporočilo.

K. BUZÁSSYOVÁ: V našem slovarju imamo kategorizacijo *častica* različno in po novem drugačno kot v akademski slovnici v Morfológii slovenského jazyka iz leta 1966. Profesor Mistrik ima veliko poglavje o členkih, vendar predvsem na osnovi leposlovja. Od takrat sta jezikoslovje in komunikacijski pristop precej napredovala. V zvezku A–G imamo *vsaj* oziroma *aspoň*, tam je tudi pojasnilo, da je to včasih intenzifikator, včasih kvantifikacija, da pomeni *najmanj en*. Nismo želeli razlagati samo s sinonimi. Če so dali sinonim kot v kratkem slovarju, se pogosto to razlaga s prislovi, ne pa z besedami iste kategorije. Imamo drugačno kategorizacijo in intenzifikatorje, modalno funkcijo in kvantitativno funkcijo ter to, kar vpliva na celotno situacijo. Zelo je pomembno, da reagira na celo propozicijo.

T. KOROŠEC: Zdaj smo šele začeli razpravljati o členkih, zato bi lahko naredili simpozij in bi se razšli. Nekaj več vemo, ampak skrivnosti členkov pa nismo in je najbrž nikoli ne bomo pojasnili. Pustimo vnmear to tragedijo, da ne bomo nikoli vsega vedeli, ampak vsaj to lahko sklenemo, da bi bil jaz absolviran, da bi redakcijo členkov v novem slovarju postavil, če že ne na novo, pa vsaj v predelani obliki. Govorimo seveda o prikazu, ne o tem, kaj bodo lingvisti o členkih še odkrili. Take stvari, kot so tukaj, *izraža nepričakovanost dejanja* – to so duhovito poiskane stvari, ampak ne povedo o členu vsega.

Za novo izdajo je treba leksikografske rešitve členkov kot besedne vrste postaviti na novo, z novim vedenjem o členkih, kar samo neznatno zadeva prekvalifikacijo iz prislovov v členke, ker vemo, da so si velikokrat zelo blizu skupaj in da so navezovalni členki zelo blizu veznikom. To bi zahtevalo tudi leksikografske rešitve. Navezovalnost na primer tako, da bi prej bil stavek z iztržkom, na katerega se navezuje. Ali se s tem strinjate? Še nas čaka delo. Jaz najbrž ne bom doživel tega, ampak zdajle počenjam stvari za mlajše.

J. SNOJ: Lepo ste pokazali vzorec, kako se to dela.

T. KOROŠEC: Krasno je začela gospa Ivanka Kozlevčar, ker je tako pronicljiva, pa je bila potem ustavljena, ne samo zaradi upokojitve. Tako duhovito je videla členke. Nekaj je objavila, ampak tisto ni njen inovatorski pogled. Ali ji boste pisali, da se je spominjamo?

M. SNOJ: Bomo danes med kosilom to organizirali, napisali razglednico in se vsi podpisali.

T. KOROŠEC: Nekaj je še živih in bodo veseli, da smo se jih tukaj spomnili.

M. SNOJ: Profesorica Irena Stramljič Breznik nam bo spregovorila o pomenskih opisih rastlinskih poimenovanj. Zakaj? Kolegico, ki se ukvarja še z mnogimi drugimi stvarmi, smo zaprosili ravno za pomenske opise rastlinskih poimenovanj. Razlog je njena zadnja knjiga, ki je morda še niste vsi videli.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: To je knjižica.

M. SNOJ: Je pa veliki format. Ko cvetje spregovori jezikoslovcu je kolegica očitno napisala s srcem, ker, kot vemo, je kolegica tudi izvrstna vrtnarka. Tukaj si lahko ogledate nekaj slik z njenega vrta.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Povedati moram, ob kateri priložnosti je to nastalo, ko sem že bila tako izzvana. Na mariborski univerzi se vsako leto prireja Noč raziskovalcev, kjer vsi raziskovalci pokažejo svoje strokovno znanje v drugačni obliki, privlačni tudi za povprečnega človeka. Takrat sem se odločila, da lahko svoje jezikoslovno vedenje – ukvarjam se z besedotvorjem – povežem tudi s tistimi uricami, ki jih ravno nimam veliko, ampak se jim s srcem posvečam, to je z vrtnarjenjem. Boste tudi videli, iz katerih razlogov. Na koncu bom tudi tako zaključila. Kolega Snoj mi je dal to nalogo in s svojim prispevkom se danes umeščam v teme, ki so bile zelo natančno in podrobno obdelane že v včerajšnjem dnevu. Kakšne stvari se bodo prekrivale, vendar dovolite, da sem natančna in bom to, kar sem menila, da pripravim, tudi eksaktno podala, da se ne bom po nepotrebnem zapletala.

Irena Stramljič Breznik
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Pomenski opisi rastlinskih poimenovanj v novem slovarju slovenskega jezika

Razmisleka, kako predstaviti rastlinska poimenovanja v novem slovarju slovenskega jezika, sem se lotila kot jezikoslovka in uporabnica slovarja, ne pa strokovnjakinja za botaniko ali leksikografijo, čeprav izkušnjo s slovarskim delom že imam. Prav zato sem se odločila, da najprej pregledam vse morebitne pripombe, nasvete in odzive na to, kako so bila rastlinska imena predstavljena v Slovarju slovenskega knjižnega jezika.

To je bilo mogoče narediti na podlagi zelo dragocenega bibliografskega popisa Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (1960–1992) Jakoba Müllerja (Müller 1996: 187–234), v katerem je celovito predstavljeno gradivo, razvrščeno po problemskih sklopih, abecedi razpravljalcev in ključnih besedah v stvarnem kazalu.⁵¹ Na podlagi tega je bilo mogoče prepoznati nekaj kritičnih izhodišč (v ležečem tisku), ki jim sledi moj razmislek (v pokončnem tisku).

1. SSKJ je zaradi splošnega stanja slovenske terminografije v času svojega nastajanja po eni strani terminološko preobremenjen, po drugi strani so slabo zastopane nekatere mlajše stroke.

Novi slovar slovenskega jezika mora izhajati iz ocene terminološke pokritosti v številnih danes nastalih specialnih terminoloških slovarjih (načelo gospodarnosti) in zato določiti izbor gesel na najpogostejše v splošni rabi (načelo stvarnosti) ter obseg pomenskih razlag na tiste sestavine, ki omogočajo prepoznavnost rastline povprečnemu uporabniku, zahtevnejšega pa ob ustreznih podatkih (latinska/znanstvena imena) usmeriti na podatke, ki jih lahko najde v specialnem slovarju. Trenutno stanje: botanični slovar je v pripravi.

2. Prikaz rastlinskih imen je v SSKJ predstavljen v štirih skupinah (Silvester 1974/75: 225–227 v Müller 1996: 214):

a) brez kvalifikatorja so rastlinska imena, ki so splošno znana in od strokovnjakov priznana (begonija);

b) z oznako poljudno in sledečo tudi strokovno razlago so predstavljena rastlinska imena, rabljena v vsakdanjem, a ne strokovnem jeziku (asparagus poljud. 'sobna rastlina ...', strok. Sprengerjev beluš);

c) z oznako bot. ali vrtn. je označena strokovna raba rastlinskih imen, razlagi sledi sinonimno ime, za podpičjem nadrejeni slovenski sinonim (badelj bot. 'visoka travnata primorska rastlina', *Silybum marianum*; breskvica: vrtn. 'vrtna rastlina z rdečkastimi cveti'; balzaminka);

č) oznako nar. imajo rastlinska imena, vzeta iz narečja, za podpičjem sledi bolj rabljen in strokovno priznan sinonim (gorečka nar. zahodno 'lončna rastlina z navadno rdečimi cveti v kobulih'; pelargonija).

⁵¹ Obsežno gradivo mi je pomagala zbrati moja mlada raziskovalka Mojca Tomišić.

Podrobno ločevanje bi lahko šlo v smer dveh skupin: termini kot splošne besede, ki so prestopili mejo stroke in so nekvalificirani, in termini zgolj v strokovni rabi, ki so kvalificirani (Leder - Mancini 1984: 247 v Müller 1996: 206).

Primer 1: Pri iztočnicah *gorečka* in *pelargonija* se npr. pokaže, da ima isto pomensko razlago še tretja iztočnica, *geranija*. Razmerje je s sopomenko vzpostavljeno pri *geranija* in iztočnici *gorečka*, saj za podpičjem sledi *pelargonija*.

V takih primerih bi bilo bolje zaradi prihranka prostora in zgoščenosti podatkov, kar je za povprečnega uporabnika bolje, izpostaviti najsplošneje in najširše rabljen izraz (*pelargonija*: FidaPLUS: 936 pojavitev) in le-temu z ustreznimi kvalifikatorji dodati še druge, dovolj pogoste: *geranija* (FidaPLUS: 290 pojavitev) in nar. zahodno *gorečka* (FidaPLUS: 2 pojavitvi). Za zahtevnejšega uporabnika pa ponuditi vrstno ime in družino, da lahko poišče več informacij v specializiranem slovarju oz. prepozna istovetnost nanosnika.

Prav je, da slovar upošteva poleg strokovne tudi vsakdanjo, splošno rabo. Načelo gospodarnosti pa zahteva omejitev le na najpogostejše potrjene izraze, čeprav za nekatere rastline, kot vemo, obstaja na desetine različnih sopomenk v narečjih ali celo zgolj govorih.

Primer 2: Iz SSKJ prav zaradi te prostorske razpršenosti pri navajanju ni vidna povezava med *trobentica*, *jeglič*, *primula* in *piskalica*.

Pojavitve v korpusu FidaPLUS kažejo naslednja razmerja:

trobentica (FidaPLUS 682 pojavitev) = ***navadni jeglič*** (FidaPLUS 13 pojavitev) = ***brezstebelni jeglič*** = *trobentica* (FidaPLUS 7 pojavitev), ***piskalica*** nar. = *trobentica* (FidaPLUS 5 pojavitev). Rodovno ime ***primula*** pa se pojavi 381-krat.

SSKJ navaja pri: ***trobentica*** -e ž (e) 1. manjšalnica od trobenta: otrok je zatrobil na trobentico 2. rastlina s pritličnimi listi in pecljati rumenimi cveti: v bregu cvetijo trobentice; nabirati zvončke in trobentice.

3. Rastlinska imena so razložena opisno, le besede s strokovnim kvalifikatorjem dopolnjujejo latinska imena. Nosilna, jedrna beseda, nadpomenka ali uvrščevalna pomenska sestavina je večinoma rastlina, ki ima opredeljeno tudi uporabnost (kulturna, okrasna, zdravilna ...). Med najvažnejše razločevalne sestavine spadajo cveti, listi, steblo. Zajeti so le elementi, ki so za pojasnitev rastline najbolj potrebni. V drugi knjigi je bil npr. opazen porast ozko terminoloških razlag.

Razlage naj ne bodo predolge niti prekratke.

V korist zmerni dolžini naj vsebujejo vse elemente, ki so najbolj prepoznavni za rastlino, npr. *ognjič*, *spominčica* (barva), *vijolica* (vonj), *žafra*n (dragocena začimba iz rastline), in so zajeti tudi v stalnih besednih zvezah, tj. terminoloških: npr. vonj (*dišeča vijolica*) ali frazeoloških (*drag kot žafra*n). To je priporočilo tudi v leksikografski literaturi (F. Čermák, R. Blatna 1995) in je večinoma izpeljano tudi v SSKJ.

Kadar rastlinsko ime ni motivirano neposredno z njenim zunanjim izgledom, je tak opis sicer potreben, če želimo ohraniti načelo enotnosti razlag, toda povprečnemu uporabniku ne more predstaviti jasne slike rastline. Zato je v takih primerih treba razmisliti, ali mu morda dodati dobrodošlo etimološko razlago (*vratič* iz glag. *vratiti* oz. *fukcija* – eponim, poimenovano po Leonhartu Fuchsu, očetu botanike iz 16. stoletja).

Slovarske razlage novega slovarja slovenskega jezika ne morejo biti niti enciklopedijske niti ozko terminološke. Prav zato je predlog kratke razlage, npr. kulturna/zdravilna/okrasna rastlina in dodano latinsko ime, nesprejemljiv, ker slovar v prvi vrsti predvideva povprečnega uporabnika, ki v slovarju pričakuje zgoščene, jasne, polne razlage, ki so grajene iz splošno znanih, nevtralnih besed in strokovni pojem razložijo nestrokovnjaku.

Kljub vsemu pa ostaja vprašanje, čemu ne bi imela tudi širše rabljena rastlinska imena, ki niso samo terminološka, zaradi razpoznavne dodano vrstno ime, rod in/ali družino (Košmrlj - Levačič 1995).

Npr. SSKJ: **krompir** -ja m (i) kulturna rastlina z blede vijoličastimi ali belimi cveti ali njeni užitni gomolji

PLETERŠNIK 1894:

krompir, -rja, m. die Kartoffel, der Erdapfel (solanum tuberosum); – coll. Erdäpfel; krompirja skuhati; – iz nem. »Grundbirne«.

MURKO 1833: **Krompir** (+) rja m der Erdapfel; auch überhaupt die Erdäpfel (*Solanum tuberosum*. Linn.). *Krompiriše n der Erdäpfelacker*.

RASTLINSTVO (Dudnov leksikon 2008)

krompir (*Solanum tuberosum*), gosp. pomembna vrsta iz rodu / razhudnik iz J. Amerike

4. Terminološko gradivo za SSKJ je nastalo z izpisovanjem poljudnoznanstvenih del, srednješolskih učbenikov in strokovnih slovarjev in s prispevki skoraj 100 terminoloških svetovalcev.

Novi slovar slovenskega jezika lahko začne v obratnem sosledju z že izurjenimi leksikografi in s svetovalci terminologiji, ki bodo kot nepogrešljiv človeški faktor prečističevali gradivo iz obeh korpusov (FidaPLUS in Nova beseda) in drugih, večinoma že zbranih virov. Brez korpusnega pristopa slovarsko delo ne bo mogoče. Zato je treba čim prej izdelati različne frekvenčne liste besed: a) glede na celotno gradivo v obeh korpusih po letih in izdelava liste povprečka; b) glede na specializirano strokovno gradivo (npr. poljudno iz revij, strokovnih knjig, slovarjev za področje botanike) po letih in izdelava liste povprečka. Merilo izbora, po mojem mnenju, izhaja iz uporabe rastlinskega poimenovanja na splošni frekvenčni listi iz celotnega korpusnega gradiva, terminološka frekvenčna lista pa je kontrolna in pomaga pri mejnih primerih. Hkrati pa uravnava razvrščanje po načelu od splošnega k posebnemu, ki je izhodišče takega splošnega enojezičnega slovarja.

5. Pri razlagi rastlinskih imen se je potrebno ozirati na sistematiko.

Zagotovo. Vendar upoštevati in navajati tudi izvirno motivacijo imen, ki kaže samosvojost besedotvornih, pomenotvornih procesov v jeziku in kaže na specifična družbeno in kulturno pogojena obzorja slovenskega človeka.

Navedenke

František Čermak, Renata Blatna, 1995: Manual lexikografie. Praga.

Borislava Košmrlj - Levačič, 1995: Razmerje med mednarodno in slovensko različico rastlinske sistematike. Jezikoslovni zapiski 2, 176–186.

Zvonka Leder - Mancini, 1984: K razpravi o Slovarju. Terminologija v znanosti: prispevki k teoriji. Ur. F. Pediček. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 247.

Jakob Müller, 1996: Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (1960–1992). Razpr. Razr. filol. lit. vede - Slov. akad. znan. umet., 15, 187–234.

Nada Praprotnik (prev. in prired.), 2008: Rastline. Tržič: Učila International (Zbirka Tematski leksikoni).

Marta Silvester, 1974/75: Prikaz rastlinskih imen v SSKJ I. JiS (20/7), 225–227.

RAZPRAVA

J. SNOJ: Slišali smo idealni načrt idealnega prikaza rastlinskih imen v idealnem slovarju. Slovarska zasnova sama bo narekovala to, katere od teh postavk ostanejo, katere bodo odpadle. Načelno s slovaropisnega stališča mislim, da je v osnovi treba upoštevati temeljno razliko med slovarskostjo, enciklopedičnostjo in pričakovanjem, da je slovar lahko rabljen tako, da v njem prepoznavamo stvari. Toda slovarske izkušnje vendarle zahtevajo, da prepoznavamo pomene besed.

Kot sem že včeraj mimogrede omenila, je Slovar slovenskega knjižnega jezika v veliki meri izpolnjeval to potrebo, da so se v njem prepoznavale stvari. Poljudna raba katerega koli slovarja zares tendira v to smer, ampak najbrž bi bilo to možno samo v idealnem primeru, da bi slovar res lahko služil temu namenu. Zaradi tega je pri opisih specialnega področja zelo hvaležno, če se pri predmetnem področju pojavlja sistematika, kot se pojavlja pri poimenovanju rastlin, in je tako rekoč idealno urejena in lahko vodi in popravlja slovarski opis. Da bi pa lahko ustregli tej zahtevi, namreč da uporabnik iz slovarske razlage prepozna rastlino, mislim, da je ta zahteva previsoka. V smislu tendence, da naj bodo stvari čim bolj dostopne in uporabniku naklonjene, je prepoznavnost v slovarju imenovane predmetnosti eno od meril, ki naj bi ga leksikograf upošteval, in ni, da bi se ga a priori odklanjalo. Vprašanje pa je, v kolikšni meri se da to uskladiti s temeljnim sistemom uvrščevalnih sestavin. Idealno bi bilo, da bi se to pokrivalo, pogosto pa pride do razhajanja.

V zvezi s konkretno predstavitevjo rastlinskih imen v SSKJ je treba upoštevati, da so bila tam določena razmerja v ospredju. V katerih razmerjih so se prikazovale lastnosti rastlin? V ospredju je bilo razmerje med knjižnim nevtralnimi nasproti bodisi narečnemu bodisi ozko strokovnemu bodisi poljudnemu. Področje rastlinskih imen je bilo komplicirano ravno zaradi ločevanja, ker je ločevanje strokovno – nestrokovno, strokovno – poljudno delalo kar veliko težav. Pa še ena točka: predlog, da bi se osrednjemu poimenovanju v isti vrsti dodala še narečna in ostala sopomenskost, zelo usmerja proti sinonimnemu slovarju in je vprašanje, koliko je to v skladu z zasnovo razlagalnega slovarja. Pride namreč do vprašanja, koliko je tega tudi pri drugih pojmovnih področjih, da ne rečem pri vsem besedju. Vprašanje je, koliko je to utemeljeno, da bi se to vrsto sopomenskosti pri enem področju bolj upoštevalo kot pri drugem. Ne rečem, da se ne bi po predmetnih področjih, ki bi bila izvzeta s stališča celostne zasnove slovarja, lahko naredila izjema, splošna utemeljitev bi pa za to morala biti.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Hvala. Pri prepoznavanju in identifikaciji verjamem, da ljudje različno poznajo rastline. Nekaterim bo ta opis dovolj poveden, drugim ne. Identifikacija je ravno v latinskem imenu. Iz njega točno zvemo, katera je ta rastlina, in če nimamo njene natančne predstave, gremo pogledat v botanični slovar ali kamor koli

njeno sliko. Pri nizu sopomenk se z vami popolnoma strinjam in sem tudi že imela v mislih to, da na ta način gremo v smer sinonimnega niza, vendar se mi zdi, da povezava, kakor sem pokazala na primeru, mora biti. Iztočnica *pelargonija* v SSKJ trenutno ne kaže povezave z *geranijo* in *gorečko*. Tudi pri *trobentici* kot rastlini ni pridružena še kaka sopomenka, kot sta npr. *navadni jeglič* ali *brezstebelni jeglič* ali kaj takega. Pri tistem rastlinskem imenu, ki je najsplošnejše znano, je dobro napraviti vsaj kazalko ali kakor koli označiti, da so pogosta še druga imena, še posebej, če v slovarju nastopajo tudi kot iztočnice.

A. VIDOVIČ MUHA: Vesela sem, slovarnike ste kar pohvalili, da smo si takrat prizadevali, da bi na podlagi gradiva prepoznali tisto, kar naj gre v slovar, tudi za botanično področje. Poudarek je na tem, od splošnega k posebnemu, kar nam je gradivo prineslo in kar je bilo treba na podlagi gradiva sprejeti v SSKJ. Kolegica Jerica Snojeva je na to temo odlično odgovorila. Me pa zelo moti pojem prepoznavanja. Leksikografija je področje, ki ponuja različne zasnove slovarjev. Mislim, da ste vzeli dve skrajnosti, enciklopedijo in terminološki slovar. Razlagalni slovarji tipa Slovarja slovenskega knjižnega jezika in drugi tovrstni slovarji v drugih jezikih pa ne temeljijo na ambiciji prepoznavanja tega, o čemer govorimo, ampak na načelu razločevanja, torej na uvrstitvi razlaganega pojma v primeru botanike med kulturne rastline ali med vrtnne rastline ali cvetlice ali zdravilne rastline idr. Po načelu SSKJ moramo znotraj zdravilnih rastlin npr. pri *arniki* prepoznati tiste razločevalne pomenske sestavine, ki *arniko* ločijo vsaj z eno lastnostjo od drugih zdravilnih rastlin. Sam denotat pa prepoznavamo npr. po enciklopediji, po enciklopedični razlagi, nikakor pa ne po razlagi v tovrstnem tipu slovarja.

Nekaj drugega je dodatek latinskega imena: SSKJ ga pri določenih rastlinah ima. Lahko se dodajajo latinska imena, se pa bojim, da bomo npr. pri soli tudi dodajali latinsko ime, torej da bo tudi pri terminih z drugih področij treba dodajati latinska poimenovanja, če pri botaniki sprejmemo tako načelo. Pomembno se mi zdi, da ne težimo k prepoznavanju. To je tip slovarja, ki ne temelji na načelu neposrednega prepoznavanja kot enciklopedija, ampak umeščanja oz. uvrščanja.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Hvala lepa za vaše konstruktivne pripombe. S korpusnim pristopom sem dokazala, da ste slovarniki dobro delali, ker sem npr. iskala, katere ključne besede morajo biti pri opisu pelargonije. Po korpusni listi so se pojavile točno tiste, ki so v tem geselskem članku tudi prisotne: *rdeče-*, *pisanolistne* in tako naprej. Glede terminologije, kot ste rekli, da bi morali latinska poimenovanja vključiti tudi na drugih področjih, pa mislim, da ne. Po mojem vedenju sta specifični področji, ki jih uporabljata, zoologija in botanika.

M. HUMAR: Pravite, da bi bilo treba dodati latinske ustreznike splošnim izrazom oziroma tistim, ki so razloženi kot splošni, recimo *krompir*, začetna razlaga, da je to taka in taka rastlina, ki ima take plodove, ki se uporabljajo za hrano ... taka splošna razlaga mora biti brez latinskega ustreznika. Druga možnost, ki jo je SSKJ uveljavil, pa je, da se v terminološkem gnezdu pojavi strokovna razlaga, botanična razlaga iste rastline, na koncu pa latinski ustreznik. Mislim, da je bila ta rešitev dobra, ker se s splošnega stališča gleda drugače kot s strokovnega.

Koncept Slovarja slovenskega knjižnega jezika bi se moral spremeniti toliko, da sinonimija ne bi imela samo normativne vloge, ampak tudi informativno. Navajali bi se tudi manj rabljeni in narečni sinonimi. S stališča uporabnika je to zanimivo. Drugače ne more poiskati, kako se ta rastlina še drugače imenuje. Kako bi poiskal? Če bo na voljo elektronska oblika, lahko po razlagi. Ni rečeno, da se to izrazje izkazuje kot

zdaj v SSKJ sinonimi, ampak bi verjetno moral biti posebni del slovarskega članka. Etimologijo bomo dodali, ker imamo etimološke slovarje. Zato lahko dodamo tudi sinonimijo, ker bomo imeli sinonimni slovar, ki ga prej ni bilo. Slovar slovenskega knjižnega jezika ni mogel predvideti, kateri sinonimi bodo pri zju za rastlino, ki se začne na *a*, ker se je delal od knjige do knjige po abecednem redu. Slovar bi s tem pridobil na informativnosti.

Botanični slovar je v pripravi, ste rekli. Da, botanični slovar pripravlja kolegica Borislava Košmrlj - Levačič s skupino botanikov, ampak to ne bo botanični slovar, ki bi prikazoval vrste rastlin. To je delo, ki bo prikazalo splošno izrazje v botaniki, ne pa petunije, gorečke in geranije, ampak bo povedalo, kaj je list, vrste listov ... Prvi del bo vseboval splošno izrazje botanike, zato si slovarniki razen pri splošnem izrazju s tem slovarjem ne bodo mogli pomagati.

Potem ste načeli še eno stvar, ki se zdi meni zelo pomembna.

Govorili ste o svetovalcih terminologih v tem smislu, da bi tisti, ki so doslej sodelovali pri slovarju, pregledali gradivo in ocenili, kaj je dobro in kaj ne. Nekateri svetovalci, kot je razvidno iz Müllerjevega članka, so svoje pripombe že dali. Pripombe najbrž ne obsegajo vsega, kar ste vi rekli, v glavnem se nanašajo na razlage, kaj je bilo narobe in kako naj se popravi. Problem je drugje: tu bodo novi ljudje. Tisti ljudje, ki so prej sodelovali pri slovarju, ne bodo sodelovali, ker je čas opravil svoje. Gotovo bodo zraven tisti, ki delajo v terminoloških komisijah. Dejansko pa je to velika naloga, ki jo bo moral inštitut opraviti: pridobiti četo strokovnih sodelavcev, ki bo pomagala pri terminoloških zadevah takoj na začetku: pregled in izdelava geslovnika.

Pregledovala sem razlage pri botaničnih izrazih s stališča antonimnosti. Zanimivo je, da nekatere ne povedo tega, kar izraz sam pove. Tu bi bilo treba bolj paziti. Če imate *beli trn* in *črni trn*. Pri belem trnu je povedano, da je to grm, ki ima bele cvete, pri črnem pa ni razvidno, zakaj bi bil črn. V razlagah bi bilo treba lastnosti upoštevati.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Hvala, da ste me poučili, kako bo sestavljen botanični slovar. Gre za rastlinska poimenovanja, vendar tu ni nobene zadrege. Mnogo knjig se ukvarja z vrtnimi, zdravilnimi, kulturnimi rastlinami, in to s takšnih in drugačnih vidikov – teh podatkov je zelo veliko. Morda bi kot podatkovni vir morali vključiti tudi to, kar ljudje berejo, poljudne knjige in revije *Moj vrt*, *Gea*, *Gaja*. Za uporabnika je lahko zanimivo to, kar ste rekli pri *črni trn*, imamo tudi *črni teloh*, ki cveti belo. V terminologiji je to gotovo zraslek. Je pa motivirajoča lastnost, menda ima črne korenine, to se seveda ne vidi.

K. BUŽASSYOVÁ: V slovarju smo botanični in zoološki terminologiji posvečali veliko pozornost in dolgo smo iskali najboljši način obravnave. Zelo mi je všeč, da ste predlagali nekatere kategorije, tudi sami imamo nekatere. Za navadne besede brez kvalifikatorja, na primer *begónia*, imamo razlago za splošni jezik z nekaterimi lastnostmi, potem pa imamo področje bot. in tam je *begónia* takšna in drugačna, vedno pa tudi latinski identifikator *genus proximum et differentia specifica*. Tam so tudi osvetlitve in računamo na to, da strokovne izraze obravnavajo botanični slovarji. Obstaja cela serija o ogroženih rastlinah, podatke črpamo tudi z interneta. Potem imamo rešitev *nestrokovno* in v *navadnem jeziku*, kot npr. *asparágus*, ki mu sledi strokovni termin, ali pa za besede *cibula*, *cesnak*, *brokolica*, ki so razložene splošno, temu pa sledi posebno ime. Iz narečij imamo malo izrazov, ker se jim slovar na splošno izogiba. Zgodovinske izraze imamo posebej obdelane v zgodovinskem slovarju. To je sicer komplikacija. Nekateri poznate *asparágus*, pri *špargl'a* pa imamo uradno *asparágus*,

ki je običajno ime za to rastlino. Kar se tiče izbora, smo rekli, da se ne bomo sramovali, da smo slovaškocentrični ali evropocentrični, in od eksotičnih rastlin smo izbrali tiste, ki jih uvažamo in se prodajajo v cvetličarnah, imeli bomo tudi nekatere endemične rastline, na primer nageljni (*klinčeky*), ki rastejo v Tatrah ali Devínski Kobyli, ki so značilni za Slovaško.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Hvala lepa, mislim, da je še kolega Snoj na vrsti.

M. SNOJ: Če bi imeli pri rastlinskih imenih sinonimne nize, bi jih imeli povsod, po celem slovarju na enak način oziroma v enakem obsegu. Tega vprašanja se tukaj še nismo lotili. Želel sem, da bi se o tem govorilo, pa se verjetno ne bo. V koliki meri izsledke sinonimnega slovarja pretočiti v geselske sestavke novega razlagalnega? *Beli trn* se res da tako opisati, *črnega* pa ne. *Črni teloh* – ne moremo reči teloh, ki ima črne korenine. *Helleborus niger* nekaj pove. Zakaj se črnemu telohu reče *črni*, je stvar etimologije, ampak ker bo to pod geselsko iztočnico *teloh*, bo v etimološki osvetlitvi povedano samo, zakaj se telohu reče *teloh* in že s tem bo veliko težav, kaj šele, če bi dodali še *črni* in *beli*.

J. ŠKOFIC: Ustavila se bom pri narečni sinonimiji. Jasno je, da bo od zasnove slovarja odvisno, koliko sinonimov za različna področja bomo zajeli, ampak če se ustavim pri narečni sinonimiji za rastline, je seveda vprašanje, iz katerih gradivskih virov bomo to izpisovali. Narečnih slovarjev na žalost nimamo dovolj za vse narečne skupine, SLA šele nastaja, rastlinska imena tudi še ne bodo kmalu prišla na vrsto. Da bi samo paberkovali, spet ne gre, ostane nam samo izpis iz literature, iz tiskanih virov. Tu je marsikaj na področju etnologije, različne poljudne literature, strokovnih revij in leposlovja. Besede, ki imajo dovolj veliko frekvenco, gotovo sodijo v tak slovar kot sinonimi ali kot medsebojne kazalke, da se bo res vedelo, da je *brkončica* trobentica. Sistem s kazalkami je za te vrste sinonimov primerna stvar. Izkazati pa se mora v tiskanih virih, vseh narečnih sinonimov nima smisla vključevati.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Se popolnoma strinjam. Tu je treba upoštevati mrežo najpogostejših izrazov, ki jih ljudje poznajo. Ozko zamejenih narečnih izrazov ni mogoče vključiti, tu je tudi vprašanje zapisa. Pri trobentici imate *igovec*, *jegovec* ... katera je najbolj tipična? Kar nekaj pa imamo zbranega, Petauerjev Leksikon rastlinskih bogastev verjetno vsi poznate, tam pa ni naglasov. To je krasna zadeva, vendar ne vemo, kako bi kakšno besedo naglasili in ali jo naglasimo pravilno.

J. SNOJ: V zvezi s primerom *beli trn*, *črni trn* se da zanimivo povzeti, da v primerih, ko ima stroka dobro izdelano taksonomijo, pride do največjega razhajanja med poljudno prepoznavnostjo predmetnosti in strokovno razlago. Pri tistih razlagah, kjer je rastlinsko ime prepoznano za splošno, je razlaga taka, da razmeroma ustreza tej zahtevi. Če pa je razlaga strokovna, torej z latinskim sinonimom, je veliko več primerov, ko razpoznavnosti ni, ker ima stroka svoja merila, po katerih stvari kategorizira. Primer *gorečka*, *geranija*, *pelargonija* je zelo dober primer za to, kako zasnova slovarja odloča o posameznih prikazih v slovarju. SSKJ je imel normativni vidik zelo poudarjen, zelo izražen. Če je hotel temu vidiku slediti, je moralo priti do tega, da so poimenovanja, ki se prepoznajo za enakovredna, nevtralna, tudi v prikazu izenačena. Za konkretni primer ne vem, če je pravilno rešen, ampak če je tako, kot ste rekli, naj bi bili *pelargonija* in *geranija* enakovredni knjižni poimenovanji.

I. STRAMLJIČ BREZNIK: Po pogostosti pa nikakor ne, *pelargonija* je najpogostejša.

J. SNOJ: Pogostost je že bila dodatno merilo. Odločala je nevtralnost, enakovrednost s

stališča knjižnega. Primer se mi zdi zanimivo ponazorilo tega, kako osrednja usmeritev neke slovarske zasnove pronica na vse strani; če je slovarska zasnova spoštovana v slovarski realizaciji in sama v sebi usklajena, se odraža v vsaki konkretni slovarski rešitvi. V zvezi s SSKJ-jem je bilo pri tem kar nekaj nesporazumov, saj ta zasnova v zvezi z nekaterimi slovarskimi rešitvami do uporabnikov ni prodrla (npr. razlikovanje med knjižnim in neknjižnim s stališča zasnove in realizacije SSKJ). Ta primer dokazuje, kako bo vsaka določitev glavne usmeritve, komu bo slovar namenjen in kako obsežen bo, odločala o vsakem od teh vprašanj.

A. ŽELE: Prosim, če bi se v nadaljevanju bolj jasno izrekli o tem, v kakšen tip splošno razlagalnega slovarja gremo, predvsem glede na obseg.

M. SNOJ: Na to moram jaz odgovoriti. Po odmoru se bomo posvetili organizacijskim temam, in sicer najprej, kako je na Slovaškem zasnovano delo pri slovarju, po katerem se lahko v mnogočem zgledujemo, in pa, kako je organizirano delo na Inštitutu za hrvaški jezik. Po tej organizaciji bi se tudi mi lahko v mnogočem zgledovali. Mislim, da bo takrat tudi čas, da bomo spregovorili o najosnovnejših značilnostih novega slovarja. Mnenja o nekaterih značilnostih, predvsem obsegu, so že bila izražena. Morda bi vas pred odmorom, če se kolegica strinja in če ni več razpravljavcev o botanični problematiki, vprašal, ali se strinjamo, da razmišljamo o nekem večjem slovarju obsega SSKJ, ki bo ta slovar sčasoma nadomestil, o slovarju prve polovice 21. stoletja, tako kot je SSKJ slovar druge polovice 20. stoletja. Tukaj je konsenz zrastel že skorajda sam po sebi.

T. KOROŠEC: Strokovni konsenz zagotovo.

A. VIDOVIČ MUHA: Ob tem nujno potrebujemo slovar jezika, ki nastaja in je v veliki meri že nastal po letu 1991. Tukaj gre za morje pojmov, ki so na novo ovrednoteni, drugače uporabljani, ki jim je dan drugačen pomen. Na drugi strani pa je veliko čisto novih pojmov z novimi izrazi. Zelo pogrešam slovar 70.000–80.000 gesel, ki bi zapolnil to družbeno in politično praznino in ki bi bil, po mojem, tudi za financerja bolj vabljen kot slovar, ki bi nastajal 20 ali 30 let, ki ga seveda prav tako potrebujemo. Zelo bi bila vesela, če bi v 90. letih naredili enozvezkovnik; lahko bi ga, pa ga nismo. Ne bomo se vračali k temu problemu. Ponavljam: bi pa morali imeti aktualen slovar moderne, sodobne slovenščine – enozvezkovnik srednjega obsega.

Če vežemo izdelavo slovarja na 20 let, kar je veljalo za SSKJ, to dejansko pomeni 30 let – leta 1959 se je začelo resno razmišljanje o osnovi SSKJ-ja, zadnja knjiga pa je izšla leta 1991. Morate zelo hiteti, da boste tudi vi dočakali zadnjo knjigo. Bodimo realni, družbi moramo dati iz rok nekaj, kar nujno potrebuje. Upam, da to ni samo moje stališče. Če že ne moremo delati splošnega terminološkega slovarja, ki bi imel tudi močen reprezentativni pomen, ki bi pokazal, da imamo živ strokovni jezik s termini, popisanimi v slovarju, torej če že takega slovarja ne moremo dati iz rok, moramo napisati vsaj splošni slovar sodobne slovenščine. Vem, da mogoče nimam podpore, da morda čisto drugače razmišljate, ampak dolžna sem to povedati glede na svojo strokovno vest in glede na to, da v svojem jeziku lahko polno živim. Ne vem, koliko nas je res dvojezičnih.

M. SNOJ: Redkokdo je zares dvojezičen. Jaz bi na to težko rekel kar koli drugega in drugače kot s stališča predstojnika inštituta. Vidim, da ni dovolj ljudi, ki bi vse to lahko naredili. Vem, da vse omenjeno potrebujemo. Moje osebno mnenje je, da je enozvezkovnik veliko lažje narediti takoj potem, ko je večzvezkovnik izdelan in se ga

z enozvezkovnikom tudi aktualizira, ampak za to je zdaj vsaj 15 let prepozno. Takrat je bilo odločeno tako, kot je bilo, razlogov za to odločitev niti ne poznam dobro. Upam, da – če ne prej, ampak to je jalova tolažba – ko bo slovar, o katerem zdaj govorimo, končan ali vzporedno z njim, bi se lahko naredil enozvezkovnik. Ampak vse to še ni dovolj premišljeno.

A. VIDOVIČ MUHA: Zamislite si položaj slovenščine čez 30 let, ko bo ta slovar izšel, glede na današnje realne težnje.

M. SNOJ: O taki izkušnji, verjetno bridki, nam bo še danes spregovorila kolegica s Hrvaške.

Klára Buzássyová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

Slovar sodobnega slovaškega jezika (Z vidika zasnove in organizacije dela)

V svojem imenu in v imenu svojih kolegic – soavtoric Slovarja sodobnega slovaškega jezika bi se najprej rada zahvalila vodstvu Inštituta za slovenski jezik Slovenske akademije znanosti in umetnosti za povabilo na to delovno srečanje in za priložnost, da lahko povem nekaj besed o izkušnjah pri delu na tem slovarskem projektu. Zelo nas veseli, da so slovenski kolegi izkazali zanimanje za te izkušnje.

1. Na Slovaškem se je že nekaj desetletij kazala nujna potreba po izdelavi novega obsežnejšega razlagalnega slovarja sodobne slovaščine. To nalogo uresničuje projekt Slovar sodobnega slovaškega jezika/Slovník súčasného slovenského jazyka, ki se izvaja na Znanstvenojazykovnem inštitutu Ľudovíta Štúra Slovaške akademije znanosti (Jazykovedný ústav Slovenskej akadémie vied, SAV). Inštitut se dolgoročno usmerja tudi v leksikološko-leksikografsko raziskovanje, v okviru katerega se pripravljajo vrstno in žanrsko različni slovarji sodobnega slovaškega jezika – enozvezkovni normativni slovar Kratki slovar slovaškega jezika/Krátky slovník slovenského jazyka (1. izd. 1987, 4. izd. 2003; ur. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj), Slovar sinonimov slovaškega jezika/Synonymický slovník slovenčiny (1. izd. 1995, 3. izd. 2004; ur. M. Pisárčiková) in slovarji, ki predstavljajo zgodovino jezika: sedemzvezkovni Historični slovar slovaškega jezika/Historický slovník slovenského jazyka (1991–2008, ur. M. Majtán); zadnji, sedmi zvezek je pravkar izšel. Dialektološka sekcija pripravlja (vsenarodni) Slovar slovaških narečij/Slovník slovenských nářečí (1. A–K 1994; 2. L–P 2006).

Prvi zvezek **Slovarja sodobnega slovaškega jezika/Slovník súčasného slovenského jazyka** (A–G, 2006: SSSJ), katerega glavni urednici sta Klára Buzássyová in Alexandra Jarošová, je izšel z letnico izida 2006, bralcem pa je bil predstavljen januarja 2007. Gre za prvi pomembnejši rezultat projekta novega razlagalnega (enojezičnega) slovarja slovaškega jezika večjega obsega. Slovar je izšel pri Vedi, založbi Slovaške akademije znanosti (Slovenská akadémia vied, SAV), pripravili so ga sodelavci Znanstvenojazykovnega inštituta, predvsem Oddelek sodobne leksikologije in leksikografije. V prvem zvezku lahko uporabnik na 1134 straneh najde informacije o 30.293 iztočnicah. Projekt tega slovarja (velikega tipa) bo skupno obsegal osem zvezkov (približno 220.000 besed).

2. Glede na vrsto je najbližji predhodnik novega slovarja knjižnega jezika na Slovaškem prvi moderni slovar sodobne knjižne slovaščine – šestzvezkovni **Slovar slovaškega jezika/Slovník slovenského jazyka** (6 zv. 1959–1968: znanstveni urednik Štefan Peciar, SSJ). Ta slovar vsebuje 124.000 besed in zajema leksiko slovaščine od 80. let 19. stoletja (z vključitvijo najpomembnejših avtorjev generacije ustanovitelja knjižne slovaščine Ľudovíta Štúra (1843)) do 60. let 20. stoletja. V Sloveniji približno vrstno in žanrsko vzporednico predstavlja **Slovar slovenskega knjižnega jezika 1–5** (1970–1991), ki obsega 93.152 iztočnic in 13.000 podiztočnic, ki ga je izdala Sloven-

ska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik. Vzporednico lahko do neke mere vidimo v tem, da gre v obeh primerih za slovar normativno-informativne vrste. Težava, s katero se soočajo avtorji novega Slovarja sodobnega slovaškega jezika A–G, je, da je med časom izdajanja posameznih zvezkov novega slovarja in časom objavljanja njegovega predhodnika (SSJ 1959–1968) skoraj štiridesetletna praznina v izdajanju slovarjev večjega obsega. Slovenski kolegi v tako nezavidljivem položaju ne bodo, saj je med pripravo novega slovarja in časom izdajanja predhodnega slovarja bistveno krajši razmik.

Slovar sodobnega slovaškega jezika ponuja kompleksno informacijo – razmeroma podrobne podatke o iztočnicah – o izgovarjavi, pravopisu, oblikoslovju (sklanjatvah in spregatvah) in glagolski vezljivosti. Uporabniki slovarja lahko izvedo, kako slovnična stran besede vpliva na njeno pomensko sestavo. Delo slovaških leksikografov je nekoliko oteženo, saj v nasprotju z jezikoslovjem nekaterih drugih slovanskih jezikov (češčina, poljščina, bolgarščina), kjer so v 80. letih izšle (kot kolektivno delo) obsežne slovnice akademskega tipa, na Slovaškem podobno slovnično delo ni izšlo; leksikografom pri pripravljanju novega enojezičnega slovarja tako manjka naslonitev na tovrstno slovnico. Glavni vir oblikoslovnih značilnosti iztočnic je akademska Morfologija slovaškega jezika/Morfológia slovenského jazyka (1966), resda dopolnjena z novejšimi raziskavami.

Kar zadeva **pravopisno stran leksikalnih enot**, pri oblikovanju Slovarja sodobnega slovaškega jezika, ki vključuje **besedišče (oz. leksiko)** slovaščine približno petdesetletnega obdobja delovanja slovaškega knjižnega jezika, so pomemben mejnik kodifikacije pravopisa predvsem **Pravila slovaškega pravopisa/Pravidlá slovenského pravopisu iz l. 1953** (l. 1971 so dosegla deseto izdajo). Nov pravopisni priročnik (z nekaterimi bistvenimi spremembami) pa so **Pravila slovaškega pravopisa/Pravidlá slovenského pravopisu iz l. 1991**; danes je v veljavi njihova tretja izdaja (iz l. 2000). V uvodu slovenskega slovarja so omenjena pravopisna pravila iz l. 1952 in iz l. 1962.

3. Zasnova Slovarja sodobnega slovaškega jezika se opira na slovaško leksikografsko tradicijo – na rezultate Bratislavske leksikografske šole; spomnim naj predvsem na teorijo prevodne ustreznice, uveljavljene v večzvezkovnih rusko-slovaških slovarjih in v šestzvezkovnem Velikem slovaško-ruskem slovarju (Vel'ký slovensko-ruský slovník, 1979–1995). K poznavanju leksikalnega ustroja knjižne slovaščine so pomembno prispevali avtorji kratkega enojezičnega razlagalnega slovarja – Kratkega slovarja slovaškega jezika (Krátký slovník slovenského jazyka). Uspešno leksikografsko delo velike vrednosti je tudi Slovar sinonimov slovaščine/Synonymický slovník slovenčiny. Omeniti velja tudi Češko-slovaški slovar/Česko-slovenský slovník (1979; 1981). Avtorji novega razlagalnega slovarja uporabljajo tudi spoznanja pomembnega zgoščenega leksikološkega opisa – Dinamika besedja sodobne slovaščine/Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny (Horecký – Buzássyová – Bosák in kol., 1989), upoštevajo tudi rezultate raziskav slovaških raziskovalcev o razmerju med besedotvornim in leksikalnim pomenom, o delnih leksikalnosemantičnih sistemih idr. Uporabljajo se tudi najnovejša spoznanja o kognitivnih in pragmatičnih značilnostih leksikalnega pomena; v slovarju se predstavitev teh sestavin pomena besed razširja.

Slovarski kolektiv se opira tudi na izsledke leksikalne semantike češkega strukturalnega jezikoslovja (predvsem raziskave J. Filipca in F. Čermáka).

Kolektiv SSSJ sodeluje z leksikografsko-terminološko sekcijo Inštituta za češki

jezik Akademije znanosti Češke republike (Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky) v obliki skupnih delovnih seminarjev in skupnih publikacij.

Primerjalni zbornik **Novo besedje v razlagalnih slovarjih/Nová slovní zásoba ve výkladových slovnících** (Praga: Inštitut za češki jezik AZ ČR 2000), ur. O. Martincová, J. Světlá. V letih 2006–2008 je naloga sodelovanja avtorjev SSSJ s češko stranjo v okviru mednarodnega sodelovanja AV ČR (Akademie věd České republiky) in SAV (Slovenská akademie věd) – predstojnica sklada A. Jarošová – tema: **Načela in metode sestavljanja razlagalnega slovarja**. V času reševanja te naloge so avtorji našega slovarja in češki kolegi pripravili zbirko študij, ki jih najdemo v zborniku **Leksikografija v kontekstu informacijske družbe/Lexikografie v kontextu informační společnosti**, ur. A. Rangelova, A. Jarošová. Praga: Inštitut za češki jezik AV ČR (v tisku). Razprave slovaških avtoric in avtorjev odlikujejo pripravo prvega zvezka Slovarja sodobnega slovaškega jezika SSSJ A–G, 2006, po koncu zaključnih posegov. Vključena so pomembna vprašanja, kot so zaključna redakcija – ključna faza slovarja (L. Balážová), semantični in stilistični vidiki omejenega gnezdenja (K. Buzássyová), odraz dinamike jezika v naboru funkcijskih kvalifikatorjev (J. Bosák), obravnava pridevnikov s posebnim poudarkom na vrstnih pridevniki (A. Jarošová), obravnava glagolskega vida v SSSJ (N. Janočková).

Zasnova Slovarja sodobnega slovaškega jezika ima več novosti. Za razliko od ostalih razlagalnih slovarjev se bistveno **omeji gnezdenje** – vključitev besede v geselski članek brez razlage pomena (t. i. razlaga z vključitvijo). V gnezdo samostalniških besed se vključuje le pomanjševalnice, povečevalnice in ženska poimenovanja (feminativ). Vsaka leksikalna enota kot iztočnica ima svojo razlago pomena.

Ločeni geselski članek imajo vse pridevniške besede, torej tudi vrstni pridevniki, ne samo kakovostni pridevniki kot v drugih dosedanjih naših slovarjih.

Posamezne razlage vsebujejo vse vrste prislovov, tudi abstraktnih samostalniških besed s priponskimi obrazili *-ost', -stvo*; del slovaških glagolnikov s priponskimi obrazili *-nie/-tie*.

Karseda je omejena uporaba sinonimov v funkciji razlage besede. V geselskih člankih prevladuje opis pomena s pomočjo razlagalne parafraze. Sinonimi, ki so funkcijsko (stilistično) enakovredni iztočnici, se navajajo za krajšavo *syn.* Na primer **bezcitný** ... neprejavujúci nijaký cit, súcit, porozumenie voči niekomu, niečomu; svedčiaci o tom; *syn.* *krutý, surový, hrubý* (**brezčuten** ... ki ne izkazuje nobenega čustva, sočutja, razumevanja za koga, kaj; nosilec te lastnosti; *sin.* *krut, surov, grob*). Pri zaznamovanjih iztočnicah (časovno, stilistično in drugače) se poleg razlagalne parafraze po vejici navaja še nevtralni sinonim za podporo razlage pomena besede: **fet'ák**... slang. *kto fetuje, fetovač* (**drogeraš** ... slang. *kdor se drogira, mamilaš*).

Posodobljeno so v zaglavju pregledneje označeni in obdelani **zaimki in števnik** – pri njihovi obravnavi avtorji slovarja uporabljajo opise, ki so se uveljavili tudi pri poučevanju slovaščine kot tujega jezika (na fakultetah) pri primerjalnih opisih slovaščine in nemščine, slovaščine in ruščine (Miloslave Sokolove z univerze v Prešovu).

Novost predstavlja način obravnave in predstavitve področja **frazeologije** v SSSJ in drugih stalnih zvez.

V posebnem razdelku **stalnih besednih zvez** so vključena združena poimenovanja, ki potrebujejo razlago (*bela kava, modre baretke*), pa tudi nekatera lastna imena (*Evropski parlament*).

V SSSJ je razmeroma bogato zastopana tudi terminologija posameznih znanstvenih, tehničnih in drugih področij. V slovarju je zastopanih 100 znanstvenih in drugih področij (imeli smo 73 strokovnih svetovalcev).

Merilo vključevanja v slovar je razširjenost poznavanja termina in njegova uporaba zunaj meja posamezne stroke, pa tudi ustreznost termina v sami stroki.

Funkcijski kvalifikatorji. V Slovarju sodobnega slovaškega jezika so prvič uporabljeni nekateri kvalifikatorji, ki v slovaški leksikografiji nimajo tradicije. Slogovni kvalifikatorji predstavljajo le eno skupino znotraj širšega pojma funkcijskih kvalifikatorjev. Izhajamo iz predpostavke o obstoju in vzajemnem učinkovanju treh vrst norm: jezikovnih (sistemskih in strukturalnih), slogovnih in komunikacijskih. Nov je npr. kvalifikator profesionalizmus (profesionalizem), ki ima višji status kot tradicionalno uporabljena oznaka poslovni slang (poklicni slang): **dychár** hud. prof. kdo igra na dychovom nástroji (**pihalec** muz. prof. kdor igra na pihalo). Za označevanje izrazov, katerih uporaba je omejena glede na ozemlje, teritorij, se ne uporablja kvalifikator narečna beseda (krajšava nar.), temveč slovar vključuje izraze, ki imajo širšo ozemeljsko veljavo. Ti se označujejo kot regionalizmi (krajšava region.). V slovarju se v tej skupini kvalifikatorjev uporablja tudi kvalifikator etnografizmus (etnografizem), in sicer za označevanje predmetnosti in dejavnosti s področja materialne kulture, ki nimajo ustreznice v knjižnem jeziku, npr. **brusliak** etnogr. vrchná část mužského alebo ženského odevu (zgornji del ženskega ali moškega oblačila).

Pripravljalna dela pri Slovarju sodobnega slovaškega jezika. Slovar je imel razmeroma dolgo predpripravljalno fazo (1992–1994) – povezana je bila z nelahkimi kadrovskimi in gmočnimi razmerami na Znanstvenojezikovnem inštitutu.

Na področju leksikografije je prišlo do generacijske zamenjave, pri kateri je z Znanstvenojezikovnega inštituta iz različnih razlogov odšlo več mlajših sodelavcev, soavtorjev predhodnih slovarjev. V tej fazi je potekal skoraj dveletni leksikografski seminar za bodoče avtorje razlagalnega slovarja in druge, ki bi jih to zanimalo. Pod vodstvom K. Buzássyové je bila izdelana kratka izhodiščna zasnova, napotki za avtorje. Gre za interno gradivo inštituta.

Avtorski kolektiv se je ustalil in začel v polni meri oblikovati besedilo slovarja leta 1995. Kolektiv so v tem času pomembno okrepile izkušene leksikografinje po koncu del pri dvojezičnem šestzvezkovnem Velikem slovaško-ruskem slovarju/Velký slovensko-ruský slovník (1979–1995; ur. E. Sekaninová). Postopno posodabljanje delovnega okolja s tehnično opremo je sestavljavcem slovarja v vse večji meri omogočalo učinkovito uporabo različnih metod računalniške leksikografije na kakovostno višji ravni:

- sistemska kontrola obdelave besed z vidika njihovih pomenov in formalnih razmerij,
- pospešeno so se uveljavljali postopki preverjanja pri vseh različicah besedila, avtorji, uredniki in uredniki so vseskozi delali s celotnim besedilom,
- veliko nedoslednosti pri obdelavi se je lahko odstranilo že zgolj z **dopolnjevanjem in natančnejšo določitvijo zasnove**. Izhodiščnemu besedilu zasnove je bilo dodanih 140 strani Dodatkov, ki natančneje določajo in mnogokrat bistveno preoblikujejo zasnovo in napotke za obdelavo posameznih besednih vrst, za obdelavo ekspresivne leksike, frazeologije, označevanje terminov s strokovnimi kvalifikatorji posameznih strok in vmesna navodila za odločanje, kdaj uporabiti vsesplošni kvalifikator odborný výraz/strokovni izraz, krajšava odb.

Zasnova se je natančneje določila v delih, ki zadevajo obdelavo in poznejše poenotenje sestavljenih sklopov, oblikovanih na podlagi celotnega besedja – različice, homonimi, sinonimi. O tem, pa tudi o posameznih korakih v prvi fazi redakcije vse do zaključne redakcije podrobno piše L. Balážová v omenjeni razpravi Zaključna redakcija – ključna faza del pri slovarju/Editácia – kľúčová etapa prác na slovníku (v zborniku **Leksikografija v kontekstu informacijske družbe** (v tisku), iz katere sem izbrala nekaj naslednjih informacij.

Avtorji (12 avtoric) so najprej zasnovali, obenem pa redigirali gesla dodeljenih črk po abecednem vrstnem redu slovarja in jih po obdelavi s korekturnimi programi v manjših sklopih (približno po 100 gesel) oddali v redakcijo redaktorjem. Vsak sklop so komentirali vsi redaktorji. Sporni komentarji so se presojali na posvetih redaktorjev.

Pri osnovanju besedila slovarja so se redno pojavljali mnogi teoretični in praktični problemi, ki jih na začetku snovanja ni bilo mogoče predvideti. Ob navidezno povsem tehničnem problemu pri računalniški obdelavi se je velikokrat izkazalo, da je potrebnो zadevni problem rešiti tudi v jezikoslovni teoriji.

V celoti je potrebno poudariti, da se je na Znanstvenojezikovnem inštitutu izdelalo nekaj slovarjev ob različni meri uporabe računalniške opreme (omenjeni historični slovar, slovar narečij ...), vendar je bila v nasprotju z njimi pri Slovarju sodobnega slovaškega jezika A–G računalniška podpora prisotna od začetka, tj. od snovanja prvih geselskih člankov do priprave osnove za tisk. Izdelava tega slovarja se od tradicionalnega leksikografskega procesa bistveno razlikuje. V vseh fazah dela se je uporabljala razmeroma obsežna računalniška oprema. V celotnem obdobju je bil član izvedbene ekipe računalničar, ki je obdeloval slovarske podatke in izvajal računalniško redakcijo (inž. Vladimír Benko).

Osnovno besedilo se je zapisovalo v urejevalnik besedil. Avtorice so pri delu uporabljale program WordCruncher, ki je izoblikoval stanje osnovnega besedila. Eno redakcijo so izvedle avtorice same na svojih delih besedila – na obdelanih geslih po dodeljenih črkah oz. delih črk. Poenotenje besedila, odprava napak, dopolnitev manjkajočih informacij, krčenje in širjenje geselskega članka (za ustvarjanje večje proporcionalnosti posameznih razdelkov), prepoznavanje posameznih problematičnih pojavov, dokončna opredelitev ali izvedba dogovorjene spremembe pa se je izvajala s pomočjo računalniške opreme. Z redakcijo besedil posameznih avtoric je prenehal status individualnega avtorja. »Kolektivni avtor« je nato postala ekipa, ki jo sestavljajo glavne urednice, računalničar in redaktorice. Redaktorice so bile pristojne članice kolektiva, ki so posegale neposredno v besedilo v elektronski obliki.

Če se splošno zaključna redakcija razume kot korektura rokopisa, v katerega se vnašajo predlogi rešitev strokovnjakov, svetovalcev, relevantne pripombe recenzentov in v našem primeru tudi sklepi kodifikacijske komisije, pa **globinsko redakcijo** tvori zaključno poenotenje obdelav leksikografskih enot, gesel, njihovega aparata in delov geselskih člankov. Sem sodi nadzor in korektura posameznih parametrov iztočnice ter njihova formalna izvedba. Zaključna redaktorska dela so potekala približno deset mesecev (od 1. decembra 2005 do konca avgusta 2006) in so bila mogoča šele, ko je bilo na voljo celotno zasnovano in redigirano besedilo slovarja.

Še pred zaključno fazo je v predredakcijskem obdobju začela na Znanstvenojezikovnem inštitutu L. Štúra SAV delovati kodifikacijska komisija, ki so ji bili predloženi predlogi za obdelavo novih, še neopisanih pojavov ali predlogi za drugačno vrednotenje kakega parametra obdelane besede v primerjavi z dosedanjimi kodifikacijskimi

priročniki (Pravila slovaškega pravopisa/Pravidlá slovenského pravopisu 2000, Kratki slovar slovaškega jezika/Krátky slovník slovenského jazyka).

Vzporedno z začetkom redakcijskega procesa je bilo besedilo oddano recenzentom v branje. V zaključni fazi je nato vzporedno potekalo več vrst korektur: prenesli so se komentarji recenzentov, strokovnih sodelavcev in priporočila strokovnih svetovalcev.

Sklep. Elektronska podoba Slovarja sodobnega slovaškega jezika A–G in pripadajoča programska oprema sta omogočili učinkovito popravljanje, redigiranje in poenotenje zasnovanega besedila. Podrobnosti o uporabi računalniške opreme pri posameznih fazah dela pri slovarju bi lahko posredoval naš sodelavec – računalničar, računalniški redaktor in obdelovalec leksikalnih podatkov v eni osebi, inž. Vladimír Benko, ki Inštitutu za slovenski jezik tudi ponuja predavanje o svojem delu. Sklenem lahko, da je uporaba računalniške opreme, ki se je je avtorski kolektiv učil »ob delu«, približala avtorski kolektiv k zastavljenemu cilju – doseči strnjen, kar najmanj pomanjkljiv opis kompleksno zgrajene tvarine, kot je besedje (v našem primeru slovaščina). Številni pozitivni odzivi na projekt SSSJ pričajo, upamo, o tem, kako nam uspeva dosegati cilj tega projekta: izdelati izčrpen in uporabniku prijazen slovar. Slovar uporabnikom ponuja (bo še ponudil) ne samo kompleksen pregled nad leksikalnim bogastvom slovaščine, ampak tudi kvalificirano pomoč pri oblikovanju kultiviranega jezikovnega izraza.

Opomba o gradivnem temelju Slovarja sodobnega slovaškega jezika. Temeljno gradivo SSSJ je bogata kombinacija več jezikovnih virov. Avtorji delajo s klasično leksikalno kartoteko Znanstvenojezikovnega inštituta, ki obsega 5 milijonov kartotečnih listkov, danes pa imajo avtorji na voljo tudi gradivo v obliki Slovaškega narodnega korpusa (intenzivno se gradi od leta 2002, v času zaključnih del pri prvem zvezku slovarja je imel korpus 300 milijonov besed, trenutno pa obsega 350 milijonov besed). Poleg tega uporabljamo več drugotnih virov – vse slovarje, ki so nastali na Znanstvenojezikovnem inštitutu, srednješolske učbenike, strokovne terminološke slovarje in predvsem popularno naravnane strokovne publikacije.

Literatura

Slovar sodobnega slovaškega jezika A–G, ur. Klára Buzáßsyová – Alexandra Jarošová. Bratislava: Veda, založba SAV 2006. 1134 strani.

RAZPRAVA

D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ: Veseli me, da vam je uspelo izdati ta slovar. Ali boste pripravili tudi elektronsko izdajo? Je na voljo že zdaj?

K. BUZÁßSYOVÁ: Za zdaj ga še nismo dali na internet, ker želimo, da bi se iz ekonomskih razlogov nekaj časa prodajala knjižna različica, imeli pa smo diskusijo z založnikom, ker želijo imeti avtorske pravice za vse, mi pa vztrajamo, da mora biti za elektronsko različico posebna pogodba.

D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ: Ena stvar je objaviti slovar na internetu, nekaj drugega pa izdati slovar na CD-ju.

K. BUZÁßSYOVÁ: V kratkem času bo na voljo. Zdaj je na internetu na voljo kratki slovar SLEX, kjer je v enem paketu enozvezkovni sinonimni slovar in pravila slovaškega pravopisa, tretja izdaja. To je na CD-ju.

D. BROZOVIČ RONČEVIČ: Ali so zemljepisna imena v tem zvezku?

K. BUZÁSSYOVÁ: Ne bodo posebej. Kot priloga so naselja in občine na Slovaškem. V besedilih so imena vseh držav, imena prebivalcev in ustrezni pridevniki. Veliko smo premišljevali o zveznih državah, kot so v Švici in Nemčiji, in ali bo tam Koroška ali ne. Omejili smo se na tiste, ki so za nas zgodovinsko pomembne, na primer nekatere avstrijske ali Andaluzija oziroma če obstajajo njihovi pridevniki ali stalne besedne zveze.

A. VIDOVIČ MUHA: Zelo sem vesela, da ste med nami in da lahko iz prve roke spoznamo zelo zahteven segment leksikografskega dela, segment organizacije. Ker imate izkušnje s slovarji, ki so izhajali približno istočasno kot Slovar slovenskega knjižnega jezika, me zanima, ali se je postopek redakcije spremenil, ali ste ohranili iste faze redigiranja? Če govorim o občnoimenskem gradivu: groba redakcija, prva kontrola, druga kontrola, skratka, v kolikšni meri ste obnovili oziroma prenovili ta postopek in ali ga je treba prenavljati?

K. BUZÁSSYOVÁ: Redigiranje papirnate različice se razlikuje od računalniško podprte, kadar se od samega začetka najprej koncipira ta, čeprav je bil naš redakcijski odbor tako zastavljen, da je en redaktor bral vse geselske članke po manjših delih, vsak pa se je koncentriral na nekaj drugega. Dr. Jarošová je poleg tega odgovorna in je izdelovala koncept frazeologije, leksikaliziranih zvez. Odločali smo se o tem, kako obsegovno omejiti ne samo klasične frazeme in primerjave, ampak tudi vremenske pregovore in paremije. Doc. Bosák je za odgovoren za stilistične kvalifikatorje in tudi izbor besed. Geslovnika nismo izdelali v celoti, ampak smo ga dopolnjevali. To ni bilo najbolje, ampak ni bilo mogoče izdelati celotnega geslovnika, ker smo imeli različne vire. Klasična listkovna kartoteka ima pet milijonov besed, ampak tam je malo strokovne leksike.

Stalno delamo tudi z neelektronskimi priročniki. Od leta 2002 se gradi slovaški narodni korpus, za katerega je ministrstvo za kulturo namenilo posebna denarna sredstva. Najprej ni bil dovolj uravnotežen, bilo je veliko publicističnih besedil, ker jih je bilo mogoče enostavno pridobiti brez avtorskih pravic. Postopoma se povečuje, zato nismo mogli vnaprej pripraviti geslovnika. Prvi krog redakcije je bil na papirju, avtorice so si popravljale redakcije, pogosto smo se skupaj posvetovali. Če je bilo treba v osnovi spremeniti zasnovo, so morale avtorice sprejeti spremembe in delati skladno s tem.

V drugem zvezku imamo krožno branje. Ena avtorica bere drugi brez redaktorjev, najprej med seboj, da se uskladijo, imamo tudi nekaj novih, manj izkušenih, ki niso sodelovale pri prvem zvezku. Zaključno urejanje je kombinirano – s samodejnimi postopki je mogoče popraviti tehnične zadeve, na primer, ali bo pred kvalifikatorjem syn. pika ali vejica ali kakšni bodo vsi znaki, ali bo ležeči tisk ali ne. Vsebinskih zadev pa ni mogoče popraviti s tehničnim pristopom z enim ukazom, ampak jih je treba ročno urejati. Temu so sledile korekture, zunanji pregledi in dodatni pregledi celotnega zvezka pred izdajo.

A. VIDOVIČ MUHA: Mogoče sem tako obremenjena s postopkom nastajanja Slovarja slovenskega knjižnega jezika, da čisto dobro ne razumem. Razumem, da imate specialiste, ki se zanimajo za sistemsko stilistiko, za kvalifikatorje. Skleпам, da imate tudi strokovnjake za to, kar je bistvo slovanske zgodbe, za uskladitev pomenskih razlag. Da imate strokovnjake, ki se specializirajo samo na razlage posebnih tipov, na primer na veznike, členke, samostalnike. Ne razumem pa, da bi to lahko nastajalo brez grobe

K. Buzássyová, Slovar sodobnega slovaškega jezika (Z vidika zasnove in organizacije dela)

redakcije na začetku, ki bi bila nato podvržena kritiki specialistov. Ali ste imeli na začetku takšno redakcijo ali ne?

K. BUZÁSSYOVÁ: Na začetku smo imeli koncept, kako bomo obravnavali členke ali pridevnike, nismo pa imeli posebne redakcije. Imamo določene raziskave, na primer o pridevniku. Mira Nábělková je objavila odlično knjigo leta 1993 in na to se opiramo pri obravnavi pridevnikov. Že od samega začetka smo vedeli, da bomo delali po tej knjigi. Vse to je napisano v uvodu. Dr. Jarošová je največja specialistka za razlage. Kot monografijo je objavila delne leksikalno-semantične sisteme. Zelo veliko imamo tudi novih spoznanj o pragmatični leksiki, vse je tu razloženo, vendar tega nismo imeli čisto na začetku leta 1995, ampak nekoliko pozneje. S temi dodatki smo izpopolnjevali koncept.

A. VIDOVIČ MUHA: Mislim na grobo redakcijo posebnih gesel.

K. BUZÁSSYOVÁ: Da, to imamo. Predvsem pri botaničnih in zooloških geslih. Nato smo se posvetovali s strokovnjakom, nekaj sprejeli, nekaj ne, z dodatkom pa se je to še natančneje obdelalo. Posebej pa smo iskali optimizacijo, kdaj se bo pri terminološki leksiki uporabljal splošni kvalifikator odb., kdaj pa konkretni kvalifikatorji. Pri tem smo opravili več pregledov, tako smo prišli do dobrega ključa.

Pri frazeologiji smo se odločili, da bodo leksikalizirane zveze samostojne in v okviru tega posebej leksikalizirane zveze z lastnimi imeni in druge leksikalizirane zveze.

Terminološke zveze so lahko sestavni del osnovne geselske besede, če se pomen komaj razlikuje od osnovnega. To so primeri, ki ne potrebujejo posebne razlage in jih zato ne uvrščamo v terminološko gnezdo. Potem pa imamo oznako za šport, tehniko, politološke pojme, ki imajo potem svojo razlago. Za homonimijo imamo drugačno rešitev, ki temelji na indeksih. Glavna kategorizacija je živo – neživo. Določene kategorije so pomembne za homonimijo.

T. KOROŠEC: Kakšno je razmerje knjižne slovaščine proti dialektizmom?

K. BUZÁSSYOVÁ: Odločili smo se, da če delamo slovar sodobnega jezika in ker obstaja poseben narečni slovar, ki ga pripravljajo pri nas, ne želimo, da bi ta slovar vseboval veliko narečne leksike. Kriterij je bil, da mora biti narečna beseda razširjena po večjem območju, zato imajo kvalifikator regionalizem, ne pa narečno. Med regionalizmi imamo tudi besede, ki so bile v prejšnjem slovarju pokrajinske, na primer *rajčina*, *paradajka* v velikih arealih, pa tudi tiste besede, ki se uporabljajo samo na štirih lokacijah, na primer na Liptovu, na severu, na Oravi. Poleg tega imamo tudi etnografizme, čeprav se v narečnem slovarju ta termin ne uporablja. Ker izdelujemo splošni razlagalni slovar, je pojem etnografizem uporaben, imamo pa tudi svetovalca za etnologijo in etnografijo, tam pa navajamo tudi besede, ki so teritorialno omejene in nimajo v knjižnem jeziku nobenega ustreznika.

T. KOROŠEC: Kaj pa pojavljanje v literaturi?

K. BUZÁSSYOVÁ: To jemljemo kot enega od kriterijev.

T. KOROŠEC: To sem vprašal, ker se mi je zdelo, da je bila knjižna slovaščina bolj sentimentalna do svojih dialektov kot knjižna češčina do svojih.

K. BUZÁSSYOVÁ: Na Češkem in Slovaškem imamo povsem drugačno sociolingvistično situacijo. Narečni sentiment se v tem slovarju nikakor ne pojavlja, saj je slovaščina izrazito odprta internacionalizaciji. Povedala sem že, da je bila latinščina na Gornjem Ogrskem najdlje upravni jezik, do avstro-ogrskega dualizma 1876. Nemški socioling-

vist Haarmann je ugotovil, da se je francoščina od latinščine oddaljila že v 14. stoletju, pri nas je bila v rabi do 19. stoletja. Internacionalizme imamo v vseh zvrsteh jezika, tudi v narečjih, medtem ko je pri češčini razlika v tem, da ima obecnó češčino, na Slovaškem pa nimamo nič podobnega, obecná češčina je na Češkem v ožjem smislu, na Moravskem pa so narečja bolj živa. V slovarju češkega knjižnega jezika imajo pokrajinske moravske in pokrajinske češke izraze. Marsikdaj so v češkem slovarju, ki je ponovno izšel v fototipski izdaji brez sprememb, narečne slovaške besede, ker so Jirásek, Němcová in Hejduk živeli na Slovaškem in vnašali besede v češčino, ne pa obratno.

E. KRŽIŠNIK: Kateri so bili kriteriji za uvrstitev paremiološkega materiala v slovar?

K. BUZÁSSYOVÁ: Strogih in natančnih kriterijev za to nimamo, obstajajo pa zbirke (Záturecký) o paremiji in posebni slovarji. Poskušali smo tudi z manjšimi anketami med svojimi ljudmi, ali to poznajo ali je že preveč zastarelo, torej frekvenca. Raziskovali smo tudi avtorske frazeme.

A. VIDOVIČ MUHA: Zanima me, v kolikšni meri je zajeta mestna govorica. Drugo pa o dialektizmi, geolektizmi, sociolekti – koliko je te vrste jezika v slovaščini glede na zelo živo besedišče oziroma leksiko v češčini? Koliko je tega v vašem slovarju?

K. BUZÁSSYOVÁ: V slovarju imamo tudi sociolekte, saj poleg knjižnih besed vnašamo tudi podstandardne besede. Pri tem se poskušamo držati tradicije, tudi tega, kar je v Kratkem slovarju. Med podstandardne besede spadajo številni bohemizmi, ki jih ne razumemo kot del knjižnega jezika. Podstandardne sprejemamo *cum grano salis*, ne povsem avtomatično, potem imamo slengovske izraze iz splošnega slenga, imamo tudi posebne, na primer študentski sleng. Meja med splošnim slengom in podstandardom pogosto ni povsem jasna. Prihajajo nove študije. V slovarju je sleng prikazan s črno barvo, nimajo rdeče. Regionalizmi so rdeče barve. Kar se tiče normativne vloge slovarja, se ji ne odrekamo, saj jezikoslovci lahko bolj odražamo normo, imamo tudi priporočila, *nesprávne*, na primer *čidlo*, pravilno *snímač*, in imamo kazalko. Takih primerov imamo malo (26). Slengovskih izrazov je 200 ali 300. Imamo tudi blaga priporočila, ki so tudi v Kratkem slovarju, v smislu, da je nekaj bolj ustrezno. Imamo celotno razlago, ki ji je dodano priporočilo.

T. KOROŠEC: Tudi jaz imam vprašanje. Spomnim se besede *šuhaj*, razlaga je *mládenec* in nič drugega.

K. BUZÁSSYOVÁ: To je v kratkem slovarju.

T. KOROŠEC: Ali ni beseda dialektizem?

K. BUZÁSSYOVÁ: Ne, to ni dialektizem. To je knjižna beseda, ampak tisti slovar si pri razlagah pomaga s sinonimi. Takšne vrste razlage nismo sprejeli, imeti moramo razlago, definicijo. Sinonim je samo za pomoč. Imamo dve vrsti sinonimov, bodisi sinonim iz iste slogovne zvrsti bodisi pri označenih leksemih imamo za sinonim nevtravno besedo, razlaga gesla pa mora biti.

M. HUMAR: Mogoče nisem dovolj pozorno poslušala, ker tudi razmišljam zraven in slovaško ne razumem najbolje. Vnaprej se opravičujem, če bom vprašala kaj, kar ste že povedali. Rada bi natančneje vedela, kako je nastal vaš korpus, kako je bil zgrajen, kdo ga je naredil, koliko časa se je to delalo, ali je bil narejen geslovník. Zanima me vse v zvezi z besedjem za slovar, slovarska osnova.

K. BUZÁSSYOVÁ: Prvo elektronsko različico korpusa smo pripravljali v okviru projekta

K. Buzáßsyová, Slovar sodobnega slovaškega jezika (Z vidika zasnove in organizacije dela)

Leksikalna elektronska kartoteka, ki je trajal dvakrat štiri leta na začetku 90. let. Za izdelavo slovarja smo želeli pripraviti korpus. Najprej smo pridobivali izkušnje iz drugih korpusov, kolegica Jarošová je pisala o tem. V štirih, petih letih je nastal korpusni oddelek in so delali leta 1999, 2000, nato so prejeli posebno finančno podporo za intenzivno izdelavo korpusov. Naš inštitut je dobil internet šele na začetku leta 2002, ker je bilo treba pripraviti posebne optične kanale.

Zdaj pri korpusu dela sedem ljudi, ki sodelujejo s študenti, ki delajo lematizacijo. Sodelujejo tudi s češkim korpusom, s prof. Čermákom, doc. Hajičem, ki sta hodila k nam in imela cele serije predavanj o korpusih, o lematizaciji, o besednovrstni členitvi. Sodelujejo tudi z informatiki iz Brna, ki sodelujejo z Inštitutom za češki jezik in niti ne delajo slovarja, ampak večnamensko zbirko podatkov. Imamo skupne posvete in sodelujemo. Določene zadeve so analogne. Geslovník izdelujemo postopoma, nimamo enega za celotni slovar. Zdaj pripravljamo geslovník, vendar ne iz elektronske različice, ampak ga dopolnjujemo iz slovarja, kratkega slovarja, slovarja tujk. Pri nas je velika tradicija slovarjev tujk.

M. SNOJ: Preden končamo, imam še kratko in eksaktno vprašanje: pri tem slovarju dela 12 avtorjev in dve glavni urednici. Torej 14 ljudi, ki dela samo pri tem, in še zunanji pomočniki. Zanima me, koliko članov ima celotni vaš inštitut.

K. BUZÁSSYOVÁ: Naš inštitut ima 50–60 ljudi. Na tem oddelku jih je 15.

M. SNOJ: In še eno podvprašanje: ali se je število zaposlenih na vašem inštitutu spremenilo ob razpadu skupne države, torej po tem, ko sta se Češka in Slovaška osamosvojili?

K. BUZÁSSYOVÁ: Tega ne vem natančno. Bistveno se je spremenila situacija leta 1991, ko se je morala celotna akademija znanosti preoblikovati. Odnos s ČSAV je bil vedno asimetričen in celotna akademija je imela skoraj 6000 ljudi, ker so bili inštituti zelo veliki – imela je inštitut za kibernetiko, računalništvo, tri kemijske inštitute za anorgansko kemijo, organsko kemijo in polimere, inštitute za družbene vede, inštitut eksperimentalne psihologije, inštitut biološke in socialne komunikacije.

Nato se je akademija zmanjšala na 3500 ljudi in vsi inštituti so se morali preoblikovati, ukinjenih je bila ena tretjina. Šele potem smo lahko zopet sprejemali nove ljudi. Takrat je bil ukinjen status kot funkcijsko mesto. Kako so si inštituti uredili stanje, je bila njihova stvar. Izboljševati se je začelo, ko je pri korpusu lahko izredno začelo delati pet ljudi, obenem pa je na slavistiko leta 1994 odšlo pet ljudi, ko je bil ustanovljen kabinet in kasneje Inštitut Jána Stanislava. Vse to pa ni imelo povezave z razpadom Češkoslovaške.

M. SNOJ: Kako se financira vaš inštitut?

K. BUZÁSSYOVÁ: Tako kot večina akademijskih inštitutov smo proračunska organizacija. Imamo proračun, opredeljen za določena leta. V njem so sredstva za plače, nekaj kapitalskih sredstev, sredstva za mobilnost, potovanja in podobno. Za tako izredno velik projekt smo pridobili posebna sredstva. Slovaški narodni korpus je kot sektor inštituta (je član inštituta, denarna sredstva pa ima ločena) samostojno pridobil sredstva. Leta 2004 je bil sklenjen dogovor med predsedstvom in prezidijem akademije, ministrstvom za šolstvo in ministrstvom za kulturo, da prezidij 8 let, do leta 2012, financira plače, ministrstvu za šolstvo in kulturo pa prispevata za honorarje svetovalcev, korektorje, zunanje sodelavce za zemljepisna imena, ker je to dodatno delo.

Dunja Brozović Rončević

Inštitut za hrvatski jezik i jezikoslovlje in Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti,
Zagreb

Organizacija Inštituta za hrvaški jezik in jezikoslovje

Predstavila vam bom situacijo na našem inštitutu. Verjamem, da je del vas že bil pri nas, verjetno pa razen Jožice in Petra niste bili v novih prostorih, kamor smo se l. 2005 preselili po 50 letih od ustanovitve leta 1948 pod okriljem JAZU oziroma HAZU. Prej smo imeli tri majhne lokacije, v novi stavbi pa je celoten inštitut na enem mestu, imamo 1000 m², kar trenutno zadošča našim potrebam. Bolj ali manj smo s prostorom in delovnimi pogoji zadovoljni. Leksikografska dejavnost na inštitutu – vsi poznate akademski slovar, da želi akademija narediti akademski slovar, vendar je stanje na Hrvaškem povsem specifično. Veliki akademski slovar je nastajal desetletja, začeli so ga delati na inštitutu, danes Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, ustanovljen pa je bil kot Zavod za jezik i književnost, spreminjal je imena, dolgo časa ni smel imeti besede *hrvaški*, pa se je imenoval Zavod za jezik, da ne bi spominjal na kakšno drugo ime. Od 90. leta se imenuje tako kot danes.

Dolga leta so delali na dopolnilih akademskega slovarja, ampak vse to večdesetletno delo, leksikografska obdelava, koncept, ne vem kaj vse, je šlo v nič. Vse delo je neuporabno in treba je bilo začeti od začetka. Na inštitutu sem od leta 2003 in me je zelo šokiralo, ko sem videla, kako se je delalo. Takrat smo začeli delati od začetka. Od tega, da se je deset let govorilo o korpusu in da brez njega ni mogoče izdelati slovarja, ker niti en naš slovar ni bil utemeljen na korpusu. Dogovorili smo se, da naj bi se uporabljal Hrvaški narodni korpus, ki so ga izdelali pri Filozofski fakulteti v Zagrebu pod vodstvom dr. Marka Tadića. Pri tem pa je vedno govoril, da bi nekaj naredil, nekaj ne. Korpusa dejansko ni dal v prosto uporabo inštitutu. Izdelan je bil tako kot češki korpus v programu Bonito, vendar ni bil povsem dostopen. Ni mi bilo všeč. Za vire, ki jih ima, niso jasni kriteriji. Veliko je imel tiskovin, ki jih je lahko prenesel z interneta, za omejitve vsebin, ki jih sprejema v korpus, pa je zastavil leto 1990, kar zame v jezikovnem smislu nima pomena, tudi za hrvaški standard je brez pomena. Veliko mi pomeni za moj mentalni sklop in prepričanje, v jezikovnem pogledu pa je brez pomena.

Zato sem se odločila, da začnemo od začetka, dobro pri tem pa je, da smo začeli v trenutku, ko je v računalniškem jezikoslovju veliko več znanja kot pred dvajsetimi leti ob nastajanju prvih korpusov, in v trenutku, ko je začel nastajati korpus, ki se imenuje Hrvatska jezična riznica, verjetno ste jo na naših spletnih straneh že videli. Spremljali smo lahko najnovejše pristope v računalniškem jezikoslovju in začeli od začetka s precej boljšim izhodiščem, kot pa če bi krpali stari korpus. Po treh letih imamo res velik korpus. Na začetku je do Hrvatske jezične riznice po statistiki dostopalo do 50 ljudi na dan, danes je ta številka 5000 s celega sveta na dan. Imamo zares dober obisk in je zanimivo, od kod vse dostopajo ljudje do korpusa. Ko smo začeli graditi korpus, je bilo še veliko nesoglasij, kar nam je potrjevalo, da brez korpusne podlage ni mogoče imeti leksikografije. Sestavila sem kriterije, kaj sprejmemo v korpus, torej

jezikovno gradivo od 2. polovice 19. stoletja, od trenutka, ko je postavljen standard v današnji obliki, ne glede na morebitne pravopisne spremembe. To je nerelevantno, saj se take stvari pri lematizaciji korpusa enostavno rešijo.

Kar je pri korpusu zanimivo za jezikovne analize, je to, da smo vnašali dela v izvirni obliki, kot so jih pisali hrvaški pisci. To pomeni prvo izdajo ali izdajo, ki jo je še odobril sam avtor. Tako smo vnašali dela s konca 19., začetka 20. stoletja in jih primerjali s tistim, kar se je z njimi dogajalo med obema svetovnjima vojnima, torej v času nesrečne prve Jugoslavije in 50 let v drugi Jugoslaviji. Videli smo, da so to neverjetni ponaredki. To je bilo znano, ampak redkokdo jih je ročno preverjal. Ponaredki so bili tako na leksičnem področju, v sintaksi, v vseh jezikovnih ravninah. Izdaje iz 30. let, 50., 60. let in seveda 80. let so izredno spremenile izvorna besedila. Ne govorim o pravopisnih spremembah zaradi drugačne pravopisne prakse. Kar imamo zdaj v korpusu, pogosto ni vse dostopno za zunanje uporabnike, ampak opravljamo interne analize, kaj se je dogajalo s temi deli, kako so se spreminjala, pripravljamo tudi vzporedne prikaze. Z rdečo barvo se nam obarva vse, kar je bilo spremenjeno. Večinoma so spremembe takšne, da bi bile izdaje besedil čim bolj podobne srbsčini. Če je bila hrvaška beseda podobna kot v slovenščini, so jo zamenjali s tako, ki je tudi v srbsčini. To so razlike, ki so nam zdaj zelo pomembne.

Pomembno nam je bilo tudi, da imamo sami dostop do tega, da smo mi lastniki, da sami odločamo o načinu dela in opravljamo analize. Po drugi strani pa smo znotraj inštituta imeli bitko, kjer sem se zoperstavila starejši generaciji, ki je zahtevala, naj bo korpus na voljo samo za interno uporabo za potrebe zaposlenih na inštitutu. Odločila sem se drugače, ker smo javni inštitut od leta 1997. Od akademije se je inštitut odcepil na začetku 70. let, kot javni znanstveni inštitut deluje samostojno, ne več v skupini z drugimi inštituti kot do leta 1997. Kot javni inštitut je naša dolžnost, da to ponudimo javnosti brez omejitev, zato je vse dostopno na internetu. Seveda sami ne moremo narediti vsega, kar je s korpusom mogoče narediti. Drugi ga lahko uporabljajo za frazeološke slovarje, za številne druge stvari, ki jih delajo na univerzah in drugih mestih.

Naš inštitut je razdeljen na oddelke in vsak oddelek ima svojega vodjo in določeno samostojnost, seveda ne finančne, ampak povezuje projekte znotraj oddelka, da vodja oddelka ve, kaj dela posamezni oddelek. Ko smo prej delali projekte, je skupina ljudi delala pri istem projektu, niso pa vedeli, kdo se s čim ukvarja v svoji sobi. Na oddelku, kjer se ukvarjajo s standardno leksikografijo, na oddelku za hrvaški standardni jezik je zdaj zaposlenih 17 ljudi, od tega pet s statusom znanstvenika, trije mladi raziskovalci z doktoratom, ostali pa so mladi raziskovalci na doktorskem študiju.

S korpusom se ukvarjajo na oddelku za splošno, primerjalno in računalniško jezikoslovje, kjer je zaposlenih nekaj ljudi in tudi zunanji sodelavec z Univerze v Zadru, ki je prišel iz Indiane. Mislim, da ste ga že spoznali. On kot računalniški jezikoslovec programira programe za avtomatizacijo, za faksiranje, za označevanje itd. Tu se dela ročno zelo malo, večinoma avtomatsko s programi, seveda pa še ni vse dokončano. Zaposlili smo nekaj ljudi na oddelku za računalniško jezikoslovje. Smejali so se mi, ker sem zaposlila tudi dekle, ki je dokončala molekularno biologijo. Ugotovila sem, da je treba našim leksikografom razširiti obzorja, ker so zelo ozki. Imamo velik projekt z naslovom semantične mreže in računalniška leksikografija. Delamo to, čemur se reče ontologija, ampak ne v filozofskem smislu, temveč v računalniškojezikoslovnem, ker se danes razume, da vse delamo z zbirkami podatkov in da mora biti vse povezano.

Zdaj delamo nove zbirke podatkov iz vseh zbirk, ki so že narejene, tako accesovih kot ročnih, in jih zbiramo v veliko zbirko, kjer je vse povezano in do katere imajo dostop vsi na inštitutu.

Na ta način smo ustvarili določeno sinergijo, ne samo za naš oddelek, ampak tudi za oddelek za onomastiko in etimologijo, ki ga vodim sama, tudi oddelek za dialektologijo. Vse želimo povezati, to je še v razvoju, veliko denarja smo vložili v infrastrukturo, imeli smo veliko sredstev od ministrstva, od zunanjih, mednarodnih projektov, državnih fundacij za znanost, od sponzorjev itd., tako da smo v opremo vložili več sto tisoč evrov, da imamo zmogljive strežnike in ljudi, ki to lahko vzdržujejo. Zdaj moramo to narediti.

Projekt, za katerega smo se odločili, ko sem prišla in videla, da je celotni projekt akademskega slovarja padel v vodo in da ljudje ne vedo, kaj bodo delali, je bil veliki slovar hrvaškega jezika, osnovan na geslovniku, večzvezkovnik, z okvirno 160.000 besedami. Ugotovila sem, da se stvari zelo hitro odvijajo, saj imamo veliko mladih, ki prihajajo na inštitut, imamo 30 mladih raziskovalcev, skupaj nas je 70. Za mlade raziskovalce imamo zelo stroga merila, morajo biti med 10 % najboljših študentov, morajo izpolnjevati zelo stroga merila.

Leta 2005 je ministrstvo za znanost, izobraževanje in šport ustanovilo svet za normo hrvaškega standardnega jezika na čelu z akademikom Katičićem in še dvanajstimi ljudmi, ki so predstavniki univerz in fakultet, ki se ukvarjajo s hrvaškim jezikom. Tudi jaz sem članica sveta. Svet na rednih sestankih rešuje nekatere normativne probleme, ki še niso jasno rešeni. Ugotovili smo, da je nujno najprej narediti manj normativne slovarje. Trenutno imamo dva enozvezkovna slovarja hrvaškega jezika, verjetno ju vsi poznate, Anića ter tistega od Leksikografskega zavoda in Školske knjige. Anićev slovar je dober v nekaterih elementih, ampak je tudi normativen. Drugi slovar je tudi normativen, vendar po mojem mnenju ni konceptualno nov, je dober, služi svojemu namenu, ni pa osnovan na korpusu, zdaj pa smo prijavi projekt normativnega slovarja hrvaškega jezika, enozvezkovnika, z 90.000 besedami.

Obenem smo se lotili tudi malih šolskih slovarjev, čeprav zveni nekoliko smešno. Dokončali smo mali šolski slovar, žal ga nisem prinesla s seboj, kmalu bo predstavljen na Interlibru, slovar z nekaj tisoč besedami za prvi razred osnovne šole, ki mu je priložen DVD s slikami in filmi. Kar je zanimivo, je to, da smo dodali izgovarjavo vseh besed. To smo naredili skupaj s Školsko knjigo, s katero imamo dogovor tudi o distribuciji. Vzoredno pišemo večji šolski slovar za srednje šole, ki ima več kot 20.000 besed, prav tako bo na DVD-ju, vse besede so posnete, vse bo dostopno tudi prek interneta, vse je naglašeno po trojni štokavski akcentuaciji. To je gotovo največji problem v Zagrebu, ki je po prebivalstvu tudi največji, vendar mu je tovrstna akcentuacija tuja.

Iz tega se dela enozvezkovni slovar. Ko ga bomo čez nekaj let dokončali, se bomo lotili velikega novega večzvezkovnega slovarja. Eden bo zgodovinski, ta pa bo slovar standardnega jezika, vendar ne bo normativen. Normativen bo po obdelavi, ne pa po pristopu. Enozvezkovnik bo normativen tako po obdelavi kot po pristopu, torej bodo s kazalkami opremljene besede, ki ne pripadajo standardnemu hrvaškemu jeziku.

Pripravljamo tudi starohrvaški slovar, korpus starohrvaških besedil, tega smo že bolj ali manj dokončali, na njem temelji starohrvaški slovar, ki bo obsegal gradivo do 16. stoletja. Izdelujemo korpus hrvaških besedil od narodnega preporoda in tega, ki bo zajel 19. stoletje in novejša obdobja hrvaškega jezika. Najprej bomo obdelali manjše segmente,

torej prvo obdobje hrvatskega jezika, ki je zamejena celota, nato obdobje do preporoda in potem še sodobni jezik, potem pa bomo vse združili v velikem slovarju.

Pri leksikografski obdelavi za normativni enozvezkovni slovar so jasno določene funkcije osemnajstih raziskovalcev, kdo obravnava akcentuacijo in kdo kaj drugega. Tako pri samostalnikih na enak način obravnavamo določene skupine samostalnikov, ker so pri nekaterih slovarjih različno obdelani meseci, živali, sadje – podobno tudi pri pridevnikih. Sistematično jih obravnavamo na enak način, pri tem pa se vedno dogovarjamo. Imamo tak princip, da delajo mlajši leksikografi, vsak petek pa imamo sestanek, da pokažejo, kaj so napravili, dva urednika vsak petek pregledata gradivo in v ponedeljek jim vrnejo gradivo v nadaljnje delo.

RAZPRAVA

T. KOROŠEC: Omenili ste zame nepričakovano besedo, da so v določenem času glede vključevanja v hrvatsko besedilo obstajale ponaredbe. Ste se tako izrazili, da se je ponarejalo?

D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ: Tiskane izdaje del hrvatskih klasikov so bile spremenjene. To se enostavno vidi, ker za korpus ta dela skeniramo. Od sodobnih pisateljev pa moramo pridobiti dovoljenje. Lepo se vidi, kdo je delal spremembe, to niso bili samo lektorji, ampak kar uredniška politika.

T. KOROŠEC: Hočete reči, da je obstajala tendenca razhrvatiti hrvatski jezik na ta način, da so se vnašali srbizmi?

D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ: Da. Izdelujemo analize, kjer bo to zelo jasno vidno in bodo dostopne vsem. Tako kot vsako knjigo imamo tudi originalne tiske v PDF-ju in vidimo, kako so bile napisane knjige leta 1881 in nova izdaja leta 1930. To je klasika, seveda pa manj pomembna dela niso bila ponovno izdana. Vse to lahko opazimo v PDF-ju.

T. KOROŠEC: Ali to pomeni, da če so prej pisali *žlica*, so kasneje spremenili v *kašika*, *točka* v *tačka*?

D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ: Tudi to ... spreminjali so končnice pri genitivu, pri dativu na *-u* in pri lokativu na *-e*. Zdaj to analiziramo in primerjamo.

T. KOROŠEC: Ali je falzifikat vplival na rabo? Ali so Hrvati, ki so brali izraz, obliko ali besedo, ki ni bila avtorjeva, to začeli sprejemati kot nekaj normalnega ali kot tujega in ali se je to na jeziku poznalo? Ali je zdaj potrebno čiščenje?

D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ: Čiščenje je povsem druga tema.

M. SNOJ: Dolga debata bi se lahko razvila okrog tega. Predlagam, da razpravljamo o organizaciji Inštituta za hrvatski jezik.

A. VIDOVIĆ MUHA: Izrazim lahko svoje presenečenje, ker nisem poznala vaše strukture, števila zaposlenih, programov, na katerih delate, načrtov. Razumem dejstvo, da je hrvaščina začutila potrebo, da srbsčino kot zelo soroden jezik postavi na svoje. Ni samo to vzrok, da ste tako močni, perspektivni in da imate toliko programov? Kako je s finančnimi sredstvi? Ali država s svojimi institucijami razume tovrstne potrebe? Ali sprejemajo vaše projekte? Ali ste res sami tako dobro organizirani in znate nastopiti tako, da jih uspete prepričati? Ali ni treba vlagati veliko energije, da pridobite finančna sredstva?

D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ: Tako kot povsod po Evropi, pa ne samo v Evropi, znanstveno politiko vodijo medicinski strokovnjaki, ker so najštevilnejši. Kar imamo mi za rokodelstvo, je za njih znanost, oni pa menijo, da so v humanističnih znanostih samo pesniki, umetniki in filozofi. Pogosto je naše delo bolj eksaktno kot drugje in bližje matematikom in njihovemu pristopu kot pa pesnikom in slikarjem. Naša Nacionalna fundacija za znanost, ki bo od naslednjega obdobja prevzela financiranje večine vseh znanstvenih projektov, ima sedem članov, od teh je pet medicinskih strokovnjakov, en kemik in en matematik.

Jaz sem bolj klepetava in ko sem začela delati, sem ustanovila kolegij vseh ravnateljev humanističnih inštitutov. Sestajali smo se pri meni, bilo nas je sedem, nato sem pošiljala pisma in nadlegovala ministrstvo. Tam sem povedala, da je to nevzdržno in da moramo mi kot majhna država več vlagati v humanistične znanosti kot velike države, ker če delamo slovar, bo namenjen petim milijonom prebivalcev, posel pa je enak, kot če delaš za 500 milijonov prebivalcev. Izmed petih milijonov prebivalcev moramo dobiti ljudi, ki bi to delali, to pa na drugačen način, kot razmišljajo na ministrstvu. Ne moremo iti na trg na enak način kot drugi.

Nacionalni svet za znanost in ministrstvo smo prepričali, da je potreben drugačen pristop do humanističnih znanosti, prav tako nismo pristali na to, da se nas valorizira po CC-klasifikaciji, imeli smo veliko podporo hrvaške akademije. Želeli so zunanje recenzije za projekte, pa smo tudi to zavrnil, ker bi tako sami svojo znanost omalovaževali. Nismo pristali na mnenje, da bi naše projekte in članke kompetentneje ocenil neki slavist z Nizozemske, ki bi to napravil mimogrede, ampak je bolje, če to napravi npr. prof. Katičić. Zunanji ocenjevalci so morda primerni pri kemiji, matematiki ali medicini.

Sistem mladih raziskovalcev je pri nas tak, da ga lahko pridobimo za projekt. Napisati moram obrazložitev in ga dobim. Na inštitutu se zaposli za deset let, in sicer šest let, da napravi doktorat v sklopu projekta in štiri leta po doktoratu. Nato je na voljo za trg. Ministru sem povedala, da je spet drugače, če je mladi raziskovalec farmacevt, ki bi ga po desetih letih Pliva z veseljem vzela, ampak kdo bo zaposlil človeka, ki je deset let raziskoval glagolska besedila? Razen mene morda samo še kaka fakulteta. Že tako sodelujemo s fakulteto, podpisane imamo dogovore z univerzami in sodelujemo pri pouku. Sami oblikujemo predmete, lahko predlagamo predmete tudi na podiplomskem študiju.

V nacionalni svet izberejo enega člana na predlog akademije, enega predlaga nacionalni svet za znanost, enega nacionalni sveti za izobraževanje, enega rektorski zbor, enega javni inštituti. Seveda lahko imamo kolegij inštitutov humanističnih znanosti, ampak v vseh naših osmih inštitutih skupaj nas je manj kot na Inštitutu Ruđera Boškovića, ki ima 800 ljudi, in seveda sem jaz sama proti njim sedmim za vse družbeno-humanistične znanosti. Vseeno se je spremenilo, zdaj vedo, kaj delamo. Pri klasifikaciji nam je uspelo izdelati svoje kriterije za izbor namesto CC, s financiranjem seveda nismo zadovoljni, ker dobimo manj sredstev kot drugi in se zato neprestano prepiramo. Tako kot za nove prostore, ki smo jih dobili po petdesetih letih. Stalno jim je treba nergati, jih nadlegovati, seveda pa moramo stopiti skupaj.

Skupaj z Madžari smo v Opatiji pred tednom ali dvema zasnovali zbirko podatkov za evalvacijo znanstvenih projektov. Hrvaška in madžarska nacionalna fundacija za znanost sta organizirali posvet, ki so se ga udeležili gostje iz vseh držav Srednje in Vzhodne Evrope, tudi iz Slovenije, ter predstavniki fundacij in ministrstva. Vzpostavi-

vili bomo skupno zbirko podatkov in evalvatorjev na tem prostoru, ker v evropskih projektih, na katere se prijavljajo, pri tem so Poljaki zelo glasni, pri odločanju vodijo Nizozemci in Nemci, nekoliko manj pa Francozi, ki igrajo glavno vlogo pri vseh evalvacijskih telesih in ne razumejo, katere so naše prioritete, nacionalne prioritete, interesi. Mi moramo danes narediti tisto, kar so oni v 19. stoletju, zato se jim naše delo zdi anahronizem.

Včeraj smo od European Science Foundation izvedeli, da razumejo in zahtevajo, da bodo tudi Vzhodna Evropa in njeni znanstveniki bolj vključeni. Tako bo srednje-evropska iniciativa, ki jo sestavljajo Estonija, Litva, Poljska, Češka, Slovaška, tudi Avstrija, Madžarska, Hrvaška, Slovenija, Bolgarija in Romunija, skupaj sestavila tudi drugačne modele valorizacije v humanističnih znanostih za države Evropske unije. Naše revije ne morejo nikoli doseči A-klasifikacije po sistemu ABC. To lahko dosežejo samo mednarodne revije, ampak že po definiciji razprave našega inštituta za jezik ne bodo nikoli mogle imeti A-klasifikacije, čeprav imamo mednarodne članke. Imamo C, ne moremo imeti niti B, ker bi morali imeti prispevke v angleščini, na kar za naše razprave ne pristanem. Zame je to idiotizem. Seveda je dobro objavljati v angleščini, večinoma objavljam v angleščini, ampak za mojo nacionalno glavno revijo inštituta je to zaščita za nas same, ker so tisti, ki jih zanima naša problematika, večinoma slavisti, ki morajo biti sposobni brati hrvaško. Nekdo lahko napiše članek v angleščini in ga objavi drugje, nihče pa mi ne bo postavljajl pogoja, da mora moja revija izhajati v angleščini. Povzetki seveda, to je na internetu. Folkloristi so pristali na angleščino, ampak pri njih je situacija drugačna. Mi zagovarjamo svoj jezik in na Hrvaškem smo dobili največjo klasifikacijo za revijo. Po definiciji ne bomo prišli dlje od B-ja.

Jožica Škofic

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana

Oznake za izgovarjavo v novem slovarju slovenskega jezika

Zahvaljujem se dr. Marku Snoju za povabilo, naj s prispevkom o označevanju izgovora v novem slovarju slovenskega jezika sodelujem na tem posvetu. Sama sicer doslej še nisem bila članica nobenega slovaropisnega kolektiva (ne pri SSKJ, ne pri SP), se pa kot dialektologinja ukvarjam predvsem z govorjenim jezikom in njegovim zapisom, zato bom, upam, lahko dodala primeren prispevek temu projektu.

Uvod

Načrtovani novi slovar sodobnega slovenskega jezika bo gradivsko temeljil predvsem na pisnih (elektronskih in tiskanih) virih, vendar bo, kar je pravzaprav že tradicija v slovenskem slovaropisju, tudi normativni pravorečni priročnik. Tudi dosedANJI slovarji slovenskega (knjižnega) jezika so namreč ne le v svojih uvodih, ampak predvsem z onaglasitvami iztočnic nudili ob pravopisnih tudi pravorečne napotke. V svojem prispevku bom zato poskusila izpostaviti nekaj problemskih sklopov, s katerimi se bodo najverjetneje morali soočiti in jih razrešiti tudi avtorji novega slovarja, saj so nanje v svojih polemikah opozarjali tako kritiki Slovenskega pravopisa 2001 kot SSKJ – obeh temeljnih slovarskih del, na osnovi katerih bo gradil tudi NSSJ. Bibliografija razprav o pravorečnih (fonološko-fonetičnih in naglas(oslov)nih) rešitvah v teh dveh priročnikih je obširna (največ so o tej temi pisali Peter Jurgec, Hotimir Tivadar, Cvetka Šeruga Prek, Tatjana Srebot Rejec, Bojan Petek, Rastislav Šuštaršič, Simon Lenarčič ter v svojih odgovorih na kritike SP 2001 Jože Toporišič) in tudi sama sem se ob pripravljanju svojega prispevka v veliki meri naslonila nanje.

1) Izbira transkripcije izgovora

V slovenskem jezikoslovju je (bil) za zapis izgovora v slovarskih delih praviloma rabljen nabor 25 črk slovenske abecede, dopolnjen z znakom za polglasnik (ə) in dvoustnični ŷ ter z različnimi naglasnimi in redkimi drugimi diakritičnimi znamenji (ę, օ). V slovenskih dialektoloških razpravah (in torej tudi v dialektoloških slovarskih delih) se je v zadnjih desetletjih za fonetični zapis govorjenega jezika uveljavila t. i. slovenska nacionalna fonetična transkripcija na podlagi dialektološke fonetične transkripcije OLA (ta npr. za označevanje dolžine samoglasnika rabi dvopičje (:), za naglasno mesto in kratki samoglasnik pa črtico pred soglasnikom pred naglašnim samoglasnikom (ˈ), v sistemu tonemskega naglaševanja pa krativec za cirkumfleks ter ostrivec za akut na dolгих samoglasnikih). Ni pa se uveljavila mednarodna fonetična abeceda (IPA – International Phonetic Alphabet), ki je med drugim rabljena pri ALE, tudi za slovensko narečno gradivo. Zapis izgovora z naglasom vred s pomočjo IPA je v več svojih razpravah tudi za normativne priročnike slovenskega knjižnega jezika med drugim(i) predlagal P. Jurgec, vendar to doslej ni bilo sprejeto, saj je bilo preveč neskladno s slovensko/slovansko slovaropisno tradicijo. Ker je slovenska pisava/črkopis

fonološka, je raba mednarodnih znakov za slovenske foneme (večkrat celo sestavljenih, npr. za šumnike) verjetno res neprimerna oz. vsaj zelo neprijazna za slovenskega (torej večinskega) uporabnika slovarjev slovenskega knjižnega jezika, ki takega zapisa v podobnih normativnih priročnikih ni vajen (tudi ne npr. črk *ε/ɔ* za široka *e/o* ali dvopičja za označevanje dolžine).

2) Naglas

Glede samega označevanja naglasa SP 2001 ohranja tradicijo SSKJ in bi bilo gotovo prav, da je tak tudi NSSJ (prijazno do uporabnika!). Gre za:

- oznako jakostnega naglasa na iztočnici: z ostrivcem, krativcem in strešico za mesto naglasa, dolžino naglašene samoglasnika in kakovost *o/e* v sistemu jakostnega naglaševanja ter ostrivec za akut in polkrožec za cirkumfleks ter krativec (gravis (*à*) in dvojni gravis (*ä*)) za kratki samoglasnik v sistemu tonemskega naglaševanja. V novejših terminoloških slovarjih (npr. gledališkem in geografskem) je označen le jakostni naglas, medtem ko tonemskega ne predpisujejo;
- zapis tonema tako SSKJ kot SP 2001 prinašata v okroglem oklepaju v zaglavju (samo Pleteršnikov slovar ima tonemski naglas že v iztočnici in je tako obvezujoč v knjižnem jeziku kljub netonemskosti večine slovenskih narečij). V SSKJ je tonemsko dvojnico označevala ravna črta nad naglašnim samoglasnikom (*ā*), kar je bilo v SP razvezano (*á/â*), prav tako je v SSKJ ob oznaki tonema nad *o/e* s piko pod njima označena njuna ozkost (*ə/ø*). Za SSKJ je sheme za tonemski naglas tudi na podlagi svojih dialektoloških raziskav in kasneje anketiranja relevantnih govorcev knjižnega jezika iz središča slovenskega jezikovnega prostora pripravil J. Rigler, za SP sta tudi na podlagi osebnih izkušenj dopolnila/popravljala rešitve V. Nartnika še J. Toporišič in J. Dular.

Nekatere problematične rešitve v zapisu tonemskega naglasa so doslej ostale nekako nerazrešene:

- razlike med SP in SSKJ, npr.: SP *-ízam* – SSKJ *-īzam*;
- v SP je pri prid. označen tudi tonem za sr. spol, npr. *lêp lépa lépo/lepô* (v SSKJ pa sta tonemsko onaglašena le m. in ž. sp.);
- sama v slovarskih člankih pogrešam tudi podatke o tonemih na deležnikih, tudi opisnih na *l*, čeprav jih je mogoče izluščiti iz shem v uvodu, vendar je iskanje takih podatkov celo za jezikoslovca naporno, za siceršnjega uporabnika pa gotovo še bolj (zdaj si je mogoče pomagati le z nekaterimi izglagolskimi pridevniki, npr. *nè móten -a -o prid. (ě-ô) ...*);
- problematične so tudi dvojnice naglasnega mesta, npr. pri pridevniku *bogāt -āta -āto/bógat bogāta -āto* ali števniku *devetnájst/devétnajst* (upoštevanje razširjenosti v narečjih ... Poklač, JZ 2003), pa tudi v lastnih imenih *Klêmen/-an (Kleména/Klémna)*, *Alfónz/Álfonz, Cèrkļe/Cerkljè ... Kôvačič/Kováčič*;
- prav tako je problematično tudi določanje dolžine naglašene samoglasnika v SP (*občán -ána/občàn -ána*).

Glede problematičnega tonemskega naglaševanja v NSSJ naj bi avtorji upoštevali tako živi govorjeni jezik (ker še nimamo dovolj reprezentativnih govornih korpusov, bi dejansko rabo določali s pomočjo anketiranja relevantnih govorcev knjižnega jezika ne le v Ljubljani, ampak tudi v drugih večjih središčih) kot seveda tudi spoznanja

primerjalnega in zgodovinskega jezikoslovja, ki bi jim pomagala razrešiti marsikatero onaglaševalno zagato.

3) Izgovor

Ta je v SSKJ in SP prikazan v oglatem oklepaju, in sicer je zapisan le nepredvidljivi izgovor dela iztočnice/njene oblike, ne pa fonetični zapis izgovora vsake besede v celoti, npr. [(č)óu(n)], medtem ko na predvidljive posebnosti opozarja §175 v uvodu.

V nasprotju s to prakso pa npr. P. Jurgec v razpravi Nekatera fonološka vprašanja v novem slovenskem pravopisu (Slava, 2003: 48) predlaga opremljenost vsake iztočnice s fonetičnim zapisom besede v celoti, medtem ko sama iztočnica ostaja brez vseh podatkov o izgovoru, vključno z naglasom. Primerjava med SSKJ in tem predlogom kaže, da je prvi mnogo ekonomičnejši in pripomore tudi k preglednosti geselskega članka. Primer:

SP 2001:	Jurcec:
<i>bármanka -e ž, člov. (â)</i>	<i>barmanka -e ž [ˈbâ:ɾmajka]</i>

Verjetno bo glede tega v novem slovarju treba razlikovati med domačimi besedami in novjšimi prevzetimi, citatno zapisanimi leksemi, ki jim je izgovor teže predvideti. Tako npr. gotovo niso do uporabnika prijazni (čeprav so ekonomični) prikazi izgovora v SP v primerih kot *Scotland Yard* [sk ja] (ô á); *scotlandyárdski -a -o* (skó/skô já).

Ob tem pa bi veljalo razmisliti še o nekaj drugih problematičnih rešitvah, na katere so opozorili tudi kritiki, npr. o označevanju večbesednosti (predvsem tujih/prevzetih iztočnic) s presledkom ali ločilom v oglatem oklepaju, npr. *New York* [njú jórjk] ali [njújork].

Posebne razmisleka pa bo potreben zapis dialektizmov, tj. narečnega besedja, ki se pojavlja v sicer knjižnih besedilih (v leposlovju, deloma publicistiki, etnološki literaturi ...) – gre za vprašanje, ali upoštevati in (nekoliko poenostavljeno) zapisati narečni izgovor ali pa morfonološko pravilno „poknjženo“ različico.

3.1) Izgovor samoglasnikov

V kritikah SP in SSKJ je bil poleg že omenjenega največkrat izpostavljen predpisani način izgovora:

- samoglasniških nizov (hiat, npr. [râdio/râdijo], [kari(j)êra] ali nauk [náuk/náuk]) zlasti v t. i. obrobem jezikovnem sestavu;
- polglasnika, zapisanega s črko *e*, zlasti v priponah -*æc*, -*æk* (vrtec -*tca*, dedek -*dka*, Primic mca /-mica – mesec seca/-sca ...) in prevzetih besedah, npr. toner [tóner/tónær];
- nezapisanega polglasnika ob *r* kot *ár/ý*, npr. [trta], [smft] – [čărən/črn] – črkoslikár, čebèr, srebrn, žánr);
- *e* ob *r* zlasti v lastnih imenih (npr. Herček, Erjavec, Kerč) s polglasnikom ali *e*-jem.

Poseben problem predstavlja označevanje:

- izgovora t. i. srednjih *e/o* v položaju pred *j/v*, tj. *ejC/#*, -*ovC/#* (npr.: sinôvi – sinóv,

zato sinóvi, mej(a), zamejski, sov(a), sovji; écarté -ja [ekarté-ja/ekarté-ja], bidé, bidéja/bidéja, Merimée-éja; grêjpfrut/grépfrut;

SSKJ:	SP:
<i>Géja in Géa</i>	<i>Géa Gêj</i>
	<i>Lêja Lêjin (Lea??)</i>

- kakovosti naglašanih *e* in *o* v prevzetem besedju, npr. *džéz*; SP: *Jerry* [džêri], (*bôbby/bôbí*), *backhand* [bèkhènd/bèkhend];
- kakovosti nenaglašanih *e/o* (*Máribor*, *Kósovgl*, *bô*, *žg*, *-on* (*bádminton*), *-el* v imenih *Gabrijel*, *Emanuel* ... *retrogradnja*);
- izgovora vzglasnega *u* kot *u-* ali *u-*, npr. *ubiti* [ubiti/ubiti].

Marsikomu se še vedno zdi sporen preglas *o > e* za mehкими soglasniki (*srečelov/srečolov* – *tujejezičen* in *radiodifuzen*; z *radiom/radijem/radiem* – *biokemija*), kar bo prav tako treba še doreči.

3.2) Izgovor soglasnikov

V kritikah SP in SSKJ je bilo glede izgovora samoglasnikov največkrat izpostavljeno naslednje:

- zapis izgovora predvidljivih variant fonemov *v*; *m* pred *f*; *n* pred *k*, *g*, *h*
- predpisani način izgovora soglasniških sklopov:
 - predvsem glede označevanja prilikovanja po zvonečnosti, zlasti v prevzetih besedah, tj. *Z#*, *-NZ-*, *-ZN-* ... pri čemer je v SP precej nedoslednosti, ki kažejo na težavnost normiranja izgovora, npr. [*eksakten*]/[*egzakten*] – [*egzaminator*]
- problematično je lahko zapisovanje izgovora dolgih/dvojnih soglasnikov v prevzetih besedah in na stiku dveh besed (npr. *rokkoncert*)
- problematično se je izkazalo tudi upoštevanje soglasniških asimilacij v težje izgovorljivih soglasniških sklopih (npr. *šestdeset* [*šezdeset*/*šestdeset*], *Splitčan* [*spličan*/*spličan*])
- *-lC/#V* (*belkast*, *bel*, *polbrat*; *bral je*, *usahel je*, *umrl je*; *misel*, *Col*, [*kopalke*/*kopauke*]),
- *-olC* (*čoln* [*čôun*/*čoun*/*čôvən*], *-alec/-ilec* (npr. [*gasilec*/*gasiuc*])
- *-ev* (*u/-eu*: *ponev*), *Tel Aviv* */-u*
- izgovor nezložnih predlogov
- izgovor *-njC/#*, *-ljC/#* (npr. *konj(ski)*, *polj(ski)*)
- zlogotvornost zvočnikov (*ŋ/əm*), zlasti v prevzetih besedah (npr. *filŋ/filəm*)

SSKJ:	SP:
<i>himna himen</i>	<i>himna himn [himən/himŋ]</i>

5) Predlagam naslednje sklepe oz. prosim za razpravo v zvezi z njimi:**Sklep št. 1:**

Ob naslonitvi na dobre izkušnje/tradicijo slovenskega slovaropisja in znanje, ki se je na ISJ FR nabralo ob pripravljanju tako SSKJ kot SP, bo pri označevanju izgovora potrebno upoštevati tudi najnovejša (teoretična) spoznanja širšega slovenskega jezikoslovja in torej sodelovati s strokovnjaki (fonetiki) različnih institucij, ne le slovenisti, ampak tudi primerjalnimi slovanskimi jezikoslovci. Primere, ki so se v SSKJ in SP izkazali za pravorečno problematične, je treba reševati sistemsko (ne „po občutku“).

Sklep št. 2:

Ob pisnih korpusih bi bilo prav upoštevati (torej tudi graditi!) še govorne korpuse, predvsem slovenskega knjižnega jezika (M. Stabej, J. Zemljarič - Miklavčič idr.), morda pa upoštevati tudi dialektološke besedilne zbirke in zagotovo (vsaj v dvomnih primerih) izvajati ankete z relevantnimi govorniki v večjih slovenskih središčih (ne le v Ljubljani).

Sklep št. 3:

Predlagamo zapis izgovora s črkami slovenske abecede, znakom za polglasnik in dvo-ustnični *u*, *e*, *o* itd. ter z uveljavljenimi naglasnimi znamenji (z jakostnim naglasom na iztočnici in dodanim tonemskim naglasom v okroglem oklepaju v zaglavju), ker je to skladno s slovensko slovaropisno tradicijo in tudi najprijazneje do (slovenskega, večinoma jezikoslovno ne dovolj izobraženega) uporabnika slovarja (ne pa IPA ali transkripcije SLA).

Sklep št. 4:

Glede podatkov o izgovoru: zdi se nesmiselno zapisovati izgovor cele besede, če je ta neproblematičen. Če je izgovor v katerem koli delu besede problematičen (gre tako za slovenske kot novejšje prevzete besede), je treba v oglatem oklepaju zapisati izgovor celotne besede s tonemskim naglasom vred, ne le izgovor posameznega dela.

RAZPRAVA

M. SNOJ: Uvodoma nisem povedal, da je problem izgovarjave v slovenskem slovaropisju v domeni dialektologov že od Riglerja naprej, zato je danes dialektologinjo doletela naloga, da nam predstavi to temo.

A. ŽELE: Nekatere stvari so bile že v SSKJ dorečene, pa jih dajem kot predlog, če lahko ostanejo. Pri izgovoru je pomembna dejanska raba, zato bi predlagala, da si pri izgovoru pomagamo z anketami. Pri tonematiki je bilo sprejeto, da bi se izogibali dvojnicam, zato bi za knjižni jezik obveljala intonacija, ki jo govori dovolj velik odstotek ljudi iz osrednjega prostora. Dvojnice bi bile morda smiselne pri prevzetem besedju. Pri tujkah je bil takrat dan predlog, da se obdrži tuji naglas, če ne nasprotuje sistemu, na primer *klošár* proti *klóšar*. Nekatera stališča lahko ponovno premislimo in jih sprejmemo, saj so jasna in nezapletena.

P. WEISS: Glede mednarodne fonetične abecede (IPA) bi povedal, da za slovenščino ni zadostna oziroma je pomanjkljiva. Najhujša pomanjkljivost je to, da enozložnicam sploh ne pripisuje naglasa. V slovenščini, kjer so enozložne besede lahko naglašene

ali pa ne, ta razlika izgine. Ravno pri zaimkih imajo zato pri Slovanskem lingvističnem atlasu težave, ker naglasi niso prikazani, objavljenih pa je že veliko drugih zapisov, na primer *pot*, ki ni onaglašena. Dvoglasniki so v IPA zapisani po svoje: *au*, *ei*. Zaradi posebnih zapisov za glasove *č*, *š* in *ž* pa se na IPA sploh ni treba ozirati, ker tudi amerikanistični fonetični zapis (Americanist phonetic notation) zanje uporablja naše črke *č*, *š* in *ž*.

Nekatere rešitve v pravopisu je treba še enkrat premisliti: *ü* se pri besedah iz nemščine bere kot [i], na primer pri *München*. Pri nekaterih primerih se lahko zapisuje tudi drugače, odvisno od nemške tradicije: *Duisburg* se po naše bere [dízburg-], po nemško pa [dýsburk], ker so [y] zapisali kot *ui* namesto kot *ü*, tako kot *oe* pri *Goethe*. Iz prekmurskega knjižnega jezika je v slovenskem knjižnem jeziku nekaj primerov z *ü*, imamo pa težave pri poknjiževanju takih zapisov: *gostüvanje* je lahko *gostivanje*, pri imenu *Štefan Kühar* pa bi sistemsko postal *Kihar*, čeprav vemo, da je v ozadju *Kuhar*. Podobno je tudi pri imenu predsednika države *Türk*.

V pravopisu je bilo krajšanje na problematična mesta, ki so zapisana v oglatem oklepaju, malo ponesrečeno. Stvari niso vedno dobro razvidne. Pri lastnih imenih iz tujih okolij je bil zapisan samo problematični zlog, v izgovoru francoskih besed pa se nekateri zlogi brišejo. Tako imamo za *Nantes* v oglatem oklepaju zapisano [nánt]. Lahko vemo od kod drugod, da se to bere [nánt], ampak bralec, ki bo mislil, da *es* ni zapisan zato, ker ni problematičen, lahko zato bere narobe. Tak primer je še *Limoges*, kjer izgovor po svoje rešuje črtica za *ž*. Tu bi več pomenila negospodarna, ampak popolna informacija.

Za pravorečje razmere kličejo po monografskih obdelavah, po strokovnjakih. Enega smo imeli, pa je emigriral. Pri večzložnih besedah tipa *Kosovel* v *Mariboru* se problem kaže že nekaj desetletij, ker teorija govori o tem, da sta naglašena *e* in *o* izgovorjena ozko, nenaglašena pa široko, in potem pridemo do [kósovel] ali [kosové]. Tu bo treba najti boljše sedanje stanje v teoriji in opisu, kjer je bilo narejenega veliko dobrega, kritični pa smo do tistega, kar še manjka in kjer vidimo pomanjkljivosti.

A. VIDOVIČ MUHA: Nisem strokovnjak za pravorečje, ampak za to bi res potrebovali govorni korpus. Kako sicer stvari preverjati? Pri naglasu enozložnic bi se mi zdelo smiselno postaviti pravilo – nenaglašene so slovnične besede, tiste besede, ki izražajo razmerja, se pravi predlogi, vezniki in vezni glagol *biti*. Pri členkih in pri tipu *stara mama* se mi zdi nenaglašenost vprašljiva. To pravilo je treba preveriti oziroma na referenčnem korpusu pridobiti realno sliko slovenskega naglaševanja oz. se spet zateči k anketiranju, ki se ga je Rigler vztrajno držal: mesto naglasa, trajanje ... anketa je bila pomemben podatek.

Potem ste omenili Ljubljano in velika mestna središča. Sprašujem se, kaj je z Mursko Soboto na eni strani in Koprom na drugi. Sem za rabo, ampak ta mora biti referenčna. Sama pač razmišljam klasično in sem za osrednjeslovensko merilo rabe. Sicer pa na gradivo ne smemo pozabiti in onaglaševati samo med štirimi stenami.

J. ŠKOFIC: Anketiranje v več središčih, ne samo v Ljubljani, sem omenila zato, ker smo debatirali s kolegi, ki niso iz središča, recimo z mariborskimi jezikoslovci, in je bilo zastavljeno provokativno vprašanje, zakaj je samo tisto pravilno za vse, če vemo, da so razvoji v različnih narečjih različni, knjižni jezik je pa vseslovenski. Govorni korpus delata kolega Stabej in Jana Zemljarič, dialektologi pa imamo tudi svoje posnetke, marsikaj bi se dalo uporabiti, bi pa potrebovali projekt, da bi gradivo uredili.

V. GORJANC: Govorni korpus se je gradil v okviru velikega projekta, v katerem sodeluje tudi ZRC SAZU. Mislim, da ne bi bilo težav, da se ZRC pridruži konzorciju tudi v tem segmentu, saj je bilo rečeno, da bi pomagali graditi govorni korpus. Govorni korpus koordinira Univerza v Mariboru.

J. ŠKOFIC: Ali se na Inštitutu za slovenski jezik ve, da je ZRC konzorcijski partner pri gradnji govornega korpusa?

V. GORJANC: Ne, pri večjem projektu Nova didaktika slovenskega jezika.

M. SNOJ: Kolikor vem, Univerza v Mariboru ni partnerica.

V. GORJANC: Mogoče je izvajalka, ni pa partnerica.

M. SNOJ: Pri nas je dr. Polona Gantar.

A. ŽELE: Čas je zelo pomemben. Daleč od izhodišč ne bomo mogli priti. Kar pa je izvedljivo, je, da pridobimo specialista za to področje. Ni pa smiselno revolucionarno posegati v prikaz in tonematiko. Tudi kadrovska zasedba ne omogoča več, kot da upoštevamo tonematiko osrednjega področja.

M. SNOJ: Za besede, ki se izgovarjajo drugače, kot bi človek pričakoval, in pri katerih je zdaj v oglatih oklepajih samo del besede, bi morda izpisali celo besedo, ravno zato, da se izognemo sitnostim. Velik prihranek prostora zaradi tega ni bil niti v SSKJ-ju niti v SP-ju.

E. KRŽIŠNIK: Hotela sem reči isto. Zanima pa me, ali si mislil, da bi se povsod pisal izgovor cele besede ali samo pri problematičnih besedah?

M. SNOJ: Samo pri tistih besedah, ki so izgovorno problematične.

E. KRŽIŠNIK: Nič ne bi izgubili, če bi povsod napisali izgovor cele besede. Če bi šli potem v e-verzijo, bi lahko imeli ozvočitev. Težje je imeti ozvočitev, kjer je napisan samo [ou].

J. ŠKOFIC: Lahko bi imeli v oglatih oklepajih izgovor s tonemskim naglasom, v iztočnici pa jakostni naglas.

J. SNOJ: Pri pravopisu smo to poskušali (povsod navajati izgovor cele besede) in v resnici izgleda smešno. Za tiste iztočnice, ki so izgovorno neproblematične, je tako izpisovanje v neskladju s tradicijo. Ta rešitev je moteča, čeprav priročna. Za ozvočeno varianto je v redu, za pogled v knjigo pa je neprimerna.

M. SNOJ: Na primer *hiša* [híša], kjer sta zapisa popolnoma enaka.

J. SNOJ: Pri tem igra vlogo tudi to, kaj smo vajeni v slovarju videti. Po zaslugi SSKJ smo vajeni videti take in take podatke v zvezi z izgovarjavo, ne pa takih, kot so zdaj v pravopisu.

M. SNOJ: Je pa mogoče, da bi pri problematičnih besedah ostal zapis celotne besede, ne samo njenega problematičnega dela.

E. KRŽIŠNIK: Nastal bo problem, kaj je problematična beseda. *Hiša* definitivno ni, *čoln* bi bila pa cela.

J. SNOJ: Po izkušnjah pri pravopisu se da napraviti izbor meril, ki pokrivajo to skupino.

P. WEISS: Glede korpusa govorjenega jezika: moje izkušnje – kot dialektolog imam tudi nekaj izpisanih besedil – pričajo o potratu časa, da dobimo rezultate. Po nekaterih

preračunih je treba za uro govora investirati okoli dvajset ur, da besedilo zapišemo. To pomeni večkratno poslušanje nekaterih mest. Brez anket pa najbrž vendarle ne bo šlo. Tako kot slovar na začetku korpusa pisanega jezika ne more brez listkov, tako tudi govorjenega korpusa ne bo takoj. Za nekatere stvari bi bilo treba čakati predolgo, da bi se pojavile v spontanem govoru. Gotovo pa tehnologije omogočajo, da se da te stvari lažje priklicati, da so obvladljive in da se jih da vključiti v nadkorpus. Zanimivo pa je, da imamo za korpus pisanega jezika vire v obliki časopisov, knjig, na primer v NUK-u, in lahko zapise v korpusu preverimo. Če pa želimo preveriti, kako se je knjižni jezik govoril leta 1975 ali 1990 ali 2005, lahko za leto 1970 vzamem v roke samo Staneta Severja, kako pripoveduje Martina Krpana, in je konec. Druga pot je, da grem na RTV in iz arhiva pridobim take vire. Potem se ne smemo čuditi, če so tudi zapisi v slovarjih pomanjkljivi kljub teoriji, ki je zelo napredovala, še vedno pa kaj manjka. Rešitve pa bo treba poiskati.

V. GORJANC: Do govornega korpusa za leksikografske namene lahko sorazmerno hitro pridemo, če nas zanima besedišče, pomeni. Za uporabo v namene onaglaševanja pa potrebujemo bistveno dalj časa. Tudi zaradi tipa transkripcije. V prvi fazi je najbrž smiselna povsem drugačna transkripcija kot kasneje, če naj bi se korpus uporabljal za fonetične analize.

J. ŠKOFIC: Kaj menite o tem, da bi bilo toneme dobro dajati tudi na druge oblike v okviru geselskega članka, na primer deležnike pri glagolu?

A. VIDOVIČ MUHA: Valjavec je to poskušal konec 19. stoletja. Spoznanja je približno 30 let objavljala v zagrebških Radovih. To je ogromno delo. So tonematiki naredili korak naprej? Gre za menjavanje tonemov v odvisnih sklonih, v drugih izpeljanih oblikah.

J. ŠKOFIC: Sheme so v Uvodu v SSKJ, ampak meni kot uporabnici je težko iskati po shemah, čeprav so prikazane zelo sistematično. Tonemi so predvidljivi. Laičnemu uporabniku je to še veliko hujše, če seveda tonemi takega uporabnika sploh zanimajo.

J. MÜLLER: Sheme so pohvalili tako tuji kot domači kritiki, vsi so pa opazali, da so težave, če hoče nekdo konkretno pogledati, v kateri obliki se kakšen naglas nahaja. Vsako geslo je treba povezati s številko ali znakom, pod katerim bo uporabnik našel vse oblike. Če so se naglasi spremenili, jih je treba uskladiti s sodobnimi tendencami. Nekatere širine in dolžine pri *e*-jih in *o*-jih so se spremenile. Tudi nemški slovarji imajo pri iztočnici numerični podatek, na katerem mestu se dobi celotna paradigma.

J. ŠKOFIC: Tako nekateri dialektologi že počnemo pri svojih dialektoloških predstavitvah za vzorce pregibnih besed. To je najlažje, je pa vprašanje, koliko je prijazno do uporabnika.

J. DULAR: Za laičnega uporabnika naj zadošča, kar bo narejeno v geselskem članku, več pa je res namenjeno strokovnjakom in lektorjem (gledališkim, radijskim). Kateri navadni uporabnik bi se sploh vprašal, kaj je v rodilniku množine. To je stvar za strokovnjake in za ta namen so potrebne sheme v uvodu prvega zvezka, nekoliko predelane in prilagojene so tudi v pravopisu, ki jih je Toporišič povzel po Riglerju in nekoliko prilagodil.

A. VIDOVIČ MUHA: Predlagala bi, da se navedejo oblike, kjer se spremeni tonem. Sem popoln tonemski analfabet in če bi hotela izpeljati paradigmo, bi morala iskati po shemah. Prav bi bilo, da se navedejo spremembe tonemov pri spreminjanju oblik.

J. DULAR: Pri vsaki besedi posebej?

M. SNOJ: Mislim, da je umestna rešitev, ki jo je nakazal kolega Müller, to je ta, ki je izdelana pri Zalznjaku. V uvodu ima oštevilčene sheme, na katere se v slovarju pokaže s številko. Čisto vsakega to ne bo zanimalo, kogar pa bo, se bo že potrudil, da bo našel številko sheme v uvodu. Zavzemal bi se tudi za slovaropisno tradicijo SSKJ-ja in SP-ja v toliko, da bi obdržali takšno transkripcijo, ne pa dialektološke ali IPA, ki ima druge potrebe, naših pa ne vidi.

V. GORJANC: Še vedno razmišljamo samo v smislu tiskanega slovarja. Kot sem rekel, leksikalna podatkovna zbirka omogoča zakodiranje česar koli in bilo bi škoda, če takih povezav ne bi enostavno zakodirali v leksikalni bazi. Kakšna bo realizacija v tiskanem slovarju, se moramo pa odločiti.

P. WEISS: Kolega je povedal, da obstaja razlika med govornim korpusom, ki zasleduje besedje, in tistim, ki zasleduje pravorečje. Pri delu za svoj narečni slovar sem naletel na stvari, ki jih v korpusu pisanega knjižnega jezika najbrž ni. *Šesti tretji devetinpetdeset: tretji* je sopomenka k *marec*. V korpusu prvotno zapisanega knjižnega jezika je *tretji* zapisan s številko, tega pa korpus ne izkazuje. Govori pa se in razume tudi. Ali pa *ati*, kadar pomeni nagovor možu, ali *mami*.

V. GORJANC: Ravno zaradi tega včeraj nisem hotel, da bi takoj sprejeli sklep, da se gre samo na pisni korpus. S tega vidika bi bilo po mojem nujno za novi slovar uporabiti govorni korpus in poiskati leksikalne elemente, ki so značilnost govora.

J. DULAR: Pravorečja s sedanjo ravno govornega korpusa ne bomo mogli zajeti dovolj hitro, besede in slovničnost pa lahko. Že ta hip je na voljo množica magnetogramov od parlamenta do televizije. Ko sem prihajal sem, sem za poskus dobil posnetek celotne televizijske oddaje Trenja. Tam je živa debata, na desetine strani, dostopno tudi v elektronski obliki. To se vsak dan producira, tega je še in še. Slovnično in besedno gradivo govornega korpusa je zlahka na voljo.

Peter Weiss

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana

Skupaj ali narazen v novem slovarju slovenskega jezika

Ko so snovalci Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) pred več kot štirimi desetletji določali zasnovo slovarja, so se pri slovarskih iztočnicah morali opredeliti tudi do upoštevanja norme in pravopisa, kar je morala biti ena od zgodnejših odločitev. Vplivala je namreč že na izdelavo geslovnika, pozneje pa seveda tudi na izpeljavo sprejetih odločitev glede pravopisa, ki so morala zdržati ves čas nastajanja slovarja, v tem primeru torej do leta 1991, tako da je zadnja knjiga slovarja izšla že po izidu pravil Slovenskega pravopisa, ki so bila izdana leta 1990.

SSKJ opisuje jezikovno stanje, zadnja izdaja pravopisa pred začetkom izhajanja slovarja pa je izšla leta 1962, zato naloga ne bi smela biti težka. Vendar pa se je ob kritikah po izidu prve knjige SSKJ-ja pokazalo, da so sestavljalci pri tem, ko so naleтели na raznovrstno gradivo, morali zapisati tudi množico novih primerov kot *albino postrv*, *ananas liker*, *angora volna* in *fresko slikarstvo*, ki prej niso bili rabljeni ali niso v dovolj veliki jezikovni in jezikoslovni zavesti in ki so v SSKJ-ju opremljeni z besednovrstnim podatkom **neskl. pril.**

Pravopisne odločitve ob snovanju novega slovarja slovenskega jezika ne bodo nič lažje, vendarle pa se jih da olajšati z nekaterimi slovaropisnimi rešitvami in s svarilnimi zgledi iz preteklosti, do katerih je pripeljalo razveseljivo dejstvo, da se v slovenskem jeziku veliko piše in ustvarja, in sicer tudi v medijih in strokah, in česar je danes sorazmerno veliko več v primerjavi z nekdanj vplivnim jezikovno rabo določujočim leposlovjem. Tega ni manj, le delež ustvarjenega in branega, torej upoštevanega leposlovnega, se manjša. Tu govorim seveda o tistem, kar zajemajo in lahko zajamejo obstoječi slovenski korpusi zapisanega jezika, čeprav je tudi tega v primerjavi z govorjenim malo, le majhen del, je pa vplivno. Pravopisne odločitve ali ene same vrste ali pa dvojnične bodo potrebne v slovarju vsaj še pri lastnih imenih, ki nastopajo v zvezah kot *Wanklov motor* in pri imenih kot *Šmarje-Sap*, če že priimkov, pisanih z vezajem vmes, v njem ne bo.

Pri odločanju za pisanje skupaj ali narazen se srečamo s terminom beseda, ki ga razumemo zelo različno, pa ne le pri nas. Merilo je lahko glasoslovno (fonološka beseda: med besedami lahko stojijo premori; fonološke besede so npr. tudi *aha*, *ee*, *ccc*), pravopisno (grafična beseda: skupina črk, ki stoji med dvema presledkoma), oblikoslovno (oblikoslovna beseda: prosti morfem, lahko tudi predpona *naj-*; če je tako definirana beseda opremljena s končnicami, dobimo besedne oblike: *stol*, *stola*; *lep*, *lepši*; *delati*, *delam*), skladenjsko (skladenjska beseda: besede v stavku lahko predstavljamo, izmenjujemo z drugimi in jih z vrivanjem besed lahko ločimo, problematično pri tem merilu pa je, da besednih oblik kot *stol* in *stola* ne moremo povezati, ne da bi hkrati upoštevali kako drugo merilo) in pomensko merilo (leksikalna beseda, leksem: besede so najmanjši, sorazmerno samostojni nosilci pomena, ki so navedeni

v slovarju; nekaterim besedam ni mogoče določiti leksikalnega pomena, lahko pa jim slovničnega – to so funkcijske, nepolnopomenske, sinsemantične besede).

Slovar bo načeloma upošteval pravopisna pravila in bo s tem normativen oz. normopotrjevalen – kako pa ravnati v primerih, ko je večinska raba glede pisanja skupaj ali narazen (ta se bo odražala v korpusih oz. v gradivu za izdelavo slovarja) drugačna od norme?

Slovenski pravopis tip, kakršen je *angoravolna*, sicer piše kot zloženko, torej skupaj, vendar pa pri tem tipu zloženek dodaja, da se lahko pišejo tudi dvobesedno. Besedotvorje torej zaradi rabe pristaja na to, da se prvi del nekaterih zloženek piše kot samostojna beseda in da so zloženke lahko tudi dvobesedne, dejansko vsaj dvobesedne (*a capella* *petje*, *da capo* *arija*).

Če se prvi del zloženke konča na črke *d*, *g*, *z*, torej na črke, ki se govorno uresničujejo kot zveneči soglasniki, drugi del zloženke pa se začne na samoglasnik ali zvočnik, se izgovor soglasnika pred samoglasnikom ali zvočnikom razlikuje od končnega soglasnika pred premorom; dejansko se primeri

bekhendudarec
blumingvaljarna
hammondorgle
kampingoprema
kvizoddaja
ranglista in
šundliteratura

večinsko izgovarjajo tako, kot da bi bili zapisani dvobesedno, torej z nezvenečimi nezvočniki pred pavzo:

bekhend udarec
bluming valjarna
hammond orgle
kamping oprema
kviz oddaja
rang lista in
šund literatura

Če ostane pri zapisu skupaj, bo moral opisni slovar zapisati tudi nepričakovani izgovor v podobnem obsegu, kot je zdaj v SSKJ-ju zapisan s [kv] pri primerih *bogvaruj* in *bogve* ipd.

Vendar pa imamo na drugi strani *jazzorkester*/*džezorkester*, ki se izgovarja z [z], čeprav pravopis dopušča tudi pisanje narazen.

Najbrž za pisanje narazen (teh raziskav nimamo) govori nenaklonjenost pišočin dolгим besedam in težnja k preglednosti pri pisanju in branju. Nemcem v tem pogledu pripisujemo obvladovanje veliko daljših tvorjenk, vendar pa imajo v nekaterih primerih varovalke, npr. na način *Kaffee-Ersatz*, *Abfall-Lager*.

Tole se slovarja najbrž ne tiče neposredno, ampak je povedano v priliki. Slovensko normativno jezikoslovje je v zadnjih dveh desetletjih, od izida pravil Slovenskega pravopisa leta 1990 naprej, šlo po zelo čudni poti pri pisanju dveh priimkov (moških ali ženskih) istega nosilca, saj naj bi se pisala ali narazen brez vmesnega vezaja (*Milan Orožen Adamič*) ali pa z nestičnim vezajem (*Milena Hajnšek - Holz*). Pri tem ni

zanemarljivo, da se je izbrisalo razlikovanje med drugim priimkom in vzdevkom, pred katerim se je v skrbnih besedilih in v ustreznih sobesedilih nekdanj pisal pomišljaj (*Karel Destovnik – Kajuh*). Ta novost je po letu 1990 doživela nekaj sprememb, med katerimi je najbolj kričeče razlikovanje med domačimi in tujimi nosilci in nosilkami dveh priimkov, pri čemer se izjema nanaša samo na imenovalnik ednine pri tujih priimkih, ne pa na njihove stranske sklone, čeprav oblikovno med enim in drugim, kar se tiče priimkov, ni razlike (*Herta Maurer-Lausegger*, toda *Herte Maurer - Lausegger*). Ker pravilo ni bilo premišljeno, v Slovenskem pravopisu še vedno beremo, da je pridevnik iz priimkov (*Janko*) *Šolar Brilej* (brez vezaja) pisan enobesedno (*Šolarbrilejev*), čeprav istovrstno pravilo za predimke ob priimkih, npr. pri *Van de Velde*, ne velja več. (Po novem naj bi se od kakega leta 1996 pisalo *Van de Veldejev*, čeprav naj bi se od leta 1990 *Vandeveldjejev*, iz česar je težko vzpostaviti odnos do izvirno zapisanega priimka – in pri lastnih imenih vendarle gre predvsem za identifikacijo, kar vemo iz dopuščanja pravopisno razpuščenih oblik priimkov, kot so *Šivic*, *Merhar*, *Šelhaus* ...) Pravopisni domislek, da se prvi priimek ali prvo ime od dveh, povezanih z vezajem, ne sklanja ali da se ga ne da sklanjati, če je vezaj stičen, je povzročil, da se v imenovalniku po pravopisu pravilno *Jean-Paul Sartre* uporablja tudi v stranskih sklonih in da torej pisno in govorno prvega imena (*Jean*) uporabniki slovenskega jezika ne sklanjajo več (rodilnik *Jean-Paula Sartra*), čeprav smo ga včasih sklanjali, in že smo blizu rodilniškim oblikam kot *Bob Dylana*, ki so bile upravičeno kritizirane. To je povzročil slabo domišljen pravopisni ukrep, torej je zabloda delo naše stroke, saj se uporabniki v pravopisnem priročniku ne morejo poučiti o končnih posledicah pravopisnih ukrepov – dveh rojstnih imen, povezanih z vezajem, v njem sploh ni, tovrstni priimki pa so zelo redki.

Novi slovar bi se pri pisanju zvez tipa *angora volna* lahko odločil za upoštevanje rabe – če bo dovolj trdno podprt z izsledki korpusnega jezikoslovja, se mu v tem pogledu ne bo dalo veliko očitati. Istopomenske zloženke tipa *angoravolna* naj bi bile v njem upoštevane zaradi rabe, besednozvezna in leksemska različica pa bi bili ustrezno povezani s kazalkami. Teh bo v novem slovarju tako veliko več zaradi frazemov, kjer naj bi bila celotna zgodba navedena samo na enem mestu, pri drugih polnopomenskih sestavinah frazema pa naj bi na geslo s polno predstavitvijo kazale vodilke. Slabo pa je uveljavljati pravopisne rešitve, ki se v rabi niso prijele: hotenje stroke naj se kaže kvečjemu v pravopisu, slovar, kot se načrtuje po SSKJ-ju, pa naj pri istovrstnih pojavih kaže večinsko rabo.

RAZPRAVA

V. GORJANC: Podprl bi to, da se pri zloženkah tega tipa sledi dejanski rabi, še posebej, ker je poskus zapisa skupaj pri nekaterih veliko bolj v nasprotju s tradicijo kot zapis narazen, kar ilustrirajo navedeni primeri, tipa *kamping oprema*.

P. WEISS: Pri večbesednih iztočnicah je prvi del lahko tudi tak kot pri *a cappella glasba*. Če pišemo *cappellaglasba* skupaj, *a* obvisi v praznem. Jezikoslovje za pedagoške potrebe zelo rado operira na način *Sava teče motna* ali *parkinsonova bolezen*, in pravimo, da to velja za vse primere, potem pa imamo rodilniške primere *bolezen Babinskega* in ne vemo, ali Babinskega še pisati z veliko, ker je tudi to le bolezen, poimenovana po njem. Ko take stvari začnejo uhajati iz sistema, je jasno, da prvotno pravilo mogoče ni bilo dovolj dobro premišljeno. Ko so bili primeri samo tipa *ango-*

ravolna, se je dalo reči, da pišemo skupaj. Ko pa praksa pokaže še kaj drugega, se je treba zamisliti. Praksa ne podpira pisanja skupaj.

V. GORJANC: Veliko je takih primerov, kjer je, če zloženko pišemo skupaj, t. i. ničti morfem, kjer trčita skupaj *s* in *c*, *t* in *k*, recimo *fitnesscenter*, ki je mogoč samo na morfološki meji, če imamo kakšno obrazilo, sicer pa ne sredi besede.

E. KRŽIŠNIK: Večinoma si govoril o zloženkah, verjetno si imel podobno tudi pri sklopih, ker bi se tudi pri njih to moralo pokazati v korpusu. Kolikor sem gledala po korpusu, je precej drugače, kot ugotavljaš, namreč, da je v Slovenskem pravopisu, ki ima vse mogoče zapise, ali skupaj ali narazen. Najbolj zabaven je *tjavdan*: *tjavdan* je samo skupaj, *tjavendan* je skupaj in narazen, *tja v tri dni* pa samo narazen. Zanimivo pa je, da se marsikdaj v korpusu kaj od tega potrdi. To je mene samo presenetilo. Ni treba pričakovati, da bo korpus kaj od tega razrešil. Če se držimo rabe, se moramo držati rabe. Mogoče si predstavljamo, da bo raba kaj preveč rešila, pa se včasih pokaže, da je tudi raba taka.

M. SNOJ: Med sklopi je bil omenjen *bogve*. Ne vidim dokončne rešitve. Meni je blizu ta, ki jo narekuje raba, ker ne bomo ljudstva verjetno nikoli prepričali, da bi morali *angoravolna* pisati skupaj. Kako bi pa rešili *jazz orkester*? Kje je meja?

E. KRŽIŠNIK: Za to si pogledajte angleške slovarje, tam je šele zabavno. Včasih se je *o*-jevski medponi reklo vezni vokal. Ljudje dejansko doživljajo *o* kot vezni vokal in takih stvari ne bodo pisali narazen, medtem ko ničto medpono čutijo kot premor.

M. SNOJ: Pišejo tudi narazen.

D. BROZOVIČ RONČEVIČ: Kako pa se pri vas piše *videoposnetek*?

J. DULAR: Ta ima vezni *o*.

E. KRŽIŠNIK: Poskušajte narediti anketo *videoprojekcija* in *vikendhiša*. Boste videli, katerega bodo večkrat pisali narazen. *Vikendhiša* bo pogostejše narazen.

K. BUŽASSYOVÁ: Tudi v našem slovarju imamo velike težave, kdaj pisati dve besedi, saj pravopis pri tem ni jasen. Če bi imeli več terminologije, bi imeli tam tudi veliko težav. Imamo kodifikacijske težave pri *gama lúče* namesto *lúče gama*. Po veljavni kodifikaciji bi imeli *gama lúče*: takšni in takšni žarki, v razlagalnem delu pa *lúče gama*. Naš terminolog prof. Horecký in mnogi drugi, tudi češki terminologi, so pojasnili, da eksaktne vede potrebujejo razlikovalni znak na začetku, ne *lúče gama* ampak *gama lúče*. Sprejeli smo, da lahko pišemo tudi tako. Za zdaj še ne pišemo tega kot eno besedo. Imamo tudi prefiksoide kot *biopreparát*. To je proces, da se nekatere besede pišejo skupaj, seveda pa imamo *disko účes*, *účes disko*, *country hudba*. To pišemo skupaj ali variantno.

M. SNOJ: Pri prefiksoidih *bio-* me zanima, kakšen je argument, da se ta del oddeli. Ne moremo reči *ta ritem je bio* in bi pomenilo *bioritem*, to ne gre. Ampak *ta hrana je bio* pa rečemo.

J. DULAR: To je izrazito žargonsko.

M. SNOJ: Ampak vendarle je mogoče.

J. MÜLLER: Tu bi morali upoštevati rabo. Vsi primeri z *ananasom* in *vikendi* izhajajo iz teorije, ki je življenje ni uvidelo ne sprejelo. Tisti, ki je tako predrzen, da s svojo teorijo posega v življenje, dobi klofuto, pa tudi v življenju lahko nastanejo težave. Jezik deluje na različnih nivojih in po različnih principih. Nekateri so višji, temeljni,

drugi so ožji, strokovni principi. Princip, ki ga je omenila Kržišnikova, da bi večina ljudi pri zloženkah, katerih prvi del se končuje na *o*, pisali oba dela izraza skupaj, je eden od temeljnih principov. Pravopis oziroma zapisovanje besed bi moralo slediti primarnemu občutku, primarnemu načelu večine Slovencev, zato bi morali za *video*-in podobne primere priporočati ali predpisovati pisanje skupaj, za ostale stvari, pri katerih se tako načelo ne kaže, pa ne. Če je beseda v zavesti kot samostojna, na primer *vikend*, *čarter*, najbrž večina ljudi ne bo pisala *čarterpolet* skupaj. Najbrž korpusni podatki to potrjujejo, zapis v slovarju pa bi moral upoštevati predvsem tisti zapis, tisto obliko, ki prevladuje, zlasti še, kadar je veliko nesorazmerje med pogostnostjo.

J. DULAR: Večino tega, kar sem želel povedati, je povedal že kolega Müller. Kljub temu bi bilo dobro imeti usmeritev z dvojnicami. Pri zloženkah z veznim samoglasnikom *o/e* naj bi bila zelo jasna usmeritev pisanje skupaj, pri drugih pa je zadeva bolj omahljiva. Pri tem je treba poleg sistemske (npr. pravorečne) argumentacije upoštevati še sociolingvistično dejstvo, da je danes tukaj angleščina. Velikanska večina teh primerov je angleških tujk in pritisk angleškega pravopisa je nevzdržen, če upoštevamo, da se 95 % učencev uči angleščino, s tem je treba računati. V preteklosti je bil velikanski vpliv nemščine, zato imamo v primerih kot *tramvajkomanda*, *Ravbarkomanda* (celo v lastnih imenih) pisanje skupaj, pa čeprav je bila beseda dolga. Da ne govorimo o preprostih primerih, kot je *šravfciger*. Danes je realnost pač drugačna in je ni mogoče prezreti, zato bi šla ta rešitev z dvojnico najbrž težko skozi enosmerno.

E. KRŽIŠNIK: Ali sem prav razumela, da raje ne dvojnice?

J. DULAR: Primeri z veznim samoglasnikom *-o-* gredo lahko brez dvojnice ali pa je treba vsaj dosledno dajati prednost pisanju skupaj. Pri drugih primerih pa je težko ostro (enosmerno) vztrajati.

D. BROZOVIČ RONČEVIČ: Enak problem smo imeli na svetu za normo hrvaškega jezika, temu smo posvetili tri ali štiri srečanja. To je ena od stvari, o kateri se niso niti naši leksikografi z inštituta dogovorili. Tudi v samem slovarju se ne rešuje in se odlaša na konec. Sklep sveta za normo je bil, da se z vezajem piše, kjer je možno, kot so vztrajali Katičič in večinoma klasični filologi. Drugi so šli po principu prefiksoida ali da se zamenja vrstni red. Če je možno, se zamenja, na primer *audiotrak* z *zvučni zapis*. To dojemamo kot tujek v jezikovnem sistemu in se v nadaljevanju trudimo temu izogibati, kolikor je le mogoče. Če pa ostane, pišemo z vezajem.

J. DULAR: V slovenščini je ravno glede vezaja problem, ker je v besedotvorju že zaseden kot signal prirednega razmerja med dvema sestavinama zloženke.

P. WEISS: V prometu imamo tisoče voznikov, ki dobro vozijo, pa potem govorimo o karambolu, ne pa o tisočih dobrih voznikov. Tako sem pregledoval pravopis in v izdaji iz leta 2001 našel primera *avto-moto-društvo* in *avto-moto društvo*. (Pri tem puščam ob strani, da je prvi vezaj sporen.) V naslednji izdaji pa je bilo popravljeno v *avto-motodruštvo* in *avto-moto društvo*, ampak v slovarskem delu je obakrat zapisano *Avto-motozveza* in *Avto-moto zveza*. Edina rešitev, ki je trdna, pa čeprav na drugem mestu, je *avto-moto društvo* in *Avto-moto zveza*, ker *avto-motozveza* kaže na nekaj, čemur smo včasih rekli *strepto-* in *drugi koki*. Moralo bi biti *avto-* in *motozveza*, tako kot *bio-* in *bibliografija*.

M. HUMAR: Prav pri delu s terminologi se srečuješ z zelo velikimi problemi, kaj pisati skupaj, kako sploh pisati. Pri *alfažarkih* in *žarkih alfa* je strokovnjake težko prepričati, da je pravilno *žarki alfa*, ker je raba pogosto drugačna. Takim rešitvam se upirajo,

ker prva beseda pomeni neki znak, tako da na začetku vidiš, za kaj gre. Po mojem imajo strokovnjaki pravico do odločanja o jeziku, ne samo jezikoslovci. Treba je dopuščati demokracijo, saj strokovnjak ve, kaj želi izraziti. Za tehnične strokovnjake je problematična pisava enot po izgovoru – *džul*, *kiri* –, ki ji daje pravopis najpogostejše prednost.

Standard o enotah je menda izšel z dveletno zamudo zaradi prepиров med jezikoslovci in tehniki. Naši sodelavci Slovenskega tehniškega slovarja pa so iskali zveze s tem in onim jezikoslovcem, ki bi jim potrdil, da je prav, da pišejo izvorno, ker njim to pomeni povezavo z imenom in z zgodovino stroke. Ko smo na inštitutu pred leti organizirali posvetovanje o tem problemu, smo se pogovarjali celo dopoldne. Ko smo glasovali, ali naj se piše izvorno ali podomačeno, je bilo glasovanje pol – pol in prepiri so tekli naprej. Konec koncev je bila v standardih uzakonjena izvorna oblika.

Glede vezaja in priimkov, ki se pišejo skupaj ali z razmikom od vezaja: če na začetku pišeš skupaj, potem pa v celotnem besedilu narazen, ti bodo tisti, ki jim boš tako lektoriral besedilo, povedali, da si nekaj spregledal. Tukaj mora biti enotno načelo za celotno besedilo.

P. WEISS: Glede *vitamin C* in *C-vitamin*: edini pridevnik – *C-vitaminski* – kaže, v katero smer gre.

V. GORJANC: Strinjam se, da pravopis ne bi smel povoziti terminološkega načela ustaljenosti in tradicije stroke. Niso vse stroke take kot jezikoslovje, da lahko z enim zamahom povozijo svojo dolgoletno terminološko tradicijo. Pri zloženkah bi se opiral na rabo, ne glede na to, ali imajo *-o-* ali ne. Ker delam veliko s študenti, pa ne verjamem, da na zapis vpliva angleški pravopis, ker imajo tako kot jaz težave, ko pišejo angleško. Ne verjamem, da angleški pravopis vpliva na to, da pišemo narazen.

M. SNOJ: To je drugotno vprašanje, zakaj je do nečesa prišlo. V zvezi s tem, da imamo levi samostalniški prilastek, ki ni sklonljiv oziroma ne dobiva glasovnih končnic, bi povedal, da imamo na Dolenjskem kraj z imenom *Božič Vrh*, sklanja pa se *Božič Vrh*a, *Božič Vrh*u in tako naprej. Ime je po nekom, ki se je pisal *Božič*, kar je patronimik od *Bogo*, je pa ta kraj v 17. stoletju zapisan kot *Božičev vrh*. Nedvomno gre za pridevniško podstavo, ne verjamem pa, da gre za moderno vokalno redukcijo, ker tam ni tako močna, da bi se prek *Božiču Vrh* pridevniška pripona obrusila. Mislim, da je do tega prišlo, ker se je samo ime začelo uporabljati kot prilastek. V slovenščini je takih primerov precej, npr. *Ruperč Vrh*, *Slovenj Gradec*, ampak tu so še elementi pridevnika, *Ruperč Vrh* ima *-t-j-*. Vendarle bi pričakoval, da je *Božičji Vrh* ali *Božič Vrh* že v 17. stoletju.

J. ŠKOFIC: Lahko, da je zapisano narobe zaradi hiperkorekture.

J. DULAR: Pri nas imamo en hribček z imenom *Knežgorica*.

P. WEISS: In kako pišete? Skupaj?

J. DULAR: Nisem še videl zapisanega.

J. ŠKOFIC: Mikrotoponimija je težka zadeva tudi v dialektologiji.

M. SNOJ: Če bi bilo prvotno *Knežja gorica*, bi se *a* vendarle ohranil.

Splošne sklepe lahko naredimo iz dosedanjih razprav. Prvi sklep je nesporen, da Slovenci potrebujemo nov slovar sodobnega jezika. Ali bo to slovar knjižnega ali standardnega jezika, ni določeno. Drugi del istega sklepa je, da se strinjamo, da to delo

opravi Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, seveda v sodelovanju z zunanjimi sodelavci, o čemer se bomo pogovarjali na konkretni ravni.

Nismo uspeli doreči, kako ambiciozen bo ta projekt, imamo za cilj pet- ali celo šestzvezkovni slovar ali enozvezkovnik, ki bi kasneje prerasel v bolj ambiciozno delo. Izkušnje kolegov s Slovaške in Hrvaške so takšne, da iz malega raste veliko. Tudi to možnost bo treba bolj temeljito premisliti, verjetno v manjši sestavi. Vsem polagam na dušo, da razmislite o obeh možnostih in po elektronski pošti pošljete svoje mnenje o tem, pa jih bomo dodali na konec brošure.

Verjetno se vsi strinjamo z namero, da se oblikuje delovna skupina, ki naj razmisli, ali bo slovar majhen ali velik. Ko bo obseg določen, naj skupina izdela slovarski koncept s poskusnimi gesli, ki bo, kolikor je le mogoče, upošteval vse, o čemer smo se strinjali na tem posvetu. Skupina naj tudi ugotovi, katera pripravljalna dela bi bila potrebna, da se pristopi k redakcijam. Ko bo koncept izdelan in bodo narejena poskusna gesla, bo izšel poskusni snopič, ki bo dan na ogled strokovni in širši slovenski javnosti. Po določenem času, ko se bodo mnenja zbistрила, bi lahko zares pristopili k delu.

V naslednjih letih se bo zaključilo nekaj inštitutskih projektov, zato bodo lahko nekateri sodelavci z vso paro poprijeli za delo pri novem slovarju. Slišali smo, koliko sodelavcev je na Hrvaškem in Slovaškem, pri nas jih je bistveno manj, poleg tega se nekateri upokojujejo. Zato bi bilo treba razmisliti v smeri, da bi Inštitut za slovenski jezik v naslednjih dveh ali treh letih dobil nekaj več mladih raziskovalcev. Kolegica Dunja Brozović Rončević pravi, da je pri njih 30 mladih raziskovalcev od skupaj 70 inštitutskih sodelavcev. To je ogromna številka, pri nas je 6 mladih raziskovalcev, skupaj z upokojenimi nas je 45.

A. ŽELE: Pri tem slovarju so trenutno trije.

M. SNOJ: Tri torej že imamo, kar je seveda bistveno premalo. Če hočemo oblikovati skupino, ki bo stvar pognala naprej in se hkrati učila od sodelavcev SSKJ, se mudi. Bistveno je, da se tradicija SSKJ prenese na naslednje rodove, da ne storimo iste napake, kot je bila storjena pri Pleteršniku. Ko je Pleteršnik umrl, je bilo konec. Ker se vsi strinjamo, da je Slovar slovenskega knjižnega jezika dober slovar (seveda ima tudi pomanjkljivosti), moramo to izročilo prenesti naprej.

Drugi problem, ki neposredno zadeva finance, pa je ta, da ne moremo pristopiti k izdelavi takega slovarja na način, da se bomo vsako leto ali celo vsakega pol leta, pa tudi ne vsakih šest let kar nekaj mesecev ukvarjali s tem, kako si pridobiti enako ali nekoliko manj sredstev kot v prejšnjem obdobju. Razumem, da bo projektno financiranje še nekaj časa aktualno, za tak projekt pa bi veljalo uvesti dodatni vir, ki bi mu rekli neposredni proračunski vir. Sredstva iz tega vira bi se tehnično gledano verjetno stekala na račun našega programa v smislu njegovega dofinanciranja. Ne bi smela pritekati kot infrastrukturna, ker bi infrastrukturno dofinanciranje znotraj domače hiše lahko zbudilo nepotrebne skušnjave. Dofinanciran mora biti program, ali pa bi bilo treba iznajti nekaj novega, tretji kanal financiranja. Proračunsko dofinanciranje bomo utemeljevali s tem, da slovar, kakršen koli že bo, postane nacionalno pomemben projekt prve kategorije in naj bo kot tak tudi financiran za neko srednjeročno obdobje.

D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ: Tudi pri nas se je začelo s projekti, morali so zmanjšati število projektov in smo bili tudi mi prisiljeni potegovati se za projekte, ki so bili recenzirani v tujini, nato pa se je pokazalo, da so tudi na ministrstvu izgubili ogromno časa in denarja, ker so naokrog pošiljali projekte v evalvacije, tudi izven Hrvaške, čeprav

ni šlo za velike denarje, in da je to izguba denarja in sredstev. Veliko se je čakalo, zadeve so zastajale. Zdaj se bo način financiranja spremenil v princip glavarine. Ta bo verjetno zajel velik del ljudi, ki so zdaj prijavljali projekte, da so dobili denar za računalnike in udeležbo na konferencah. Zato se stari sistem ne spleča. Namesto tega bo financiranje z ministrstva za znanost potekalo po principu glavarine, torej glede na znanstveni status človeka, torej določen del sredstev, ki bodo pokrivala osnovno delo za temeljne projekte. Tega torej ne bomo prijavljali na razpise, ker ni smiselno.

Pripravljamo slovar hrvaškega kajkavskega knjižnega jezika, zvezki izhajajo na dve do tri leta, in tega ni smiselno prijavljati kot projekt, ker to v resnici ni znanstveni projekt, saj spada v sklop temeljne dejavnosti. Vsi projekti prehajajo na državno fundacijo za znanost. Ministrstvo si s tem zmanjšuje administracijo in tako ne bo več imelo projektov, financiralo bo samo glavarine. Pri nas je razlika v tem, da plače v celoti pokriva ministrstvo, projekti pa so namenjeni za dodatna sredstva. Plače za redno zaposlene raziskovalce, ki imajo ta naziv, prejemamo iz proračuna ministrstva za znanost, mladi raziskovalci pa so financirani iz drugega vira, če pa ostanejo pri nas kot redno zaposleni, se vir financiranja seveda spremeni. Razlog za prijavljanje projektov je bil, da je bilo tako mogoče pridobiti mladega raziskovalca za ta projekt.

Sistem se bo spremenil tako, da bodo vsi raziskovalni projekti, ki bodo prijavljeni na državno fundacijo za znanost, podvrženi mednarodnim recenzijam, denarja pa bo več. Minister želi, da bo skoraj dve tretjini sedanjih sredstev namenjenih za projekte, ostalo pa za glavarine, ker bo ministrstvo financiralo glavarine. To je nekaj tisoč evrov letno. Dodatna sredstva pa se ne smejo preliti v plače, ker so namenjena za udeležbo na konferencah ali za nakup knjig. Projektna sredstva bodo dosti večja, iz njih pa bo mogoče plačevati mlade raziskovalce. Prehodno obdobje za spremembo sistema bo trajalo približno štiri leta. Na ministrstvu bodo ostali projekti nacionalnega pomena in zanje ne bo razpisov. Sem bi pri vas spadali slovenski slovar in dialektološki atlas. Hrvaškega dialektološkega atlasa pri nas ne bo treba prijavljati, ker je to temeljna dejavnost, zaradi katere inštitut obstaja. Projekt je lahko to, kar smo zdaj naredili skupaj s Slovenci, *Typology of morphosyntactics*. Več let je trajalo, preden nam je uspelo prepričati ministrstvo, da se ne spleča porabiti toliko časa za projektne evalvacije. Od leta 2009 se začne nov režim.

M. SNOJ: Za nekaj podobnega se je treba zavzemati tudi pri nas, da bodo temeljne dejavnosti inštituta, kot so načrtovani slovar, Slovenski lingvistični atlas, Slovar protestantskih piscev 16. stoletja in morda še kaj, tako tudi financirane.

J. DULAR: Pri utemeljevanju s sklicevanjem, da je treba pohiteti, dokler je še možen prenos izkušenj prejšnje generacije in dela gradiva, zbranega po letu 1991, je treba v isti sapi omeniti kot nujne vire tudi korpusno gradivo, ki je na voljo s sodobno tehnologijo in ki mora biti upoštevano.

M. SNOJ: Seveda, ampak korpusno gradivo nam ne bo ušlo, to bo vedno večje in boljše. Bojim se za tisto, kar izginja.

Lepo se vam zahvaljujem za vse, kar ste naredili, se zgledno pripravili in razmišljali o stvareh, bili prisotni tukaj in vneto razpravljali. Večina od vas bo še poklicana k temu vprašanju, da pridemo najprej do soglasja, potem do koncepta, poskusnih gesel in vsaj do prvih črk načrtovanega slovarja. Potem bo delo že steklo. Hvala lepa za sodelovanje.

Sklep Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Na 47. seji Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU 18. novembra 2008 so člani ZS dobili v obravnavo tudi dopis predstojnika Inštituta M. Snoja z naslovom *Predlog strateške usmeritve Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU glede splošnih razlagalnih in splošnega terminološkega slovarja slovenskega jezika* s prošnjo, da ZS »ta predlog potrdi in sprejme sklep, ki bo operativno vodstvo Inštituta zadolžil k njegovi uresničitvi«.

Na poziv predsednika ZS J. Orešnika je predstojnik Inštituta M. Snoj utemeljil poslani dopis s pojasnilom, da je pet točk v dopisu naknadno dorečena sinteza ugotovitev in dogovorov, ki so se izoblikovali na posvetu o novem slovarju slovenskega jezika 23. in 24. oktobra v organizaciji SAZU in Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dorečeno je bilo, da se najprej začne izdelovati slovar srednjega obsega (pribl. 70.000 gesel) z delovnim naslovom *Novi slovar slovenskega jezika*. Izdelava tega slovarja je ocenjena na šest let, od 2011 do 2016. V delo bo poleg aktivnih sodelavcev vključeno še šest mladih raziskovalcev, ki jih mora Inštitut pridobiti v naslednjih štirih letih, in pogodbeno zaposleni upokojeni sodelavci (1. točka dopisa). Po končanem enozvezkovniku naj bi večji del slovaropisno že uigrane delovne skupine začel izdelovati večzvezkovni slovar z vsaj 150.000 gesli in z delovnim naslovom *Veliki slovar slovenskega jezika*, ki naj bi zares nadomestil SSKJ (3. točka dopisa). Hkrati z *Novim slovarjem slovenskega jezika* naj bi se v Sekciji za terminološke slovarje prednostno izdeloval *Splošni terminološki slovar slovenskega jezika* (5. točka dopisa).

Predsednik Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU J. Orešnik je predlagal, da se v sklep vključi prvo, tretjo in peto točko predstavljenega dopisa in hkrati opozoril na veliko pomembnost in predvsem odgovornost, ki jo nalaga potrditev tako daljnosežnih odločitev.

Na podlagi zgornje obravnave je bil sprejet sklep:

Člani Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU soglasno podpirajo *Predlog strateške usmeritve Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU za izdelavo splošnih razlagalnih in splošnega terminološkega slovarja* s konkretnimi načrtovanimi slovarskimi deli. (1) Najprej se začne izdelovati slovar srednjega obsega (pribl. 70.000 gesel) z delovnim naslovom *Novi slovar slovenskega jezika*. (2) Po končanem enozvezkovniku naj bi večji del slovaropisno že uigrane delovne skupine začel delati večzvezkovni slovar z vsaj 150.000 gesli in z delovnim naslovom *Veliki slovar slovenskega jezika*. Ta slovar naj bi zares nadomestil SSKJ. (3) Hkrati z *Novim slovarjem slovenskega jezika* naj se v Sekciji za terminološke slovarje prednostno izdeluje *Splošni terminološki slovar slovenskega jezika*.

pravorečje
normiranje
pomenoslovje
besednovrstnost
stilistika
zvrstnost
frazologija
terminologija
etimologija
organizacija
leksikologija
pravopisje
pravorečje
normiranje
pomenoslovje
besednovrstnost
stilistika
zvrstnost
frazologija
terminologija
etimologija
organizacija
leksikologija
pravopisje
pravorečje
normiranje
pomenoslovje
besednovrstnost
stilistika
zvrstnost
frazologija
terminologija
etimologija
organizacija
leksikologija
pravopisje
pravorečje
normiranje
pomenoslovje
besednovrstnost
stilistika
zvrstnost
frazologija
terminologija
etimologija
organizacija
leksikologija

Veliki slovar slovenskega jezika

Splošni terminološki slovar

Slovar slovenskega jezika

Novi slovar slovenskega jezika

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI
IN UMETNOSTI
IN
INŠTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA
RAMOVŠA ZRC SAZU

23. IN 24. OKTOBRA 2008

16,50 €

9 789612 601149